

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Gintarė ŽEBRAUSKYTĖ
Ekonomikos studijų programos studentas

**LIETUVOS BANKŲ SISTEMOS PASKOLŲ PORTFELIO
POKYTIS EKONOMIKOS NUOSMUKIO SĄLYGOMIS**

Magistro darbas

Šiauliai, 2012

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Gintarė ŽEBRAUSKYTĖ

LIETUVOS BANKŲ SISTEMOS PASKOLŲ PORTFELIO
POKYTIS EKONOMIKOS NUOSMUKIO SĄLYGOMIS

Magistro darbas
Socialiniai mokslai, Ekonomika (L100)

Darbo vadovė:
doc. dr. Angelė LILEIKIENĖ

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

SANTRAUKA

Gintarė Žebrauskytė

Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio pokytis ekonomikos nuosmukio sąlygomis.

Magistro darbas.

Prasidėjęs ekonomikos nuosmukis sąlygojo ne tik mažėjantį bankų paskolų portfelį, bet ir blogėjančią portfelio kokybę. Tačiau mokslininkų, nagrinėjančių ekonomikos nuosmukio poveikį bankų paskolų portfelio kiekybiniais bei kokybiniais pokyčiams, nėra daug. Todėl magistro darbe siekiama nustatyti ekonomikos nuosmukio poveikį Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfeliui, atskleisti kitimo tendencijas ir veiksnius, sąlygojusius portfelio dinamiką. Pritaikius statistinius ekonometrinius metodus (laiko eilučių analitinių indikatorių skaičiavimas, dauginė regresinė analizė bei gautų rezultatų ekonominis interpretavimas) gauti tokie esminiai tyrimo rezultatai: ekonomikos nuosmukio laikotarpiu blogėjanti namų ūkių ir verslo finansinė būklė sąlygojo blogėjančius paskolų portfelio kokybinius rodiklius ir mažėjantį paskolų srautą į šalies ekonomiką. Šiuos paskolų portfelio pokyčius geriausiai paaiškinantis ir reikšmingiausias veiksnys yra būsto kainų pokytis.

Problemos, susijusios su Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio kokybiniais bei kiekybiniais pokyčiais nuosmukio laikotarpiu, autorės buvo nagrinėtos tarptautinėje studentų mokslo darbų konferencijoje „Ekonomikos ir vadybos aktualijos“.

SUMMARY

Gintarė Žebrauskytė

The change of the loan portfolio in Lithuanian banking system under economical recession circumstances

Master's work.

The beginning of the economical recession caused either the decline of banks' credit portfolios either the degradation of the portfolios quality. However there are no many scientists who analyse the influence of the economical recession on the quantitative and qualitative changes to the banks' credit portfolios. There fore in this Master thesis the main purposes are to identify the influence of the economical recession on the credit portfolios of Lithuanian banking system, discover the trends of changes and distinguish the factors causing the dynamics of portfolios. Using the statistical econometric methods, e. g. The evaluation of analytical factors of time series, multiple regression and the economical interpretation of the results, the essential results would be that decrease of the financial state of households and businesses during the economical recession caused the degradation of the credit portfolios' qualities and the decline of the credit flows to economics of Lithuania. The changes of the mortgage prices are significant factor that explains those changes of credit portfolios.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. PASKOLŲ PORTFELIO IR EKONOMIKOS NUOSMUKIO SĄVEIKOS TEORINĖ KONCEPCIJA.....	8
1.1. Paskolos ir kredito sampratos konceptualizavimas.....	9
1.2 Paskolų portfelio formavimas.....	11
1.2.1. Paskolų portfelio formavimo principai.....	11
1.2.2. Paskolų portfelio struktūriniai elementai.....	16
1.3. Paskolų portfelio valdymas.....	17
1.4. Paskolų portfelio rizika: vertinimas ir valdymas.....	22
1.5. Ekonomikos nuosmukis.....	28
1.5.1 Cikliniai ekonomikos svyravimai.....	28
1.5.2. Ekonomikos nuosmukio esmė ir indikatoriai.....	30
2. LIETUVOS BANKŲ SISTEMOS PASKOLŲ PORTFELIO ANALIZĖ EKONOMIKOS NUOSMUKIO LAIKOTARPIU.....	34
2.1. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio analizės metodologija.....	34
2.2. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio analizė.....	37
2.1.1. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio dinamika ir struktūra.....	38
2.2.2. Didžiausių Lietuvos bankinėje sistemoje veikiančių komercinių bankų paskolų portfelio tyrimas.....	47
2.2.3. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio kokybiniai rodikliai.....	50
2.3. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio ir jį lemiančių veiksnių tarpusavio priklausomybės analizė.....	53
3. LIETUVOS BANKŲ SISTEMOS PASKOLŲ PORTFELIO PERSPEKTYVŲ NUMATYMAS.....	59
3.1 Sistemos „Bazelis III“ principai ir poveikis bankų paskolų portfeliui.....	59
3.2 Atsakingo skolinimo esmė ir poveikis paskolų portfeliui.....	62
3.3 Ekonominių rodiklių pokyčio poveikio Lietuvos bankų sistemos paskolų portfeliui vertinimas.....	64
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	68
LITERATŪRA.....	71
ŽODYNĖLIS.....	78
PRIEDAI.....	80

ĮVADAS

Kredito operacijos, t.y. vieno asmens teisė skolinti kapitalą kitam, buvo žinomos jau gilioje senovėje. Senovės ekonomikos minčių analizė rodo, kad paskolų naudojimo istorija siekia ne vieną šimtmetį. Banko kredito operacijos dar labiau išplito atsiradus pinigams. Kai kurie ekonomistai kreditą įvardija kaip pasitikėjimą, kurį vienas asmuo (skolintojas) pareiškia kitam asmeniui (skolininkui). Tačiau svarbus aspektas yra tai, kad kreditorius vadovaujasi ne tik pasitikėjimu, bet ir nauda, kurią jis tikisi gauti paskolinęs tam tikrą sumą pinigų už tam tikras, nustatytas palūkanas. Bankų suteikti kreditai, suklasifikuoti pagal jų tipą, terminą, riziką bei kitus aspektus, sudaro banko paskolų portfelį.

Aktualumas. Daugelis autorių pažymi, kad kreditavimo operacijos užima svarbią vietą bankininkystės versle, kadangi paskolų teikimas yra pagrindinė bankų aktyvinių operacijų rūšis, duodanti daugiausia pajamų, tačiau galinti būti ir didžiausiu rizikos šaltiniu (Gagilaitė, N. (2008), Zelgave, E. Romanova, I. (2009), Kancerevyčius, G. (2009), Kropas, S. (2009), Eshlaghy, A. T., Shahriari, M. (2011) ir kt.). Bankai, būdami finansų tarpininkais, perskirsto laikinai laisvas lėšas tiems, kam jų trūksta. Tokiu būdu verslui, namų ūkiams bei vyriausybei yra suteikiama galimybė, pasinaudojant kreditu, padengti laikiną lėšų trūkumą. Pastaruoju metu šalies ekonomika yra neįsivaizduojama be banko kredito. Kreditai sudaro sąlygas verslo, tarptautinio bendradarbiavimo, tarptautinės prekybos plėtrai. Bankų teikiami kreditai įgalina būsimum pinigų srautus perkelti į tą laikotarpį, kada jaučiamas lėšų poreikis. Kadangi paskolų portfelis sudaro didžiąją bankų aktyvų dalį, tai efektyvus paskolų portfelio valdymas bankams gali užtikrinti reikšmingas pajamas.

Lietuva yra viena iš daugelio atviros ekonomikos sąlygomis veikiančių valstybių, todėl šalies bankų sistemos stabilumas priklauso tiek nuo šalies, tiek nuo pasaulinės ekonomikos ir finansų rinkos būklės. Lietuvos bankinei sistemai priskiriami komerciniai bankai, užsienio bankų filialai, užsienio bankų atstovybės bei Europos Sąjungos bankai, Lietuvoje veikiantys neįsteigūs atstovybių, kurie gali būti traktuojami kaip ekonomikos atspindžiai. 2007 m. JAV būsto paskolų rinkoje prasidėjusi finansų krizė, sukėlė didžiausią nuo JAV Didžiosios depresijos laikų ekonomikos nuosmukį. Jo mastą rodo ir tai, kad ekonomikos nuosmukis, prasidėjęs JAV palietė daugelį pasaulio valstybių, taigi, šis nuosmukis pasireiškė globaliu poveikiu. Netrukus, ekonomikos nuosmukis, pasiekęs Europą (o tuo pačiu ir Lietuvą) paveikė ir Lietuvos ekonomiką. Lietuvos ekonomikai tai buvo didžiausias nuosmukis nuo nepriklausomybės atgavimo. Ekonomikos nuosmukis paveikė visus ekonomikos sektorius: prekių ir paslaugų rinką, žaliavų ir finansų rinkas. Dėl sulėtėjusios ekonomikos įmonių veikla vis dažniau tapdavo nuostolinga, kas sąlygojo įmonių bankrotų skaičiaus didėjimą, buvo mažinamas darbuotojų skaičius, atlyginimai, mažėjo šalies vidaus paklausa. Bankai, reaguodami į blogėjančią šalies ekonominę situaciją, sumažino kreditų pasiūlą (Leika M. (2008),

Kancerevyčius, G. (2009), Kropas (2009), S., Lakštutienė, A., Breiterytė, A., Rumšaitė, D. (2009), Račickas, E., Vasiliauskaitė, A. (2010)). Tačiau pastebėtina tai, kad paskolų portfelio kitimo tendencijos, jo pokyčių sąsajos su šalies ekonominiais rodikliais nėra tapusios plačiu mokslinių diskusijų objektu. Daug daugiau dėmesio tiek Lietuvos, tiek užsienio autoriai skiria kreditinei rizikai bei jos valdymui, kuri didele dalimi priklauso nuo tinkamo portfelio suformavimo ir teisingo valdymo.

Problema. Lietuva, kaip ir daugelis kitų Europos bei pasaulio šalių, vaduojasi iš finansų krizės, sukėlusios ekonomikos nuosmukį. Kiekvienos šalies bankinis sektorius, būdamas tos šalies ekonomikos dalimi, jautriai reaguoja į besikeičiančios makroekonominės aplinkos sąlygas ir keičia skolinimo bei skolinimosi apimtis ir įpročius, priklausomai nuo susiklosčiusios situacijos vidaus rinkoje. Todėl svarbu įvertinti didžiausio Lietuvos ekonomikos nuosmukio (po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo) poveikį vienai pagrindinių bankų veiklų – kreditavimui – ir išsiaiškinti, ar Lietuvos bankinės sistemos paskolų portfelio apimtis kito ekonomikai perėjus į lėtėjimo fazę, ar keitėsi portfelio kokybiniai rodikliai.

Objektas – Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelis.

Tikslas – atlikti Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio analizę, siekiant nustatyti ekonomikos nuosmukio poveikį paskolų srautui į šalies ekonomiką bei paskolų portfelio kokybei.

Uždaviniai:

1. išanalizuoti banko paskolų portfelį, atskleidžiant paskolų portfelio esmę, kredito ir paskolos sampratą, paskolų portfelio formavimo principus ir valdymą, taip pat atskleisti ekonomikos nuosmukio esmę ir ciklinių ekonomikos svyravimų indikatorius, leidžiančius identifikuoti ekonominio ciklo fazę;

2. atlikti Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio retrospektyvinę analizę, atskleidžiant paskolų portfelio struktūros, dinamikos ir kokybės pasikeitimą 2006-2011 m. laikotarpiu bei įvertinti makroekonominių rodiklių pokyčio poveikį paskolų portfelio apimtims pasikeitimui ekonomikos nuosmukio metu;

3. nustatyti Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio apimtims pasikeitimą 2012 m., vertinant kintančias ekonomikos sąlygas bei bankų veiklos reglamentavimo pokyčius.

Tyrimo hipotezė. Ekonomikos nuosmukis sąlygoja paskolų portfelio kiekybinius ir kokybinius pokyčius.

Tyrimo metodai: Pritaikyti abstrahavimo, indukcijos, dedukcijos, statistinių duomenų analizės metodai (retrospektyvos, augimo tempų skaičiavimas, daugianarės analizės metodas), grafinis duomenų vaizdavimas.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro trys pagrindinės darbo dalys: pirmoji – konceptualioji, kurioje banko paskolų portfelis analizuojamas teoriniu aspektu: pateikiami esminiai portfelio formavimo, valdymo principai, identifikuojami ekonominio ciklo indikatoriai, tiriamas ekonomikos nuosmukio poveikis paskolų portfeliui; antroji – analitinė darbo dalis, kurioje atliekama paskolų portfelio retrospektyvos analizė ir vertinamas ekonominių rodiklių – valstybės skolos, būsto kainų ir vidutinės svertinės paskolų portfelio palūkanų normos pokyčio poveikis paskolų portfeliui; trečioji darbo dalis apima Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio perspektyvų numatymą trumpuoju laikotarpiu, įvertinus Lietuvos banko ir Europos Centrinio banko priimtus nutarimus, nukreiptus ekonomikos nuosmukio padarinių švelninimui ateityje. Tai pat darbą sudaro bendrieji, tai yra visiems baigiamiesiems darbams būdingi komponentai: santrauka, įvadas, išvados, naudotos literatūros sąrašas bei priedai.

1. PASKOLŲ PORTFELIO IR EKONOMIKOS NUOSMUKIO SĄVEIKOS TEORINĖ KONCEPCIJA

Kiekvienoje šalyje veikia finansų sistema, kuri, susiformavusi istoriniu ir teisiniu požiūriu, sutelkia finansinius išteklius ir juos naudoja visuomenės poreikiams tenkinti. Kiekvienas šalies ekonomikos vienetas (vyriausybė, verslas ir namų ūkis) gali būti padalintas į dvi grupes: į tuos, kurie skolinasi ir tuos, kurie skolina. Viena iš daugelio finansų sistemos funkcijų yra kreditavimas, kuri deficitiniams ūkiams (tiems, kurie skolinasi) suteikia galimybę įsigyti daugiau prekių ar paslaugų, negu leidžia jų turimos pajamos. Bankai, atlikdami finansų tarpininko vaidmenį, persikrsto laikinai laisvas pinigines lėšas (G. Kancerevyčius (2009), A. V. Rutkauskas ir kt. (2009), G. Smalenskas (2008)). A. V. Rutkausko, G. Dudzevičiūtės (2005) teigimu, bankai, teikdami kreditus, ūkio subjektams sudaro sąlygas pilnaverčiam dalyvavimui visuomenėje. Suteikdami kreditus namų ūkiams, verslo sektoriui ar valstybei, bankai suteikia galimybę naudotis jų ateities pajamomis, kadangi atsiranda galimybė iš anksto įsigyti prekių ir paslaugų, reikalaujančių kapitalo investicijų. Kreditavimas leidžia subalansuoti pajamas ir išlaidas [47]. Pasak I. Mačerinskienės, L. Ivaškevičiūtės (2008), banko paskolų portfelis – tai visuma banko suteiktų paskolų tam tikram laikotarpiui arba visuma banko paskolų likučių tam tikru laiko momentu. Paskolų portfelį autoriai apibrėžia ir kaip banko suteiktų paskolų visumą, siekiant gauti pelną palūkanų pavidalu. Paskolų portfelis gali būti apibrėžiamas ir kaip visuma banko išduotų kreditų, klasifikuojamų pagal įvairius kriterijus: skolininkų tipą, terminą, apdraudimą, paskolos suteikimo būdą, palūkanų rūšis ir pan. Apibendrinant autorių mintis apie paskolų portfelį galima išskirti tokias *esmines paskolų portfelio apibrėžties charakteristikas: klientams suteiktų paskolų, suklasifikuotų pagal tam tikrus kriterijus, visumą, iš kurių bankas tikisi gauti pelno.*

Kiekvienos šalies ekonomika yra veikiamą didesnių ar mažesnių šokų, kurie trukdo nusistovėti pusiausvyrai. Atviros ekonomikos sąlygomis veikiančių valstybių bankinės sistemos stabilumas priklauso nuo pasaulinės ekonomikos ir finansų rinkos būklės. Pokyčiai finansų rinkose gali ženkliai pakeisti ne tik banko gaunamą pelną, bet ir banko kapitalo rinkos vertę. Bankų suformuoto paskolų portfelio vertė priklauso nuo palūkanų, mokamų už suteiktus kreditus, nuo portfelio kokybės, nuo rizikos laipsnio, pavyzdžiui, nuo tikimybės, kad bus gražinta paskolinta suma ir sumokėtos palūkanos. Tačiau visi šie veiksniai, t.y. palūkanų norma, banko paskolų portfelio kokybė, galimi kredito rizikos nuostoliai, priklauso nuo skolininko finansinės būklės, kurią sąlygoja šalies ekonominė situacija. Taigi, galima teigti, kad bankų vykdoma kreditavimo politika tampa susijusi su šalies ekonomine situacija: kredito paklausa didėja ekonomikos augimo metu, mažėja – ekonomikos sąstingio ir smukimo stadijose. Be paskolų srauto į šalies ekonomiką mažėjimo ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, blogėja paskolų portfelio kokybė bei pagrindinis banko aktyvas

– paskolos – tampa mažiau likvidus (Mačerinskienė, I., Ivaškevičiūtė, L. (2000), Leika, M. (2008), Lileikienė, A. (2008), Jasienė, M. (2010)). Apibendrinant autorių mintis apie bankų paskolų portfelio ir šalies ekonominės situacijos tarpusavio ryšį galima teigti, kad šalies ekonominių rodiklių pokyčiai bankų paskolų portfelį veikia netiesiogiai, t.y. per šalies ekonominių vienetų finansinę būklę (Henke, S., Burghof, H. P. Rudolph, B. (1998), Mačerinskienė, I., Ivaškevičiūtė, L. (2000), Lakštutienė, A., Breiterytė, A., Rumšaitė, D. (2009)).

Tai gi, bankai, atlikdami finansų tarpininko funkciją, užtikrina lėšų cirkuliaciją tarp deficinių ir perteklinių subjektų, t.y. tarp tų, kurie skolinasi ir tų, kurie skolina. Bankai sutelkia perteklinių ūkio subjektų finansinius išteklius ir juos lėšų pavidalu suteikia tiems, kam jų trūksta. Tokiu būdu susiformuoja banko paskolų portfelis, kuris apibrėžiamas kaip visuma banko suteiktų paskolų, suklasifikuotų pagal terminą, apdraudimą, skolininko tipą ir kitus parametrus. Paskolų portfelio kokybė bei apimtis priklauso nuo šalies ekonominės situacijos. Neigiami šalies ekonominiai rodikliai sąlygoja blogėjančią skolininkų finansinę būklę, o tai mažina paskolų paklausą bei pasiūlą ir didėja kredito rizikos pasireiškimo tikimybė.

1.1. Paskolos ir kredito sampratos konceptualizavimas

Tam, kad būtų galima detaliau analizuoti banko paskolų portfelį, jo formavimą ir valdymą, aktualu pateikti sąvokos „kreditas“ ir „paskola“ sampratas. Literatūroje pateikiama daug šių sąvokų interpretacijų. Šią temą nagrinėjo tokie autoriai kaip I. Mačerinskienė, L. Ivaškevičiūtė (2000), V. Aleknevičienė (2005), J. Šatas (2006), G. Jimenez, J. Saurina (2006), R. Vainienė (2008), A. V. Rutkauskas, V. Sūdžius, V. Mackevičius (2009). „Kredito“ ir „paskolos“ sampratų skirtumai tiksliausiai atskleidžiami teisinėje literatūroje, reglamentuojant kredito ir paskolos sutartis (žr. 1.1 lentelė).

1.1 lentelė

Sąvokų „kreditas“ ir „paskola“ apibrėžimai

Autorius	Sąvokos „kreditas“ interpretacija	Sąvokos „paskola“ interpretacija
Vainienė, R. (2008)	Kreditas – tai pinigų suma, kurią kredito įstaiga suteikia paskolos gavėjui, o jis įsipareigoja grąžinti pasiskolintą sumą ir sutarto dydžio palūkanas sutartyje numatytais terminais bei tvarka;	Paskola – tai lėšos ar daiktai, kuriuos kreditorius (asmuo, įmonė, įstaiga) suteikia paskolos gavėjui, o pastarasis įsipareigoja grąžinti pasiskolintas lėšas ar daiktus ir sutarto dydžio palūkanas sutartyje numatytais terminais ir tvarka.

1.1 lentelės tęsinys

Autorius	Sąvokos „kreditas“ interpretacija	Sąvokos „paskola“ interpretacija
CK 6.870 str.	Kreditavimo sutartimi bankas ar kita kredito įstaiga (kreditorius) įsipareigoja suteikti kredito gavėjui sutartyje nustatyto dydžio ir nustatytomis sąlygomis pinigines lėšas (kreditą), o kredito gavėjas įsipareigoja gautą sumą grąžinti kreditoriui ir mokėti palūkanas.	Paskolos sutartimi viena šalis (paskolos davėjas) perduoda kitos šalies (paskolos gavėjo) nuosavybėn pinigus arba rūšies požymiais apibūdintus suvartojamuosius daiktus, o paskolos gavėjas įsipareigoja grąžinti paskolos davėjui tokią pat pinigų sumą (paskolos sumą) arba tokį pat kiekį tokios pat rūšies ir kokybės kitų daiktų bei mokėti palūkanas, jeigu sutartis nenustato ko kita.
Rutkauskas, A. V., Sūdžius, V., Mackevičius, V. (2009)	Kreditas – tai skola ar paskola, reiškianti komercinių partnerių pasitikėjimą ir pinigų arba prekių skolinimą už palūkanas;	
Jimenez, G., Saurina, J. (2006)	Tai pinigų skolinimas, kuris rytojaus pinigus leidžia naudoti šiandien, t.y. jis leidžia išnaudoti ateities (būsimas) pajamas ir gauti naudą dabar.	
Šatas, J. (2006)	Bankinis kreditas – tai pinigines paskolos, bankų teikiamos juridiniams ir fiziniams asmenims.	
Aleknevičienė, V. (2005)	Tai ekonominiai piniginiai santykiai, susiję su įmonių, organizacijų ir gyventojų laikinai laisvų pinigų kaupimu ir tiksliniu jų teikimu apmokėjimo ir grąžintinumo pagrindais;	
Mačerinskienė, I., Ivaškevičiūtė, L. (2000)	Tai komercinis pasitikėjimas, kurį bankas išleidžia skolindamas pinigus nustatytam laikui už palūkanas.	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Aleknevičienė, V. (2005), Rutkauskas, A. V., Sūdžius, V., Mackevičius, V. (2009), Vainienė, R. (2008), Jimenez, G., Saurina, J. (2006)

Literatūroje galima rasti įvairių sąvokos „kreditas“ ir „paskola“ apibrėžimų, tačiau kiekvienas autorius šią sąvoką interpretuoja savaip. Nors sąvokos „kreditas“ ir „paskola“ įvairių autorių nėra traktuojamos vienodai, tačiau galima rasti panašumų tarp autorių pateikiamų šios sąvokos apibrėžimų. Pastebėtina tai, kad paskolos ir kredito sampratos nėra tapatinamos tik Civiliniame kodekse ir R. Vainienės (2008) pateikiamose šių sąvokų interpretacijose. Teisinėje literatūroje šių sąvokų skirtumai atsiskleidžia analizuojant paskolos ir kredito sutarties sampratas. Apibendrinant Civiliniame kodekse pateikiamus šių sąvokų apibrėžimus galima pastebėti, kad pinigines lėšas kreditavimo sutarties atveju gali suteikti tik bankas ar kita kredito įstaiga, kai tuo tarpu, paskolos davėju gali būti bet kuris fizinis ar juridinis asmuo. Be to, kreditavimo sutarties dalyku gali būti tik pinigines lėšas, o paskolos sutarties – pinigai arba rūšies požymiais apibūdinti suvartojamieji daiktai. Tokius pat paskolos ir kredito skirtumus atskleidžia ir R. Vainienė (2008). Tuo tarpu finansų literatūroje bei verslo praktikoje, šios sąvokos nėra atskiriamos. A. V. Rutkausko, V. Sūdžiaus, V. Mackevičiaus (2009) teigimu, kredito suma dažnai traktuojama kaip paskolos suma ir atvirkščiai. O R. Vainienė (2008), šalia sąvokos „kreditas“ apibrėžimo pateikia komentarą, kad „kreditas teisine prasme yra siauresnė sąvoka nei paskola, tačiau ekonominė kredito ir paskolos prasmė vienoda“. J. Šatas (2006), kalbėdamas apie tarptautinius atsiskaitymus taip pat tapatina „kredito“ ir „paskolos“ sąvokas. Kalbėdamas apie kreditą, jis jį skirsto į komercinį (firminį) kreditą (teisinėje literatūroje tai būtų traktuojama kaip paskola) bei bankinį kreditą.

Pasak A. V. Rutkausko, V. Sūdžiaus, V. Mackevičiaus (2009), kreditas yra skola ar paskola. Taip pat mano ir R. Vainienė (2008), teigdama, jog kreditas (paskola) yra pinigai, kuriuos kredito įstaiga suteikia paskolos gavėjui, bei G. Jimenez, J. Saurina (2006) kreditą apibūdinantys, kaip pinigų skolinimą. A. V. Rutkauskas, V. Sūdžius, V. Mackevičius (2009), R. Vainienė (2008) bei J. Šatas (2006) pažymi dar ir tai, jog kreditas (paskola) yra pinigų skolinimas už palūkanas, kurias, kartu su pasiskolinta pinigų suma, reikės grąžinti sutartyje numatyta tvarka ir terminais. V. Aleknevičienė (2005) kredito (paskolos) sąvoką interpretuoja kitaip, teigdama, jog kreditas yra ekonominiai piniginiai santykiai, susiję su laikinai laisvų lėšų kaupimu ir jų tiksliniu teikimu, pagrįstu apmokėjimu ir grąžinimu. Pastebėtina dar ir tai, kad A. V. Rutkauskas, V. Sūdžius, V. Mackevičius (2009) bei J. Šatas (2006) kreditą apibrėžia ne tik kaip pinigų, bet ir prekių skolinimą.

Apibendrinant autorių pateikiamas sąvokų „paskola“ ir „kreditas“ interpretacijas galima teigti, kad tiek paskolos, tiek kredito esmė yra ta, kad santykiai, atsirandantys tarp paskolos (kredito) suteikėjo ir gavėjo remiasi pasitikėjimu, naudos siekimu bei rizika. Bankas, suteikdamas paskolą (kreditą) išreiškia pasitikėjimą paskolos (kredito) gavėju, kad pastarasis grąžins pasiskolintą sumą ir sumokės nustatyto dydžio palūkanas. Atsirandančių piniginių santykių dalyviai (paskolos gavėjas ir teikėjas) siekia naudos ir ją gauna, t.y. nauda yra abipusė. Paskolos (kredito) teikėjas gauna naudą išreiškiamą palūkanų forma, o paskolos (kredito) gavėjas turi galimybę perkelti ateities vartojimą į dabartį.

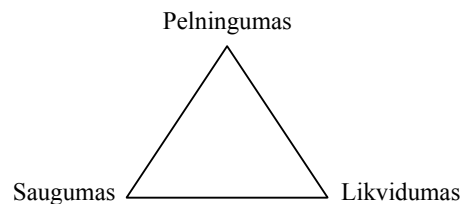
Apibendrinant galima teigti, kad kreditas yra paskola (pinigai), kuriuos kredito davėjas suteikia jo gavėjui už tam tikras, nustatyto dydžio palūkanas. Tuo tarpu kredito gavėjas, savo ruožtu, įsipareigoja suėjus sutartyje numatytam terminui grąžinti pasiskolintą pinigų sumą bei sumokėti nustatyto dydžio palūkanas.

1.2 Paskolų portfelio formavimas

1.2.1. Paskolų portfelio formavimo principai

Pasak A. Šlefendorfaitės (2007), A. Citavičiūtės (2005), bankų paskolų portfelis yra sudaromas iš įvairių paskolų. Banko paskolų portfelio struktūra priklauso nuo to, kokį rinkos segmentą aptarnauja bankai, kokio dydžio yra bankas, koks banko kapitalo dydis (nuo banko kapitalo dydžio priklauso kredito sumos, kurios gali būti suteikiamos vienam skolininkui), personalo kvalifikacija, kreditavimo politika bei laukiamos pajamos. Laukiamos pajamos yra gana svarbus aspektas, į kurį atsižvelgiama formuojant paskolų portfelį, nes bankas, siekdamas uždirbti pelną, kreditinius išteklius nukreips į tas sritis, iš kurių tikėtis gauti didžiausias pajamas. Bankai, teikdami kreditus siekia maksimalaus pelno, minimalios rizikos bei klientų skaičiaus didėjimo. Bankai, norėdami pasiekti šiuos, užsibrėžtus tikslus, turi turėti konkrečią kreditų teikimo politiką. A. Citavičiūtė

(2005) cituoja V. Platonovos ir kitų autorių (1998) mintis apie kreditavimo politiką: „vieningas kreditavimo kultūros vystymas, vieningų kreditinių institucijų įdiegimas, ir požiūris į rizikos valdymą, maksimalaus leistino rizikos lygio nustatymas – tai oficialiai patvirtintos kreditinės politikos elementai“. S. Taraila (2001) bankų kreditavimo politiką vaizduoja schematiškai – trikampių – jungiančiu saugumą, pelningumą ir likvidumą. Autoriaus teigimu, pinigai yra naudojami siekiant visų trijų tikslų, tačiau visi šie tikslai vienu metu negali būti pasiekti (1.1 pav.).

1.1 pav. Pagrindiniai banko tikslai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Taraila, S. (2001)

Banko paskolų portfelis turi būti formuojamas taip, kad užtikrintų optimalų pelningumo, likvidumo bei saugumo laipsnį. Šie pagrindiniai veiksniai užtikrina paskolų portfelio kokybę. Kadangi tuo pat metu negalima pasiekti visų šių tikslų, t.y. nėra tokio paskolų portfelio, kuris tuo pat metu būtų visiškai saugus, turėtų aukštą likvidumo laipsnį ir būtų didžiausio pelningumo, tai bankai, formuodami paskolų portfelį, turi nusistatyti prioritetus.

S. Taraila (2001) pažymi, kad bankai, siekdami trijų pagrindinių tikslų turi priimti prieštarigus sprendimus:

- jei siekiama aukšto pelningumo, bankas turi maksimizuoti ilgalaikių kreditų kiekį (aukštesnės palūkanos);
- jei norima palaikyti reikiamą likvidumą, reikia optimizuoti trumpalaikių kreditų kiekį;
- norint užtikrinti saugumą, reikia atidžiai rinktis klientus.

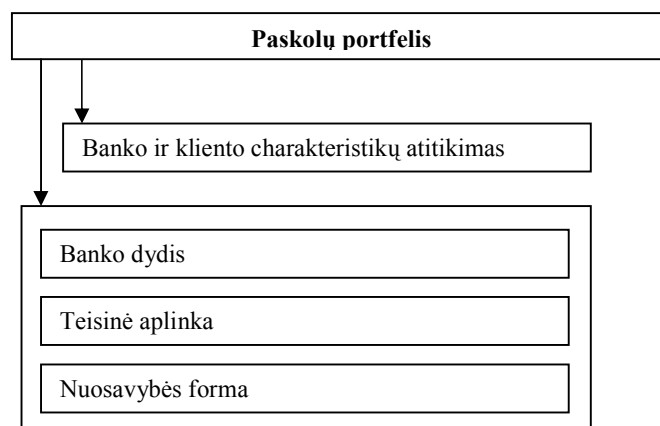
Bankas turi suderinti šiuos tikslus ir suteikti pirmenybę vienam iš jų, atsižvelgdamas į konkrečią savo situaciją.

Tuo tarpu A. T. Eshalghy, M. Shahriari (2011) išskiria tik du svarbiausius parametrus, į kuriuos turi būti atsižvelgta formuojant paskolų portfelį – tai pelnas ir rizika. Šių autorių teigimu, tai yra svarbiausi veiksniai, sąlygojantys paskolų portfelio optimizavimo problemas. Pelno siekimas ir rizikos vengimas yra dvi priešingos, konfliktinės situacijos: geriausias paskolų portfelis yra tas, kuris duoda didžiausią pelną ir pasižymi maža arba nuline rizika, tačiau autoriai pažymi, kad tai nėra įmanoma. Formuojant ir valdant paskolų portfelį yra galimos dvi alternatyvios situacijos, kurios priklauso nuo banko pozicijos, tikslų ir startegijos: didžiausias pelnas esant tam pačiam rizikos lygiui arba mažiausia rizika, esant tam pačiam pelno lygiui. Tai gi, bankai, formuodami ir

valdydami paskolų portfelį gali rinktis didžiausią pelną teikiančias paskolas, esant tam tikram rizikos lygiui, arba mažiausios rizikos paskolas, esant tam tikram pelno lygiui.

Paskolų portfelio formavimui ir valdymui turi būti skiriama daug dėmesio, nes būtent nuo to priklauso ir banko likvidumas: kuo didesnę dalį banko paskolų portfelio sudaro rizikingi kreditai, tuo mažesnis banko likvidumas ir atvirkščiai. (Mačerinskienė, I., Ivaškevičiūtė, L. (2000), Citavičiūtė, A. (2005), Taraila, S. (2001)). I. Mačerinskienė, L. Ivaškevičiūtė (2000) kalbėdamos apie šiuos pagrindinius banko tikslus, juos įvardija kaip konfliktinius. Autorės išskiria svarbiausią banko paskolų portfelio formavimo uždavinį: „išlaikyti pusiausvyrą sprendžiant pelningumo – likvidumo dilemą – t.y. kasdieninėje veikloje laikytis aktyvų ir pasyvų terminų suderinimo, kad būtų garantuotas banko likvidumas“. Aktyvų ir pasyvų terminų suderinamumas reiškia, kad kiekvienas bankas savo aktyvus ir pasyvus turi valdyti taip, kad lėšų išmokėjimo banko klientams ir kreditų grąžinimo bankui terminai turi būti suderinti. Istoriskai šis principas dar yra žinomas kaip „auksinė“ bankininkystės taisyklė, kuri teigia, kad bankas negali suteikti kredito ilgesniam laikotarpiui, negu jis gali disponuoti jam patikėtomis kliento lėšomis. Nesilaikant šios taisyklės, t.y. jei bankas paskolina pinigus ilgesniam laikui, negu jis pats gali jais disponuoti, gali atsirasti pavojus banko likvidumui. Svarbu nepamiršti ir saugumo, kuris taip pat reikalingas norint garantuoti reikiamą banko likvidumą.

R. D. Haas, D. Ferreira, A. Taci (2010) analizavo bankų teisinės aplinkos ir banko veiklos charakteristikų poveikį paskolų portfelio struktūrai. Autorių teigimu, banko paskolų portfelis, t.y. jo apimtis, struktūra priklauso nuo banko ir klientų charakteristikų atitikmens, banko charakteristikos ir teisinės aplinkos (1.2 pav.).

1.2 pav. Paskolų portfelio struktūrą lemiantys veiksniai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Haas, R. D., Ferreira, D., Taci, A. (2010)

Banko ir klientų charakteristikų suderinamumas. Bankai, formuodami paskolų portfelį, nusistato tiklines grupes, t.y. klientus, su kuriais jie nori (pavyzdžiui, dėl didelio tikėtino pelno) ir gali (pavyzdžiui, bankas gali būti pajėgus aptarnauti tik mažas ar vidutines įmones) bendradarbiauti. Tačiau autoriai pažymi ir tai, kad banko ir kliento atitikimas – tai dvipusis procesas: nors bankai

teigia, kad jie turi nusistatę tam tikras tikslines klientų grupes, su kuriomis jie bendradarbiauja, tačiau, R. D. Haas, D. Ferreira, A. Taci (2010) pažymi, kad ne tik bankai, bet ir klientai renkasi, su kuo jie nori dirbti ir bendradarbiauti.

Banko dydis. Banko paskolų portfelio struktūra priklauso ir nuo banko dydžio. Dideli bankai labiau orientuojasi į stambių verslo subjektų kreditavimą, o mažesni bankai – į smulkiojo ir vidutinio verslo kreditavimą.

Teisinė aplinka. Skirtingose šalyse yra skirtinga teisinė aplinka, kuri yra svarbus veiksnys, sąlygojantis užsienio finansavimą, skirtą šalies verslo sektoriui. Šalies „skolinimo infrastruktūra“ reglamentuoja skolinimo limitus, kreditorių teises, paskolos gražinimo užtikrinimo priemonės, maksimalias paskolos sumas vienam skolininkui, paskolų koncentraciją ir pan. Bankų veikla yra reglamentuojama konkrečios šalies įstatymine baze.

Banko nuosavybės forma. Vietiniai bankai ir užsienio bankai disponuoja skirtinga informacija apie esamus ir potencialius klientus, todėl jie, formuodami paskolų portfelį, koncentruojasi į skirtingas klientų grupes. Vietiniai bankai geriau pažįsta toje šalyje veikiančią verslą, žino šio verslo subtilybes. Tai suteikia galimybę bankams geriau įvertinti paskolos gražinimo riziką ir skolinti palankesnėmis sąlygomis. Tuo tarpu užsienio bankai, susiduria su neoficialiosios informacijos trūkumo problema, t.y. tos informacijos, kurios nesužinomi iš pateikiamų finansinių ataskaitų. Todėl užsienio bankai, suteikdami paskolas taiko standartizuotus metodus, kuriais pagal pateikiamas finansines ataskaitas yra skaičiuojami santykiniai rodikliai, leidžiantys įvertinti kliento mokumą bei gebėjimą gražinti paskolas. Todėl užsienio bankai, kuriems trūksta žinių apie šalies verslo specifiką, turėtų koncentruotis į paskolų teikimą didelėms arba užsienio kapitalo įmonėms, o vietiniai bankai – į smulkiojo ar vidutinio verslo finansavimą.

A. Citavičiūtė (2005) pažymi, kad nėra vienos, optimalios banko paskolų portfelio formos ar konkrečiai nustatyto paskolų portfelio dydžio. Kiekvienas bankas veikia skirtingomis sąlygomis ir kiekvieno banko paskolų portfelio struktūrą nulemia rinka, kurioje jis veikia, jo aptarnaujamų klientų poreikiai, banko dydis, priimta kreditavimo politika bei kiti veiksniai. Tačiau tinkamai parengta ir įgyvendinta banko kredito politika suteikia galimybę pasiekti aukštą konkurencingumo lygį, norimą pelną bei optimalias veiklos sąlygas. V. Valvonis (2009) taip pat akcentuoja kredito strategijos reikšmę banko veiklai. Autoriaus teigimu, banko teikiamos paskolos (kreditai) dažnai yra ilgesnės trukmės nei vieneri metai, todėl ir laukiamas rezultatas bei galima rizika pasirodo vėliau. Kadangi ilgos trukmės paskolų portfelio negalima pakeisti per trumpą laikotarpį, tai bankas turi turėti suformuotą ilgalaikę veiklos strategiją, kuri padėtų priimti teisingus sprendimus šiandien, turinčius įtakos banko veiklai dar daug metų. „Tik turėdamas ilgalaikę veiklos strategiją bankas gali veiksmingai valdyti riziką ir siekti užsibrėžtų tikslų“.

Kreditavimo politika, jos nustatymas ir laikymasis – tai dar vienas svarbus paskolų portfelio formavimo elementas. G. Smalenskas (2008) pažymi, kad bankas, pasirinkdamas jam priimtina kreditavimo politiką, turi:

- įvertinti svarbiausius veiksnius, turinčius įtakos kreditiniams ištekliams susidaryti ir naudoti;
- stengtis taip suplanuoti savo veiksmus ir pasirinkti tokias priemones bei būdus šiai politikai valdyti, kad būtų kuo mažesnė rizikos galimybė;
- užtikrinti kreditinių išteklių saugumą, tinkamai sudarant paskolų portfelį, derinant kreditines operacijas reikiamam likvidumo lygiui užtikrinti.

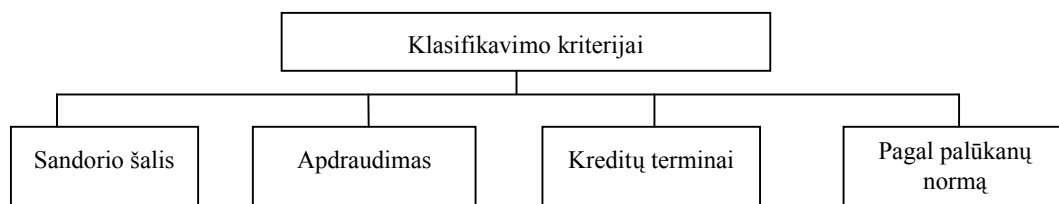
E. Buškevičiūtė, E. Navickaitė, I. Arlauskienė (2004) pažymi, kad labai svarbu suformuluoti tokią kreditavimo politiką, kuri leistų tinkamai paskirstyti banko turtą akcininkams ir kreditoriams, leistų suformuoti paskolų portfelį struktūriniu ir kiekybiniu aspektais, atitinkantį banko mikro bei makro (makroekonominė situacija, šalies politinė situacija, kultūra, teisinė aplinka) aplinkas.

Pasak S. Kropo, Lietuvos bankų asociacijos vadovo, JAV 2007 m. prasidėjusi finansų krizė, kiek vėliau palietusi ir Lietuvos ekonomiką, paskatino Lietuvos banką parengti atsakingo skolinimo taisykles, kurios padėtų bankams priimti tinkamus sprendimus paskolų suteikimo procese bei formuojant banko paskolų portfelį. Atsakingo skolinimo nuostatose, atsakingas skolinimas apibrėžiamas kaip „kredito įstaigų kreditavimo veiklos vystymas, kuomet teikiant kreditus laikomasi tam tikrų nuostatų, sudarančių prielaidas tinkamam kredito gavėjo mokumo įvertinimui ir užkertančių galimybę pernelyg didelės kredito rizikos prisiėmimui“. Taigi, bankai turėtų atsižvelgti į šiuos nuostatus, formuodami savo kreditavimo politiką, tam, kad būtų galima išvengti nuostolių, ekonomikai atsidūrus nuosmukio fazėje.

Apibendrinant banko paskolų portfelio formavimo principus pastebėtina tai, kad bankai, formuodami paskolų portfelį, siekia trijų pagrindinių tikslų – maksimalaus pelno, mažiausio įmanomo rizikos laisvumo ir aukšto likvidumo lygio palaikymo. Paskolų portfelio struktūra priklauso nuo tikslinio rinkos segmento, į kurį orientuojasi bankas, nuo teisinės aplinkos, banko dydžio ir nuosavybės formos. Paskolų portfelio formavimui įtakos turi ir kiti veiksniai: banko kapitalo dydis, personalo kvalifikacija, kreditavimo politika bei laukiamos pajamos, kurios taip pat vaidina svarbų vaidmenį banko paskolų portfelio formavime, kadangi bankai, siekdami pelno, nukreips turimus kreditinius išteklius į tas sritis, iš kurių tikėtis gauti pelną. Kadangi nėra vienos optimalios paskolų portfelio formos ir struktūros, tai kiekvienas bankas turi pats įvertinti savo galimybes ir pats nusistatyti geriausiai tinkančią ir priimtinausią kreditavimo politiką, atitinkančią banko mikro bei makro aplinkas.

1.2.2. Paskolų portfelio struktūriniai elementai

Didėjant bankų sistemos dalyvių skaičiui, didėja ir konkurencija tarp jų. Bankai, norėdami išlikti rinkoje ir pritraukti kuo daugiau klientų, siūlo didelę paslaugų įvairovę ir nuolat ieško naujų produktų, padėsiančių patenkinti klientų poreikius. Todėl yra nuolat ieškoma naujų kreditavimo formų. Bankų visos teikiamos paskolos paskolų portfelyje yra sugrupuotos pagal tam tikrus kriterijus – priskirtos tam tikroms paskolų grupėms. Ta pati paskola gali priklausyti kelioms paskolų grupėms. Ekonominėje ir finansinėje literatūroje yra teigiama, kad kreditų rūšys priklauso nuo klasifikavimo kriterijų. 1.3 pav. pateikiami svarbiausi klasifikavimo kriterijai (Taraila, S. (2001), Aleknevičienė, V. (2005), Bikas, E., Čepienė, I., Jasienė, M. (2007)).

1.3 pav. Kreditų klasifikavimo kriterijai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Taraila, S. (2001), Aleknevičienė, V. (2005), Bikas, E., Čepienė, I., Jasienė, M. (2007), Smalenskas, G. (2009)

Kredito klasifikavimo kriterijus išsamiai aprašė S. Taraila (2001), V. Aleknevičienė (2005), R. Mituzienė (2005), E. Bikas, I. Čepienė, M. Jasienė (2007). *Pagal sandorio šalį* kreditas gali būti *bankinis, valstybės, asmenų* bei *įmonių*. Bankai, kredituodami klientus, leidžia į apyvartą pinigus, o tai savo ruožtu, didina bendrą pinigų pasiūlą ir skatina verslo plėtrą. Valstybės kreditas – tai tokia kredito rūšis, kai skolininkais yra valstybė ar valstybės institucijos, akumuliuojančios kreditorių lėšas gražintinumo principu ir naudojančios jas valstybės išlaidoms finansuoti. Valstybės kreditas pasižymi patikimumu, nes už jį valstybė garantuoja savo turtu. Asmenims teikiami kreditai skirti prekėms ar paslaugoms įsigyti, jų asmeniniams ar namų ūkio poreikiams tenkinti. Įmonėms bei organizacijoms teikiami kreditai dažniausiai yra skirti trumpalaikėms, vidutinės trukmės ar ilgalaikėms investicijoms finansuoti.

Pagal apdraudimo būdą yra išskiriami apdrausti ir neapdrausti kreditai. Apdrausti kreditai yra suteikiami įkeitus turtą: nekilnojamąjį turtą, vertybinius popierius, depozitus grynaisiais pinigais arba taupomąsias sąskaitas, atsargas, debitorių sąskaitas. Apdraustų kreditų tikslas yra sumažinti banko riziką patirti nuostolius, jei nebus vyktomi kredito sutartyje numatyti įsipareigojimai. Neapdrausti kreditai – yra tie, kurie neturi papildomų sugražinimo garantijų. Jų pagrindą sudaro skolininko finansinė būklė ir bankas tampa visiškai priklausomas nuo kliento finansinės veiklos.

Pagal kredito terminą yra išskiriami kreditai iki pareikalavimo ir terminuoti kreditai, kurie dar yra skirtomi į trumpalaikius (iki vienerių metų), vidutinės trukmės (nuo vienerių iki penkerių metų)

ir ilgalaikius kreditus (nuo penkerių metų). Be to, autoriai pažymi dar ir tai, kad terminuoti kreditai turi fiksuotą palūkanų normą ir yra teikiami konkrečiam laikotarpiui. Tuo tarpu kreditai iki pareikalavimo neturi konkrečiai nustatyto grąžinimo termino.

Įvairūs autoriai skirtingai skirsto kreditus *pagal palūkanų rūšis*. Apibendrinus jų pateikiamas klasifikacijas galima išskirti šias pagrindines, analizuojamų autorių pateikiamas kreditų rūšis pagal palūkanas: kreditai su fiksuota palūkanų norma ar su kintančia palūkanų norma. Kreditai su fiksuota palūkanų norma yra tokie, kuriems nustatyta palūkanų norma nekinta nuo kredito sutarties sudarymo iki kredito grąžinimo. Kreditai su kintančia palūkanų norma yra tokie, kurių palūkanų norma svyruoja priklausomai nuo rinkos palūkanų.

A. Lakštutienė, A. Breiterytė, D. Rumšaitė (2009) pažymi, kad Lietuvoje veikiančys komerciniai bankai, užsienio banko filialai, užsienio bankų atstovybės ir ES bankai, veikiančys Lietuvoje neįsteigus atstovybės, klientams suteikiamas paskolas skirsto pagal šiuos kriterijus: pagal skolininko tipą (verslo sektoriui suteiktos paskolos, gyventojams suteiktos paskolos, paskolos finansų institucijos ir kitos paskolos), pagal trukmę (iki 1 m., nuo 1m. iki 5 m., nuo 5 m.), valiutą (paskolos litais, paskolos eurais), paskolos užtikrinimo priemones (garantija, laidavimas, įkeistas turtas), pagal ekonominės veiklos rūšis.

Tai gi, galima teigti, kad paskolų portfelyje paskolos yra suklasifikuotos ir susikirstytos pagal šiuos pagrindinius klasifikavimo kriterijus: sandorio šalis, apdraudimas, kreditų terminai, palūkanų norma. Tačiau pastebėtina tai, kad ta pati paskola gali būti priskiriama kelioms paskolų grupėms, tarkime, verslo sektoriui suteikta ilgalaikė paskola eurais.

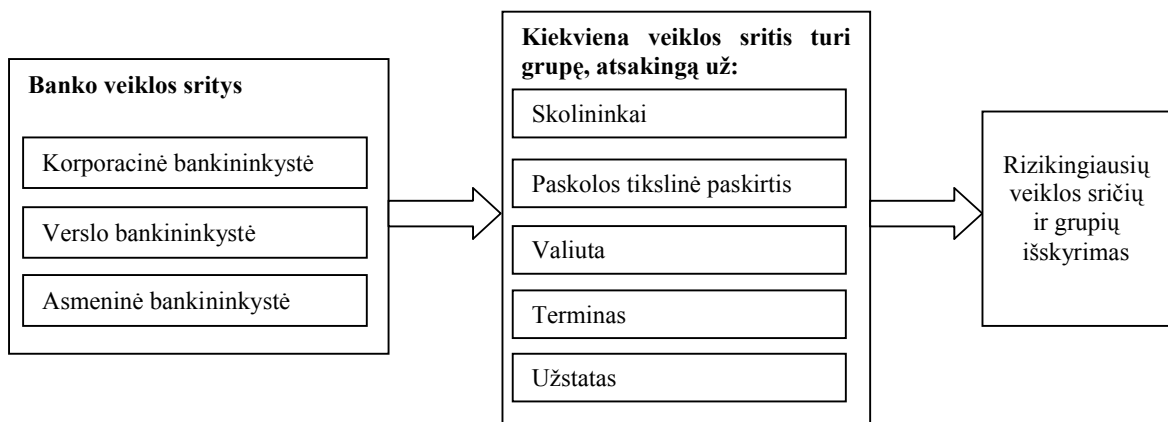
1.3. Paskolų portfelio valdymas

Bendąja prasme paskolų portfelio valdymą galima apibrėžti kaip vieną svarbiausių banko veiklų, siekiant uždirbti maksimalų pelną iš teikiamų paskolų, esant minimaliai rizikai (Eshalghy, A. T., Shahriari, M. (2011)). I. Mačerinskienė, L. Ivaškevičiūtė (2000) banko paskolų portfelio valdymą apibūdina kaip paskolų portfelio formavimo, jo priežiūros, pelningumo didinimo, kreditinės rizikos vertinimo ir valdymo bei portfelio diversifikacijos procesą. Paskolų portfelio valdymo sistema apima paskolų portfelio planavimą, skolinimo politiką ir procedūras, kreditavimo strategiją, suteiktų kreditų draudimo standartus, priimtinos rizikos nustatymo programą, aiškiai apibrėžtą paskolų portfelio koncentracijos ribą bei nuolatinę išduotų kreditų kontrolę. Portfelio valdymas yra nuolatinis procesas, apimantis nuolatinę skolininkų analizę [61]. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad paskolų portfelio valdymas apima ir paskolų portfelio formavimo principus, galima teigti, kad paskolų portfelio valdymui bankuose turėtų būti skiriama daug dėmesio. Paskolų portfelio

valdymo procesas, jo kokybė ir sudėtingumas didžia dalimi priklauso nuo sprendimų, priimtų formuojant paskolų portfelį.

S. Tarailos (2001) teigimu, bankai, norėdami garantuoti paskolų portfelio kokybę, privalo įvertinti kiekvieno suteikto kredito riziką. Be to, banko vadovybė privalo visą laiką turėti naujausią paskolų portfelio statistiką. To reikia tam, kad būtų galima laiku imtis koreguojamųjų veiksmų problemoms išvengti.

Siekiant užtikrinti efektyvų banko paskolų portfelio valdymą, turi būti atliekamas paskolų portfelio vertinimas. Pasak I. Mačerinskienės, L. Ivaškevičiūtės (2008), siekiant tinkamai įvertinti banko paskolų portfelį, reikia surinkti kuo daugiau informacijos apie šio portfelio struktūrą, t.y. apie paskolas, kurios sudaro šį paskolų portfelį. Autorių teigimu, geriausias būdas atspindėti paskolų portfelio struktūrą yra suskirstyti klientams suteiktas paskolas pagal pagrindines banko veiklos sritis: korporacinė bankininkystė, verslo bankininkystė ir asmeninė bankininkystė. Vertinant paskolų portfelį reikia atsižvelgti į tai, kad kiekviena iš šių trijų banko veiklos sričių pasižymi skirtingu rizikos laipsniu, pelningumu ir įtaka banko likvidumui (1.4 pav.).

1.4 pav. Paskolų portfelio vertinimo etapai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Mačerinskienę, I., Ivaškevičiūtę, L. (2008)

Siekiant tinkamai įvertinti paskolų portfelį, pastarasis turi būti suskirstytas į tris pagrindines dalis: *korporacinė bankininkystė* – tai didelių projektų finansavimo portfelis, kuris apima paskolas, suteiktas didelėms įmonėms ar jų grupėms, finansiniams tarpininkams, vietinei ar centrinei valdžiai; *verslo bankininkystė* – tai verslo finansavimui skirta paskolų portfelio dalis, apimanti paskolas, teikiamas smulkiąjam ar vidutiniam verslui bei ūkininkams; *asmeninė bankininkystė* – tai privačių asmenų finansavimui skirta paskolų portfelio dalis, kai paskolos yra teikiamos privatiems asmenims (vartojimo, būsto paskolos, kreditinės kortelės ir kitos, privatiems asmenims teikiamos paskolos).

Suskirsčius banko paskolų portfelį sudarančias paskolas pagal banko veiklos sritis, kiekvienai iš trijų veiklos sričių suformuojamos grupės, priklausomai nuo skolininkų, paskolų paskirties, valiutos, termino, užstato bei galimi kiti aspektai. Toks paskolų skirstymas leidžia nustatyti rizikingiausias banko veiklos sritis, pagal suteiktas paskolas, bei nustatyti, kuriai veiklos sričiai

Gintarė ŽEBRAUSKYTĖ. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio pokytis ekonomikos nuosmukio sąlygomis

turėtų būti skiriama daugiausia dėmesio. Iš grupių gaunama informacija leidžia nustatyti paskolos rūšis bei klientus, kurie bankui yra patraukliausi, t.y. teikia didžiausią pelną, bei mažiausiai patrauklūs dėl mažo pelningumo ar didelės rizikos.

Lietuvos bankinei sistemai priklausantys bankai, valdydami paskolų portfelį vadovaujasi Lietuvos banko valdybos patvirtintais nutarimais (1.2 lentelė).

1.2 lentelė

Lietuvos banko valdybos nutarimai, reglamentuojantys Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų kreditavimo veiklą

LB valdybos nutarimas	Nutarimo turinys
Dėl minimalių paskolų vertinimo reikalavimų patvirtinimo (2005 m. liepos 28 d., Nr. 114)	Šis nutarimas nustato minimalius paskolų vertinimo reikalavimus, kuriuos turi taikyti Lietuvos Respublikoje veikiantys bankai, Centrinė kredito unija ir užsienio bankų filialai. Ne rečiau kaip kartą per ketvirtį bankai turi įvertinti, ar nebuvo nuostolio įvykio, t.y. ar nesumažėjo paskolos ar panašių paskolų grupės vertė. Jei yra nustatoma nuostolio įvykių (skolininko finansiniai sunkumai, paskolos sutarties pažeidimai, pradėtos skolininko bankroto ar reorganizacijos procedūros, dėl ekonominių ar teisinių priežasčių, susijusių su skolininko finansiniais sunkumais, skolininkui suteikiama nuolaida, kurios bankas paprastai nebūtų suteikęs), tai tokios paskolos ir visos reikšmingos paskolos turi būti vertinamos individualiai. Paskolos, kurioms nėra nustatyta nuostolio įvykių yra įtraukiamos į panašių paskolų grupę ir vertinamos bendrai.
Dėl kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrųjų nuostatų (2010 m. spalio 21 d., Nr. 03-127)	Šis nutarimas nustato maksimalios pozicijos vienam skolininkui ir didelių paskolų apskaičiavimo tvarką ir normatyvų dydžius. Maksimali pozicijos vertė vienam skolininkui negali viršyti 25 procentų banko kapitalo. Banko suteiktų didelių paskolų (pozicijų) bendroji suma neturi viršyti 800 procentų banko kapitalo.
Dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo (2003 m. kovo 20 d., Nr. 15)	Šiuo nutarimu nustatomi minimalūs banko abejotinių aktyvų vertinimo ir grupavimo reikalavimai. Abejotinių aktyvų vertinimas atliekamas prieš suteikiant paskolą bei visą laiką, kol abejotinas aktyvas yra įtrauktas į banko balansą ar nebalansinius straipsnius. Abejotini aktyvai gali būti vertinami individualiai, atsižvelgiant į pagrindinius ir papildomus vertinimo bei grupavimo kriterijus, arba bendrai, taikant statistinius metodus ar modelius, pagrįstus istorinių duomenų vertinimu.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal [53; 54; 55].

Lietuvos banko patvirtinti nutarimai reglamentuoja šias pagrindines sritis: paskolų vertinimo, paskolų priskyrimo tam tikroms grupėms, didelių paskolų ir maksimalaus paskolos dydžio vienam skolininkui normatyvus ir šių normatyvų apskaičiavimo ir patvirtinimo tvarką, abejotinių aktyvų ir specialiųjų atidėjimų vertinimo bei sudarymo principus.

Siekiant užtikrinti efektyvų banko paskolų portfelio valdymą paskolos turi būti vertinamos ir grupuojamos, paskoloms sudarant specialiuosius atidėjimus. F. Jasevičienė, V. Valvonis (2003) paskolų grupavimą apibrėžia kaip procesą, kurio metu yra peržiūrimas paskolų portfelis, priskiriant paskolas tam tikroms grupėms arba suteikiant paskoloms tam tikrus įvertinimus, atsižvelgiant į jų riziką bei kitas savybes. Šalyje veikiantys bankai turi nagrinėti ir grupuoti visas suteiktas paskolas pagal: *paskolos gražinimą ir palūkanų mokėjimą laiku, pagal paskolos gavėjo finansinę būklę ir pagal paskolos apdraudimą*. Tuomet, kai yra tikėtina, kad bankas nesugebės atgauti paskolos dalies ar palūkanų sutartyje numatytomis sąlygomis, yra sudaromi specialieji atidėjimai. Bankas

specialiuosius atidėjimus gali sudaryti abejotiniems aktyvams arba bendram abejotinų aktyvų portfeliui.

I. Mačerinskienė, L. Ivaškevičiūtė (2000), siekdamos nustatyti veiksnius, turinčius didžiausios įtakos banko paskolų portfelio efektyviam ir sėkmingam valdymui išskyrė pagrindinius išorinius ir vidinius veiksnius, turinčius didžiausios įtakos paskolų portfelio valdymui (1.3 lentelė).

1.3 lentelė

Paskolų portfelio valdymą sąlygojantys vidiniai ir išoriniai veiksniai

Vidiniai veiksniai	Išoriniai veiksniai
Kreditinės rizikos valdymas	Šalies bankų sistemos išsivystymo lygis
Likvidumas	Šalies ekonominė situacija
Pelningumas	Valstybės įtaka
	Tarptautinė rinka

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Mačerinskienė, I., Ivaškevičiūtė, L. (2000)

Bankų vykdoma kreditavimo funkcija yra neatsiejama nuo rizikos. R. Milerio, V. Boguslausko (2011) teigimu, banko valdytojų gebėjimas identifikuoti riziką ir rizikos supratimas – tai efektyvus banko paskolų portfelio valdymo pagrindas. Kadangi, didžiausią bankų turto dalį sudaro paskolos, tai viena svarbiausių ir aktualiausių rizikų yra kredito rizika. Efektyvus *kredito rizikos* valdymas užtikrina paskolų portfelio saugumą ir banko veiklos stabilumą. Kredito rizika – tai tikimybė, kad kredito gavėjas negrąžins pasiskolintos sumos ir/ar nemokės palūkanų. Kredito rizika yra valdoma analizuojant kredito gavėjo kreditingumą, diversifikuojant paskolų portfelį, vykdant nuolatinę išduotų kreditų kontrolę bei efektyviai valdant probleminius kreditus (plačiau aptarta 1.4 poskyryje). Banko *likvidumas* yra apskaičiuojamas kaip likvidaus turto santyskis su banko einamaisiais įsipareigojimais. Banko likvidumas – tai banko gebėjimas nustatytais terminais įvykdyti savo įsipareigojimus (tarkime, laiku grąžinti indėlius ir pan.). bendriausia prasme banko likvidumą galime apibrėžti kaip banko gebėjimą turtą paversti grynaisiais pinigais, patiriant kuo mažesnius nuostolius. Bankas, formuodamas ir valdymas paskolų portfelį, negali paskolinti daugiau lėšų, nei jis turi. Kiekvienas bankas, vykdydamas ir plėtodamas savo veiklą, siekia gauti kuo didesnę pelną. Kreditavimas – tai viena *pelningiausių*, tačiau rizikingiausių banko teikiamų paslaugų.

Banko paskolų portfeliui įtakos turi ir išoriniai veiksniai. *Šalies bankų sistemą* sudaro centrinis bankas ir komerciniai bankai, užsienio bankų filialai, užsienio bankų atstovybės ir ES bankai, veikiantys Lietuvoje neįsteigus atstovybių, kurių veiklos pažinimas suteikia galimybę įvertinti ir juos supančią aplinką. Svarbu įvertinti bankų bendradarbiavimo ir konkurencijos lygį, kas taip pat turi įtakos banko paskolų portfelio valdymui. Taip pat svarbu susipažinti su šalies centrinio banko veikla, kadangi centrinio banko vykdomos funkcijos (bankų veiklos reglamentavimas, kontrolė) yra labai svarbios siekiant efektyviai valdyti paskolų portfelį. *Šalies ekonominė situacija* įtakoja bankų veiklą. Todėl bankai, formuodami paskolų portfelį, turi įvertinti ekonominę situaciją šalyje tam, kad galėtų numatyti besiskolinančio ūkio subjekto veiklos tendencijas. Šalies ekonominiai rodikliai turi

Gintarė ŽEBRAUSKYTĖ. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio pokytis ekonomikos nuosmukio sąlygomis

tiesioginės įtakos visiems ūkio subjektams (namų ūkiui, verslui): bloga ekonominė situacija neigiamai veikia ūkio subjektų veiklą, todėl atsiranda rizika, kad kreditas nebus gražintas. *Valstybė* taip pat daro tiesioginę įtaką bankų paskolų portfeliui. Valstybės įtaka pasireiškia reglamentavimu ir politinės situacijos šalyje valdymu. *Tarptautinės finansų rinkos* įtaka bankų kreditavimo paslaugoms pasireiškia per tarpbankinius kreditus. Jei bankas tampa tarptautinės finansų rinkos nariu, jam suteikiama galimybė tarpbankinius kreditus bei kreditus valstybei gauti palankesnėmis sąlygomis.

E. Buškevičiūtė, E. Navickaitė, I. Arlauskienė (2004) kaip ir I. Mačerinskienė, L. Ivaškevičiūtė (2000) veiksniais, sąlygojančiais paskolų portfelio valdymą skirsto į dvi dideles grupes – išorinės aplinkos veiksniai bei vidinės aplinkos veiksniai. Tačiau E. Buškevičiūtė, E. Navickaitė, I. Arlauskienė (2004) pateikia detalesnį šių grupių skirstymą (1.4 lentelė).

1.4 lentelė

Veiksniai ir jų pokyčiai, turintys įtakos banko paskolų portfelio valdymui

Išorinės aplinkos veiksniai	
Šalies ekonominė ir politinė situacija	Jei šalies ekonominė ir politinė situacija nėra stabili, tai didėja trumpalaikių paskolų lyginamasis svoris banko paskolų portfelio struktūroje.
	Jei ekonominė ir politinė situacijos šalyje gerėja, tai didėja ilgalaikių paskolų dalis paskolų portfelyje.
	Jei šalies ekonominė ir politinė situacijos nėra stabilios, tuomet didėja paskolų, „su plaukiojančiu“ valiutos kursu dalis paskolų portfelio struktūroje.
	Jei šalies ekonominė ir politinė situacijos yra stabilios, tai daugėja paskolų su fiksuota palūkanų norma.
Banko veiklos teisinis reguliavimas	Banko paskolų portfelio apimtis mažėja bei keičiasi paskolų portfelio struktūra, kai didėja Centrinio banko nustatomas privalomasis rezervas (ir atvirkščiai).
	Banko paskolų portfelio apimtis mažėja bei keičiasi paskolų portfelio struktūra tuomet, kai Centrinis bankas nustato aukštesnį privalomą likvidumo lygį (ir atvirkščiai).
	Banko pelningumas mažėja, kuomet Centrinis bankas nustato didesnę specialiujų atidėjimų normą abejotiniems aktyvams (ir atvirkščiai).
Vidinė banko aplinka	
Banko reitingai ir banko dydis	Didelių arba aukštus reitingus turinčių bankų paskolų portfelio apimtis turėtų būti didesnė nei tų bankų, kurie yra maži, o jų reitingai – žemi.
	Ilgalaikių paskolų dalis dideliuose ir aukštus reitingus turinčiuose komerciniuose bankuose turėtų būti sąlyginai didesnė nei mažų bankų, turinčių žemus reitingus.
Banko prisiimamos rizikos ir pelno santykis	Rizikingų paskolų dalis banko paskolų portfelyje didėja, kai bankas pasiekia aukštesnį pelningumą.
Banko finansinių išteklių struktūra ir apimtis	Kuo didesnis banko kapitalo pakankamumo lygis, tuo didesnė rezervų dalis gali būti nukreipiama į rizikingas paskolas.
	Jei banko kapitalo pakankamumo lygis yra žemas, tuomet didesnė turimų rezervų dalis turėtų būti nukreipiama į žemesnės rizikos paskolas.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Buškevičiūtė, E., Navickaitė, E., Arlauskienė, I. (2004)

Autorės 1.4 lentelėje pateikiamus veiksniais surinko ir susistemino remiantis atlikta tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių mokslinės literatūros analize. Remiantis šiais pateiktais veiksniais galima analizuoti ir vertinti paskolų portfelio valdymą, aptikti valdymo trūkumus bei priimti pagrįstus ir racionalius sprendimus ilgalaikėje banko veiklos perspektyvoje.

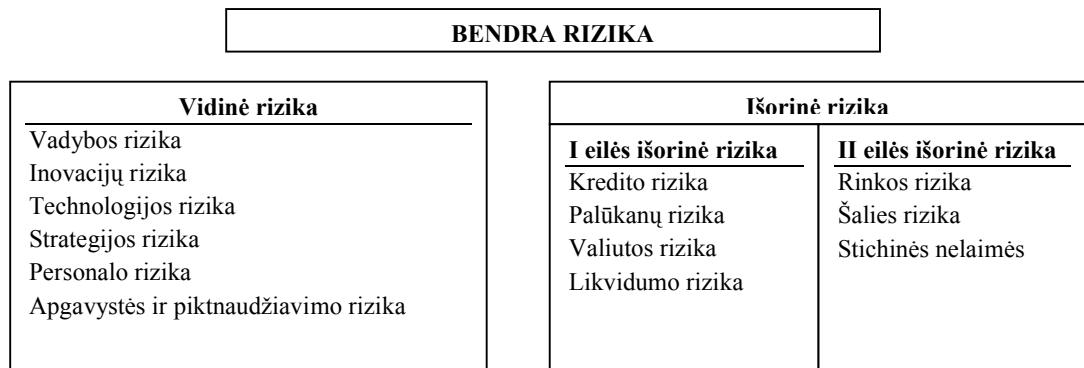
Be šių, autorių pateikiamų veiksnių, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį valdant banko paskolų portfelį, galima išskirti dar vieną reikšmingą aspektą – tai rinkos dalyvių lūkesčiai. V.

Timinskaitės (2011), N. Mačiulio (2011), R. Natkevičienės (2010), R. Šarkino (2008) teigimu, lūkesčiai taip pat turi įtakos paskolų portfelio pasikeitimui, kadangi lūkesčiai yra svarbus psichologinis veiksnys, lemiantis rinkos dalyvių apsisprendimą atlikti tam tikrus veiksmus ar ne. Ekonomikos dalyvių ateities lūkesčiai vaidina svarbų vaidmenį jų dabartinių sprendimų priėmimo procese. Bankiniame sektoriuje lūkesčiai formuoja rinkos dalyvių apsisprendimą imti paskolą ar ne, o tai, savo ruožtu, turi įtakos paskolų paklausai. Taip pat lūkesčiai turi įtakos ir paskolų pasiūlai, kuomet dėl lūkesčių formuojasi bankų sprendimai suteikti paskolą ar jos nesuteikti. N. Mačiulis (2011), kalbėdamas apie lūkesčių reikšmę ekonomikoje, pastebi tai, kad „lūkesčiai ekonomikoje dažnai reiškia daugiau nei esama padėtis“.

Apibendrinant, banko paskolų portfelio valdymas yra viena svarbiausių banko veiklų, kadangi neužtenka vien tik suformuoti paskolų portfelį, jį reikia tinkamai valdyti, kad būtų pasiekiami pagrindiniai banko tikslai – pelnas, saugumas ir likvidumas. Paskolų portfelio valdymas apima ir paskolų portfelio formavimą, tai plati sąvoka, apimanti tokius pagrindinius procesus: paskolų portfelio formavimą, jo priežiūrą (kontrolę), pelningumo didinimą, kreditinės rizikos vertinimą ir valdymą bei paskolų portfelio diversifikaciją. Siekiant disponuoti „sveiku“ paskolų portfelium, turi būti atliekamas nuolatinis paskolų portfelio vertinimas, kurio metu yra renkama ir nuolat atnaujinama informacija apie paskolų portfelį sudarančias paskolas, tuo pačiu atliekant ir nuolatinį skolininkų finansinės būklės vertinimą. Vertinant paskolų portfelį, banko veikla turėtų būti suskirstoma pagal banko veiklos sritis (korporacinė bankininkystė, verslo bankininkystė ir asmeninė bankininkystė) ir kiekvienai veiklos sričiai turėtų būti sudaroma grupė, turinti identifikuoti paskolų portfelio rizikos pasireiškimą. Bankų paskolų portfelio valdymas priklauso nuo vidinių (kreditinė rizika, likvidumas, pelningumas) bei išorinių (šalies bankų sistemos išsivystymo lygis, šalies ekonominė situacija, valstybės įtaka, tarptautinė rinka) veiksnių, kurie sąlygoja paskolų portfelio valdymo kokybę.

1.4. Paskolų portfelio rizika: vertinimas ir valdymas

Bankų veikla yra nuolat veikiama rizikų, kurios kyla tiesiogiai iš jų veiklos specifikos (bankai formuoja įvairius investicinius portfelius, prekiauja valiuta ir pan.), be to, bankai būdami finansų tarpininkais, teikia kreditus, kurie sukuria planuojamus, vadinasi – rizikingus pinigų srautus. Pelnas bankuose yra neišsivaizduojamas be rizikos, todėl banko pelno ir rizikos valdymas yra neatsiejami. Pastebėtina tai, kad bankininkystės veikloje pasireiškia visos rizikos rūšys (Kancerevyčius, G. (2009). Pirmiausia, prieš pradėdant kalbėti apie rizikos vertinimą ir valdymą, rizikos, su kuriomis susiduria bankai, turi būti identifikuotos. V. Vaškelaitis (2003) pateikia bendros banko rizikos skirstymą (1.5 pav.)

1.5 pav. Banko rizikos klasifikavimas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Vaškelaity, V. (2003)

V. Vaškelaičio teigimu (2003), banko *vidinė (valdymo) rizika* yra susijusi su banko žmogiškuoju kapitalu (personalu), naudojamomis technologijomis, banko įvaizdžiu ir pan. Banko personalo rizika susijusi su galima personalo kompetencijos stoka ir kvalifikacijos trūkumu užimant tam tikras pareigas bei galimu darbuotojų sukčiavimu, nesąžiningumu bei apgavystėmis. Inovacijų rizika gali pasireikšti tuomet, kai bankas nesugeba pasiūlyti naujų aptarnavimo paslaugų ar veiklos produktų. Tačiau gali būti ir priešinga situacija: bankas pernelyg daug investuoja į inovatyvius produktus, neatitinkančius rinkos, kurioje veikia bankas, poreikių. Tokiu būdu, bankas gali prarasti šias investicijas. Dar viena rizika – tai technologijų rizika, kuri gali pasireikšti tuomet, kai bankas pradeda teikti paslaugas, kurių kaštai didesni nei už šias paslaugas gaunamos pajamos. Jei banko priimami sprendimai infrastruktūros plėtrai nebus pagrįsti, tuomet gali pasireikšti vadybos rizika. *I eilės išorinė rizika* – tai rizika, kuri priklauso nuo banko sistemos lygio ir jos teisinio reguliavimo. Ši rizikos rūšis, kaip ir vidinė rizika gali būti kontroliuojamos, t.y. jos priklauso nuo banko pasirenkamos veiklos strategijos, politikos bei valdymo. *II eilės išorinė rizika* – tai rizika, kuri nėra ir negali būti kontroliuojama banko, kadangi ši rizika priklauso nuo dar bendresnių išorinių sąlygų – ekonominės, politinės, socialinės situacijos šalyje.

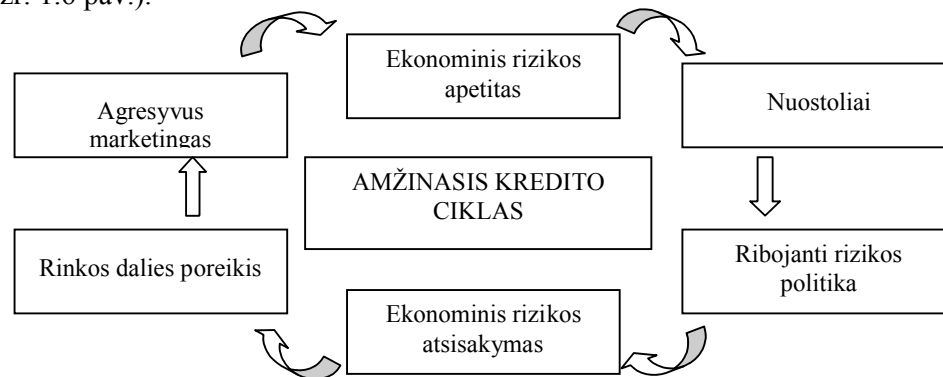
Pagrindinė rizika, su kuria bankai susiduria skolindami pinigus – *kredito rizika*. Apibendrinant autorių mintis apie kredito riziką galima teigti, kad kredito rizika – tai tikimybė (galimybė), kad kredito gavėjas laiku neįvykdys savo išsipareigojimų, t.y. jis sutartyje nustatytu laiku negrąžins kredito (visos kredito sumos ar jos dalies) ir/ar nemokės palūkanų. Šiuolaikinėje mokslinėje – metodinėje literatūroje kredito rizika yra suprantama dvejopai (Steckytė, L. ir Džikevičius, A. (2003), Valvonis, V. (2006), Basurto, M. A., Padilla, P (2006)):

- kaip atskiro, konkretaus skolininko rizika;
- kaip banko paskolų portfelio pelningumo rizika.

Pirmuoju požiūriu kredito rizika yra suprantama kaip skolininko nesugebėjimas vykdyti savo išsipareigojimų bankui pagal pradines kredito sutarties sąlygas. O antruoju požiūriu kredito rizika

yra suvokiama kaip tikimybė, kad sumažės tam tikros dalies aktyvų (suteikti kreditai ir ilgalaikiai įsipareigojimai) vertė arba tikimybė, kad gautos pajamos bus mažesnės nei laukiamos.

I. Mačerinskienė, L. Ivaškevičiūtė (2000), G. Kancerevyčius (2009) pažymi, kad bankas kiekvieną kartą suteikdamas kreditą rizikuoja. G. Kancerevyčius (2009) pateikia „amžinąjį kredito ciklą“ (žr. 1.6 pav.).

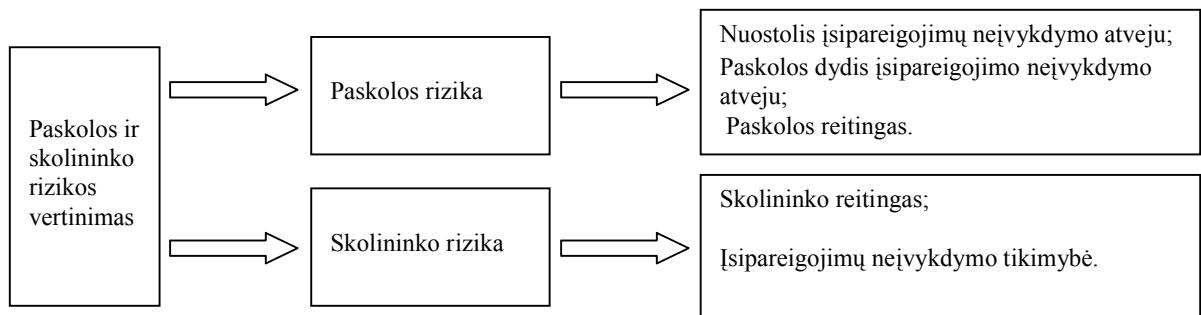

1.6 pav. „Amžinasis kredito ciklas“

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Kancerevyčius, G.. (2009)

Amžinojo kredito ciklo apibūdinimui kaip atskaitos tašką pasirinkus „Rinkos dalies poreikį“ galima teigti, kad jei šalyje veikiantys bankai siekia užimti kuo didesnę rinkos dalį, jie taiko agresyvaus marketingo principus, kad pritrauktų kuo daugiau klientų. Klientus dažniausiai bandoma pritraukti jiems siūlant palankias sąlygas, pavyzdžiui, jei bankas siekia suteikti kuo daugiau paskolų, tai klientams gali būti siūlomos mažos palūkanų normos (palyginus su kitais bankais), liberalios paskolų suteikimo sąlygos. Tokiu būdu bankai „sužadina“ ekonominį rizikos apetitą ir paskolos suteikiamos tokiems klientams, kurių finansinė situacija nėra stabili, kurie jautriai reaguoja į ekonominius svyravimus. Tai sąlygoja didėjančią banko nuostolių atsiradimo tikimybę, po kurios seka ribojanti rizikos politika. Tai priemonės, kuriomis siekiama sumažinti rizikos atsiradimą ar galimus jau pasireiškusias rizikos nuostolius. Po ribojančios rizikos politikos seka ekonominis rizikos atsisakymas, bet visa tai laikina, kol vėl bankams pasireiškės rinkos dalies poreikis.

Bankai bent iš dalies gali kontroliuoti kredito riziką teikdamas kreditus tik patikimiems bei kitus banko nustatytus kriterijus atitinkantiems subjektams. I. Mačerinskienė, L. Ivaškevičiūtė (2000) teigia, kad tinkamas ir efektyvus kreditinės rizikos valdymas yra vienas iš svarbiausių paskolų portfelio valdymo momentų. Tačiau V. Valvonis (2006) pažymi, kad „norint, kad kredito rizika būtų valdoma veiksmingai, ją būtina tinkamai įvertinti“. R. Šarkino (2008) teigimu, bankai, prieš suteikdami kreditą, turi imtis priemonių, padedančių sumažinti kredito riziką. V. Valvonio (2003) teigimu, kredito rizikos vertinimas banke prasideda nuo paskolos ir skolininko rizikos vertinimo (žr. 1.7 pav.).

1.7 pav. Paskolos ir skolininko rizikos vertinimas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės Valvonis, V. (2006)

Paskolos ir skolininko riziką atskleidžia šios kredito rizikos sudedamosios dalys: nuostolis išsipareigojimų neįvykdymo atveju, paskolos dydis išsipareigojimų neįvykdymo atveju bei išsipareigojimų neįvykdymo tikimybė. Įvertinus minėtas kredito rizikos sudedamąsias dalis yra įvertinamas ir paskolų portfelio tikėtinas nuostolis. Tačiau, be šių, pateiktų kiekybinių metodų, yra taikoma ir reitingų sistema. Reitingų sistema apima metodus, kontrolę, procesus, duomenų rinkimą, informacinių technologijų sistemų taikymas, t.y. visa tai, kas padeda įvertinti kredito riziką ir nustatyti vidaus reitingus.

Banko kredito rizikos valdymas yra suprantamas kaip principų nustatymas ir kiti pasirinkti metodai, kurie yra nukreipti į kreditavimo operacijas (G. Smalenskas, 2008). V. Vaškelaitis (2003) pažymi, kad kredito rizikos valdymo tikslas yra įvertinti galimų nuostolių atsiradimo galimybę ir pateikti informaciją banko vadovybei. O pasak G. Kancerevyčiaus (2009), kredito rizikos valdymas yra atliekamas šiais tikslais:

- turėti „sveiką“ paskolų portfelį;
- subalansuoti riziką/pelningumą;
- anksti aptikti ir valdyti problemines paskolas;
- užtikrinti specialiųjų atidėjimų stabilumą;
- užtikrinti blogų paskolų administravimo efektyvumą.

L. Steckytė, A. Džikevičius (2003) teigia, kad kredito rizikos valdymas turėtų apimti: sprendimų priėmimo procesą (tiek prieš kredito suteikimą, tiek ir po), visą kontrolės procesą bei ataskaitų sudarymo procesą. Sprendimų priėmimo procesas prasideda nuo prašymo suteikti kreditą įvertinimo iki paskolų komiteto sprendimo. Sprendimas suteikti arba nesuteikti kreditą priimamas atsižvelgiant į įvairius veiksnius, tokius kaip juridinio ar fizinio asmens finansiniai duomenys, jo padėtis rinkoje, jei sprendžiama apie kredito suteikimą įmonei, tuomet turi būti vertinama ir įmonės vadovybės kompetencija, gebėjimas vadovauti, plėtoti verslą ir pan. Suteikus kreditą, stebimi kliento mokėjimai ir esant nukrypimams nuo kredito grąžinimo grafiko, imamasi reguliuojančių veiksmų.

Pasak I. Mačerinskienės, L. Ivaškevičiūtės (2000), kredito rizika valdoma analizuojant kliento kreditingumą, diversifikuojant paskolų portfelį, kontroliuojant anksčiau išduotus kreditus bei efektyviai valdant probleminius kreditus. Jei bankas, prieš suteikdamas kreditą neskiria pakankamai dėmesio kliento analizei, tinkamai neišanalizuoja prašymo, nepakankamai dėmesio skiria dokumentacijos tvarkymui, tuomet atsiranda probleminių kreditų pasireiškimo tikimybė. Probleminis kreditas (paskola), kuris dar vadinamas blogu ar abejotinu, apibrėžiamas kaip kreditas, kuris gali būti negražinamas nustatytais terminais ar būdais, galintis sukelti riziką, kad nebus susigražintos visos lėšos ar jų dalis, taip pat priskaičiuotos palūkanos ir dėl to bankas gali patirti nuostolių (Mačerinskienė, I., Ivaškevičiūtė, L. (2000), Taraila, S. (2001), Bikas, E., Čepienė, I., Jasienė, M. (2007)).

N. Gagilaitė (2008), V. Valvonis (2004), kaip ir G. Kancerevyčius, pažymi, kad svarbus kredito rizikos valdymo būdas yra *tinkama skolininkų mokumo analizė*. Pavyzdžiui, nuolatiniai, gerai pažįstami banko klientai neturėtų būti laikomi patikimais vien pagal jų žodinį patvirtinimą, kad jie sugebės gražinti kreditą. Bankas turi užtikrinti, kad finansiškai patikimam skolininkui nebūtų teikiamas toks kreditas, kuris pranoktų jo finansines galimybes (Valvonis, V. (2004)).

Dar viena G. Kancerevyčiaus (2009) kredito rizikos valdymo priemonė – *kreditų reitingavimas*. Kredito riziką atspindėti turintys reitingai yra priskiriami kreditų reitingavimo etape. Kredito reitingas yra rodiklis, suteikiantis kreditoriams (šiuo atveju bankui) koncentruotą informaciją apie skolininko gebėjimą vykdyti savo finansinius įsipareigojimus. Skolininkui gali būti suteikti reitingai nuo apibūdinančių aukščiausių saugumo lygį, kai skolininko pajėgumas laiku įvykdyti finansinius įsipareigojimus ypač didelis, iki atitinkančių finansinių įsipareigojimų nevykdymą. Be to, „augant klientų pradelstoms skoloms svarbu iš anksto nustatyti asmenų mokumo galimybes ir sumažinti galimus finansinius praradimus. Kredito reitingas padeda greitai ir tiksliai įvertinti kliento mokumą ir priimti sprendimą, suteikti ar nesuteikti kreditą konkrečiam asmeniui“. V. Valvonio (2006) teigimu, reitingai gali būti nustatomi paties banko (vidaus reitingai) arba trečiosios šalies, pavyzdžiui, tarptautinių reitingų agentūrų (išorės reitingai). Taikant reitingus, gali būti įvertinama kredito rizika, atsižvelgiant į visas su juo susijusias kredito gražinimo užtikrinimo priemones, arba skolininko rizika, įvertinant visus šio skolininko turimus kreditus, bet neatsižvelgiant į šių kreditų gražinimo užtikrinimo priemones (nes jos nesusijusios su skolininko gebėjimu pačiam gražinti kreditus).

G. Smalenskas (2008), analizuodamas kredito riziką ir jos valdymą, išskiria kredito valdymo pagal nukrypimą metodą, padedantį priimti sprendimą suteikti kreditą ar ne. Šio metodo esmė yra ta, kad klientai yra klasifikuojami pagal rizikos laipsnį remiantis šešiais veiksniais (mokumas, finansinė padėtis, valdymas, užstatas ir laiduotojai, kredito struktūra, veikla ir aplinka). Kiekvienas veiksnys vertinamas 5 balų sistema, kur 1 yra geriausias įvertinimas. Vėliau balai, suteikti už

kiekvieną veiksni, susumuojami ir pagal juos nustatoma kredito (paskolos) rizika. Kuo mažesnis surinktų balų skaičius, tuo kreditas vertinamas geriau. Priklausomai nuo surinktų balų skaičiaus, paskolos skirstomos į A (geriausios), B (kokybiškos), C (priimtinos), D (žemiau nustatyto standarto), E (abejotinos) grupes.

Apie *diversifikaciją*, kaip vieną iš kredito rizikos valdymo priemonių, kalbėjo tiek G. Kancerevyčius (2009), tiek V. Vaškelaitis (2003) ir teigė, kad diversifikacija yra pagrindas pasiekti geriausią rizikos/pelningumo santykį. Banko paskolų portfelio diversifikavimas pasireiškia kreditavimo galimybių išskirstymu. Banko kredito rizika didėja didinant bendrą kreditų apimtį, koncentruotą tarp nedidelio skaičiaus skolininkų.

J. Macaitytės (2011) teigimu, kredito rizikos nuostoliai bankams tampa itin aktualūs ekonomikos nuosmukio periodu, kuomet blogėjanti šalies ekonominė situacija neigiamai veikia tiek namų ūkių, tiek verslo sektoriaus finansinius rodiklius ir finansų srautus. Lietuvos banko pranešime Seimui (2011) pažymima, kad kredito rizika ekonomikos nuosmukio laikotarpiu Lietuvos bankinei sistemai buvo svarbiausia, kadangi būtent dėl šios rizikos bankai patyrė daugiausia nuostolių. Pasaulio ekonomikos ir finansų sektoriaus apžvalgoje (2008) taip pat teigiama, kad bankų paskolų srautas į šalies ekonomiką priklauso nuo to, kurioje ekonominio ciklo fazėje yra šalies ekonomika. Taip yra todėl, kad nuo to priklauso rizika, su kuria susiduria bankai teikdami paskolas. Jei šalies ekonomika yra nuosmukio fazėje, tuomet auga kredito rizika: blogėja skolininkų finansinė būklė, auga paskolų palūkanų normos ir didėja bankų neapibrėžtumas dėl klientų gebėjimo įvykdyti savo mokestinius įsipareigojimus bankui (Kropas, S. (2009), [33]). R. Kuodis (2010) pažymi, kad „kadangi bankai tarpusavyje glaudžiai susiję finansiniais ryšiais, visa sistema yra kaip kortų kaladė ar domino kaladėlių grandinė – vieno banko problemos gali baigtis kito banko ar net sisteminė krize. Net ir niekuo dėti bankai, to bijodami, esant dideliame neapibrėžtumui, nenori skolinti namų ūkiams ar įmonėms esant ekonomikos nuosmukiui“.

Tai gi, kredito riziką galima apibrėžti kaip galimybę (tikimybę), kad skolininkas (kredito gavėjas) neįvykdys savo įsipareigojimų ir negrąžins pasiskolintos sumos, nesumokės palūkanų arba neįvykdys šių abiejų mokestinių įsipareigojimų. Efektyvus kredito rizikos valdymas yra neįmanomas be tinkamo kreditinės rizikos įvertinimo. Vertinant kredito riziką paskolos ir skolininko rizikos turėtų būti vertinamos atskirai. Kredito rizikos valdymas turėtų apimti tokius pagrindinius procesus: sprendimų priėmimą (tiek prieš kredito suteikimą, tiek ir po), kliento kreditingumo vertinimą, paskolų portfelio diversifikaciją, kontrolę bei ataskaitų sudarymą. Galima išskirti tokius pagrindinius kreditų rizikos valdymo būdus: skolininkų mokumo analizę, kredito reitingavimą, diversifikaciją bei sprendimo suteikti kreditą priėmimą pagal nukrypimo metodą. Banko kredito rizika priklauso nuo šalies ekonominės situacijos: blogėjanti šalies ekonomikos būklė neigiamai

veikia visų ekonomikos vienetų finansinius rodiklius, o tai, savo ruožtu, sąlygoja didėjančią kredito riziką. Taigi, kredito rizika bankams itin aktuali ekonomikos nuosmukio laikotarpiu.

1.5. Ekonomikos nuosmukis

1.5.1 Cikliniai ekonomikos svyravimai

Stabilus ekonomikos augimas – daugelio šalių siekiamybė, tačiau ekonomika yra veikiamą didesnių ar mažesnių šokų, kurie trukdo nusistovėti ekonomikos pusiausvyrai. Jau daugelį metų pasaulio mokslininkai domisi ekonomikos cikliškumais. Ekonomikos cikliškumas buvo žinomas jau senovės Kinijoje ir Graikijoje, kur dažniausiai jis buvo siejamas su gamtos ciklais. Daug garsių ir žinomų pasaulio mokslininkų nagrinėjo ciklinius ekonomikos svyravimus. Vienas pirmųjų darbų, analizavusių ir pateikusių empirinius faktus apie verslo ciklus, yra A. Burns, W. Mitchell (1946) studija „Verslo ciklų matavimas“. 1.4 lentelėje yra pateikiamos sąvokos „ekonominis ciklas“ įvairių autorių interpretacijos.

1.5 lentelė

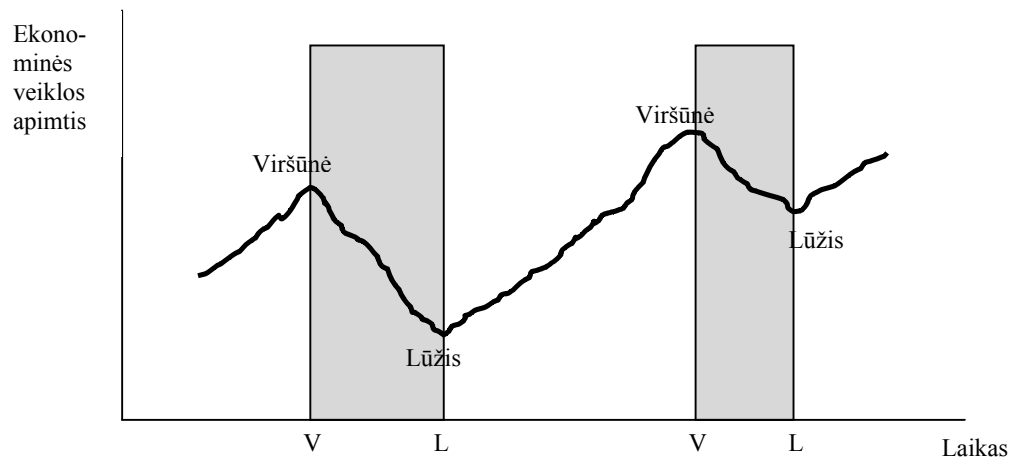
Sąvokos „ekonominis ciklas“ apibrėžtys

Autorius	Sąvokos interpretacija
A. Burns, W. Mitchell (1946)	Tai ekonomikos svyravimai, pasireiškiantys bendroje tautos ekonominėje veikloje.
G. Blümle, N. Goldschmidt (2006)	Tai tokie ekonomikos svyravimai, kurių metu vieną ekonomikos fazę keičia kita.
B. Martinkus, V. J. Žilinskas (2008)	Tai periodišką ekonomikos svyravimą, kitaip tariant – tai ekonomikos kilimo bei nuosmukio kaitos procesas.
S. Girdzijauskas, D. Štreimikienė, R. Mackevičius (2009)	Tai pastovūs ekonomikos svyravimai nuo pagyvėjimo (pakilimo) ir piko per nuosmukį ir krizę iki naujo pakilimo.
P. Stankevičius (2010)	Tai procesas, apimantį ekonominio augimo ir nuosmukio periodų kaitą, t.y. tai laikotarpis nuo vienos ekonominės krizės (nuosmukio) iki kitos.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Diebold, F.X., Rudebusch, G. (1996), Blümle, G., Goldschmidt, N. (2006), Martinkus, B., Žilinskas, V. J. (2008), Girdzijauskas, S., Štreimikienė, D., Mackevičius, R. (2009), Stankevičius, P. (2010)

Apibendrinant autorių pateikiamas sąvokos „ekonominis ciklas“ interpretacijas galima teigti, kad visi autoriai ekonominį ciklą apibrėžia kaip ekonomikos svyravimus, kurių metu viena ekonominio ciklo fazė keičia kitą. S. Girdzijauskas, D. Štreimikienė, R. Mackevičius (2009) bei P. Stankevičius (2010) kiek plačiau nusako ekonomikos svyravimus pabrėždami, kad „tai pastovūs ekonomikos svyravimai nuo pagyvėjimo (pakilimo) ir piko per nuosmukį ir krizę iki naujo pakilimo“ ar pateikdami dar ir tokį samprotavimą, kad ekonomikos ciklas apima laikotarpį nuo vienos ekonominės krizės (nuosmukio) iki kitos. Kai tuo tarpu B. Martinkus, V. J. Žilinskas (2008) teigia, kad ekonominis ciklas yra ekonomikos kilimo ir nuosmukio procesas.

Taigi, ekonominiame cikle galime išskirti tokias fazes: pakilimas, pikas, nuosmukis, dugnas (žemiausias taškas) ar krizė (1.8 pav.).

1.8 pav. Ekonominis ciklas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1990), Dornbusch, R., Fischer, S. M., Start R. (1998), Račickas, E., Vasiliauskaitė, A. (2010)

B. Martinkaus, V. J. Žilinsko (2008) teigimu, kiekvieną ekonomikos pakilimą keičia nuosmukis, o ūkinės veiklos aktyvumo lūžis (L) ir viršūnė (V) yra tarpiniai taškai.

R. Urniežius (2010) pažymi, kad cikliniai svyravimai yra būdingi visoms kapitalistinės ekonomikos sritims: gamybai, cirkuliacijai, paskirstymui ir vartojimui. Šio autoriaus mintis apie ciklinius ekonomikos svyravimus galima papildyti M. Žeko ir G. Žigienės (2009) pastebėjimais, kad ekonomikoje nuolat vyksta svyravimai: po didesnių kilimų visada seka nuosmukiai, kurie vyksta nuolatos. Pasak A. Burns, W. Mitchell (1946), ciklas susideda iš plėtos, vykstančios beveik tuo pat metu daugelyje ekonomikos sričių, iš po jos einančio nuosmukio, gamybos sulėtėjimo ir po to einančio pakilimo, kuris pereina į sekančio ciklo pakilimo fazę. Tačiau autoriai pažymi, kad tokia ciklo fazių kaita yra pasikartojanti, tačiau nebūtinai ji vyksta periodiškai. D. Nawrocki, W. Carter (1997) pažymi, kad jeigu ekonomikos ciklas gali būti numatytas iš anksto, vadinasi, tai nėra ciklas. Pasak B. Martinkaus, V. J. Žilinsko (2008), nebūna vienodų nuosmukių ar pakilimų, nes kai kada jie užtrunka kelerius metus, o kai kada – trumpiau. Autoriai teigia, kad „ekonomika – tai ne švytuoklė, svyruojanti reguliariai tam tikrais intervalais“.

M. Artis, T. Okubo (2008) išskiria du ekonomikos (verslo) ciklų tipus. Pirmasis, pasak jų, žinomas kaip klasikinis ciklas, kuris pasižymi visišku (besąlygišku) ekonomikos aktyvumo smukimu iš viršūnės į „dugną“ ir staigiu ekonomikos kilimu iš „dugno“. Antrasis ekonomikos ciklas gali būti vadinamas augimo ar nuokrypio ciklu, o jo pagrindinis požymis yra tas, kad ekonomikos ciklas gali būti sugretinamas su trendu. Šis ekonomikos ciklas pasižymi tuo, kad jį sudaro keturios fazės: ekonomikos nuosmukis, lūžis, ekonomikos pakilimas ir viršūnė. Nepaisant to, kad skirtingi autoriai ciklo fazes vadina skirtingai, tačiau jų esmė išlieka ta pati.

Apibendrinant galima teigti, kad šalies ekonomika vystosi cikliška. Ekonominis ciklas yra ekonomikos augimo ir nuosmukio laikotarpių kaitos procesas. Ekonominiai ciklai turi tam tikras vienodas fazes, tačiau skiriasi trukme bei intensyvumu.

1.5.2. Ekonomikos nuosmukio esmė ir indikatoriai

Ekonomikos nuosmukis – tai viena iš ekonominio ciklo fazių, kitaip tariant, tai yra momentas, kada pradeda mažėti ekonomikos aktyvumas. Ši ekonominio ciklo fazė prasideda tada, kai ekonomika pasiekia aukščiausią pakilimo tašką (ekonominio efektyvumo viršūnę). Po to, ekonomikoje pradeda vykti neigiami reiškiniai, kurie neigiamai paveikia tiek gamintojus, tiek vartotojus (O. Blanchard (2007), K. Jaskelvičius (2008), B. Martinkus, V. J. Žilinskas (2008), V. Snieška (2008), P. Stankevičius (2010)). B. Martinkus, V. J. Žilinskas (2008), kalbėdami apie ekonomikos nuosmukį pažymi dar ir tai, kad „nuosmukiu reikia laikyti žymų ekonomikos sutrikimą, o ne bet koki virptelėjimą“. Analizuojant įvairių autorių mintis apie ekonominio ciklo fazes, susiduriama su sąvokų, apibūdinančių ciklo fazę, einančią po ūkinio aktyvumo viršūnės, įvairove. Vieni autoriai šią ciklo fazę vadina ekonomikos nuosmukiu, kiti – ekonomikos lėtėjimu, dar kiti – recesija. Tačiau susisteminius ir apibendrinus analizuotą literatūrą pastebėta, kad dažniausiai lietuvių kalboje naudojamas terminas yra „ekonomikos nuosmukis“. 1.6 lentelėje pateikiamos sąvokos „ekonomikos nuosmukis“ apibrėžtys.

1.6 lentelė

Sąvokos „ekonomikos nuosmukis“ apibrėžtis

Autorius	Sąvokos apibrėžtis
G. F. Moore (1961)	Tai bendros gamybos apimties, pajamų, užimtumo ir prekybos mažėjimas, dažniausiai trunkantis nuo šešių mėnesių iki vienu metų, bei pasižymintis plačiu išplitimu daugelyje ekonomikos sektorių.
P. Wonnacott, R. Wonnacott (1990)	Tai periodas, kada ekonomikos aktyvumas mažėja.
R. Dornbusch, S. Fischer, R. Startz (1998)	Tai ekonominio ciklo fazė, pasižyminti nedarbo lygio didėjimu ir gamybos apimties mažėjimu; gamybos apimtis yra mažesnė nei galėtų būti, jei būtų išnaudojami visi turimi ištekliai ir technologijos.
E. E. Leamer (2008)	Tai ženklus ekonomikos aktyvumo mažėjimas, trunkantis ilgiau negu keletą mėnesių, pasireiškiantis pramonės produkcijos, realiųjų pajamų, didmeninės bei mažmeninės prekybos mažėjimu ir nedarbo lygio didėjimu.
V. Snieška (2008)	Tai gamybos mažėjimo stadija, kai ekonomika praėjo aukščiausią pakilimo tašką.
K. Jaskelvičius (2008)	Ekonominio ciklo fazė, kuomet verslo sektoriuje kaupiasi piniginių, gamybinio ir prekinio kapitalo perteklius, lėtėja apyvartumas, mažėja įmonių gamybos ir pardavimo mastai.
P. Stankevičius (2010)	Tai bendros gamybos apimties, pajamų, užimtumo ir prekybos sumažėjimas, trunkantis nuo pusės metų iki metų ar daugiau ir sukeliantis daugelio ekonomikos sektorių sutrikimus.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Moore, G. F. (1961), Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1990), Dornbusch, R., Fischer, S., Startz, R. (1998), Leamer, E. E. (2008), Snieška, V. (2008), Jaskelvičius, K. (2008), Stankevičius, P. (2010).

Apibendrinant 1.6 lentelėje pateikiamas sąvokos „ekonomikos nuosmukis“ apibrėžtis, galima teigti, kad ekonomikos nuosmukis yra susijęs su pagrindinių šalies makroekonominių rodiklių blogėjimu. P. Wonnacott, R. Wonnacott (1990) priešingai negu kiti autoriai, ekonomikos nuosmukio fazę apibrėžė labai abstrakčiai, įvardindami, kad tai tiesiog ekonomikos aktyvumo mažėjimas. G. F. Moore (1961), E. E. Leamer (2008) ir P. Stankevičius (2010) pateikdami sąvokos „ekonomikos nuosmukis“ apibrėžimą, nurodo šio ekonominio ciklo fasės trukmę. Tačiau pastebėtina, kad šių autorių įvardijamas laikotarpis nors ir nežymiai, tačiau skiriasi. Pasak G. F. Moore (1961), ekonomikos nuosmukio fazė trunka nuo šešių mėnesių iki metų, kai tuo tarpu P. Stankevičius (2010) pažymi, kad šis ciklas gali trukti ir ilgiau nei metus. O E. E. Leamer (2008) konkrečiai neįvardina šio ekonominio ciklo trukmės, teigdamas, kad ekonominis nuosmukis yra ekonomikos aktyvumo sumažėjimas, trunkantis ilgiau negu keletą mėnesių. R. Dornbusch, S. Fischer, R. Startz (1998) pažymi, kad esant ekonomikos nuosmukiui reali gamybos apimtis skiriasi nuo tos, kuri galėtų būti, jei būtų išnaudojami visi turimi darbo bei technologiniai ištekliai.

Pasak G. Davulio (2009), cikliniams svyravimams prognozuoti yra naudojami ciklo indikatoriai, kurių reikšmių kitimas leidžia numatyti ekonomikos ciklo eigą. 1.7 lentelėje pateikiami rodikliai, leidžiantys identifikuoti ekonominio ciklo fazę (G. F. Moore (1961), P. Wonnacott, R. Wonnacott (1990), R. Dornbusch, S. Fischer, R. Startz (1998), K. Jaskelevičius (2008), E. E. Leamer (2008), B. Martinkus, V. J. Žilinskas (2008), P. Stankevičius (2010)).

1.7 lentelė

Ekonominio ciklo indikatoriai

	BVP	Nedarbo lygis (proc.)	Įmonių pelningumas (proc.)	Namų ūkių disponuojamos pajamos	Namų ūkių vartojimo išlaidos	Infliacija (proc.)
G. F. Moore (1961)	√	√		√		
P. Wonnacott, R. Wonnacott (1990)	√	√	√		√	√
R. Dornbusch, S. Fischer, R. Startz (1998)	√	√				√
K. Jaskelevičius (2008)		√		√	√	√
E. E. Leamer (2008)	√	√				
B. Martinkus, V. J. Žilinskas (2008)	√	√			√	√
P. Stankevičius (2010)	√	√		√		

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Moore, G. F. (1961), Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1990), Dornbusch, R., Fischer, S., Startz, R. (1998), Leamer, E. E. (2008), Martinkus, B., Žilinskas, V. J. (2008), Jaskelevičius, K. (2008), Stankevičius, P. (2010).

1.7 lentelėje yra pateikiami rodikliai, kurie autorių nuomone, geriausiai atskleidžia, kurioje ekonominio ciklo fazėje yra šalies ekonomika. Pažymėtina tai, kad pats rodiklis negali atvaizduoti realios situacijos, todėl, norint nustatyti ekonominio ciklo fazę, reikia analizuoti šių rodiklių dinamiką. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šie rodikliai yra surinkti analizuojant skirtingą mokslinę literatūrą, todėl juos sisteminant buvo parinkti bendresni rodikliai. Tarkime, G. F. Moore (1961) kaip ekonominio ciklo fazės indikatorių išskiria gamybos apimtį, tad kaip šio rodiklio atitikmuo parinktas BVP. P. Wonnacott, R. Wonnacott (1990) pažymi, kad esant ekonomikos nuosmukiui įmonių pelnas mažėja spartesniu tempu nei gamybos apimtis. Pasak R. Dornbusch, S. Fischer, R. Startz (1998), jei ekonomika yra nuosmukio fazėje, skirtumas tarp potencialaus ir realaus BVP auga, t.y. esant ekonomikos nuosmukiui, nedarbo lygis didėja (neišnaudojami turimi išteklių), o tai sąlygoja mažėjantį realųjį BVP. BVP skirtumas – tai svarbus ekonominis matas, leidžiantis įvertinti ekonominės recesijos kaštus, t.y. kiek potencialios gamybos apimtys yra prarandama dėl ekonomikos nuosmukio. Tarp infliacijos ir BVP skirtumo egzistuoja atvirkštinė priklausomybė. Vadinasi, esant ekonomikos nuosmukiui, infliacija mažėja. Esant ekonomikos nuosmukiui, BVP apimtis mažėja, o nedarbo lygis didėja, tačiau BVP apimtis mažėja spartesniu tempu nei didėja nedarbo lygis. Mažėjant užimtumui, mažėja namų ūkių pajamos, o tai sąlygoja ir vartojimo išlaidų mažėjimą. To pasekoje, mažėja įmonių produkcijos pardavimo galimybės, o tai verčia atsisakyti investicijų, blogėja įmonių finansinė padėtis, prasideda įmonių bankrotai.

Šalies ekonominė raida lemia bankų paskolų portfelio kokybę bei patiriamus nuostolius. Ekonomikos pakilimo laikotarpiu bankai suteikia daugiau paskolų, o kai šalyje yra ekonomikos nuosmukis – bankų kreditų portfelis susitraukia. Taip yra todėl, kad nepalanki vidaus makroekonominė situacija sąlygoja blogėjančią skolininkų padėtį, t.y. ekonomikos nuosmukio metu mažėja verslo ir gyventojų pajamos, auga nedarbo lygis, didėja įmonių patiriami nuostoliai, auga bankrotų skaičius bei keičiasi lūkesčiai dėl ateities. Mažėjant pajamoms, mažėja ir gyventojų santaupos, t.y. mažiau pinigų atnešama į bankus indėlių forma. Tai rodo, kad finansų rinkos dalyviai (verslas ir namų ūkiai) ėmė „vartoti“ sukauptas santaupas. Mažėjant galimybei pritraukti lėšas vidaus rinkoje, stiprėja bankų konkurencija dėl indėlių, kyla indėlių palūkanų normos. Taigi, viena iš bankų paskolų pasiūlos mažėjimo priežasčių ekonomikos nuosmukio sąlygomis yra nepakankami finansiniai ištekliai. R. Šarkino (2008) ir S. Kropo (2009) teigimu, kita priežastis, sąlygojanti bankų paskolų pasiūlos mažėjimą, yra konservatyvus skolininkų vertinimas siekiant išvengti kredito rizikos, todėl esant ekonomikos nuosmukiui, bankai sugriežtina paskolų suteikimo sąlygas nesuteikdami paskolų abejotiniems klientams, kurie jautriai reaguoja pasikeitus ekonominei situacijai (Lakštutienė, A., Breiterytė, A., Rumšaitė, D. (2009), Stankevičius, P. (2010)). Bankai vertindami ūkio subjektų riziką naudoja pagal priežiūros institucijų rekomendacijas patvirtintus rizikos modelius, kurie vis dažniau atmeta įmonių prašymus. Taigi, apibendrinant galima teigti, kad

bankai koreguoja skolinimo apimtį ir skolinimo sąlygas atsižvelgdami tiek į pasaulio, tiek į šalies ekonominę situaciją bei perspektyvas. Ekonomikos nuosmukio metu didėjant skolininkų nemokumo rizikai bei pabrangus skolinimuisi tiek vidaus, tiek tarptautinėse rinkose bankai mažina paskolų srautą į šalies ekonomiką. Tačiau, bankų paskolų portfelio dinamikai įtakos turi ne tik priklausomai nuo ekonominio ciklo fazės kintanti bankų paskolų pasiūla, bet ir paklausos pokyčiai. Paskolų paklausą formuoja verslas, namų ūkiai bei valdžios sektorius. Paklausa taip pat yra veikiama šalies ekonominės situacijos bei lūkesčių dėl ateities, kadangi banko klientų gebėjimas gražinti paskolą priklauso nuo pastarųjų finansinės būklės, o ši, savo ruožtu, nuo šalies makroekonominių rodiklių.

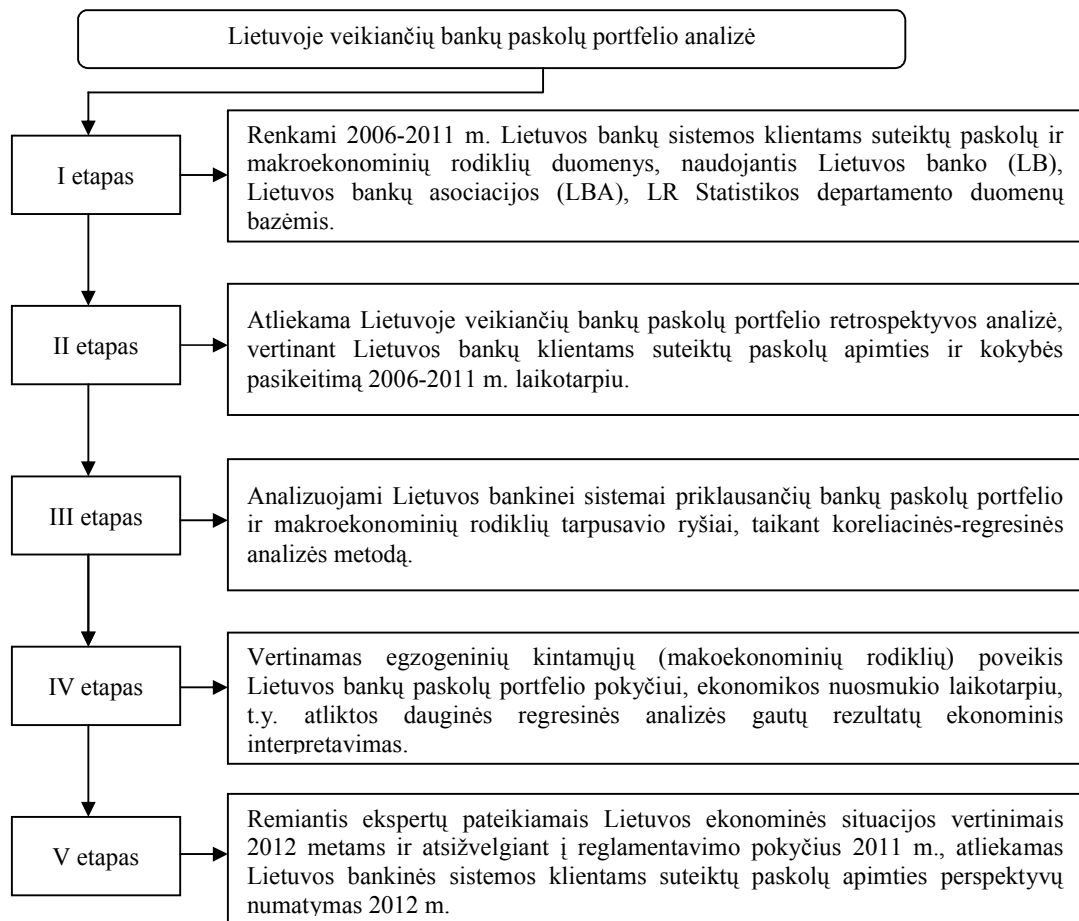
Apibendrinant galima teigti, kad ekonomikos nuosmukis – tai vienas iš ekonominio ciklo fazių, kurio metu mažėja ekonomikos aktyvumas. Ši ekonominė fazė prasideda po to, kai ekonomika pereina aukščiausią pakilimo viršūnę ir trunka nuo kelių mėnesių iki metų ar dar ilgiau. Ekonomikos nuosmukį padeda identifikuoti BVP, nedarbo lygio, įmonių pelningumo, disponuojamų pajamų, vartojimo išlaidų, importo, eksporto neigiami pokyčiai. Vertinant ekonomikos nuosmukio poveikį bankų paskolų portfeliui galima teigti, kad ekonomikos nuosmukis turi įtakos paskolų portfelio pokyčiams, kadangi ekonomikos nuosmukio metu, mažėja kreditų pasiūla ir paklausa. Paskolų pasiūlą formuoja bankai, kurie reaguodami į blogėjančią šalies ir pasaulio ekonominę situaciją mažina paskolų srautą į šalies ekonomiką, siekdami apsisaugoti nuo rizikos. Ekonomikos nuosmukio metu blogėjantys pagrindiniai makroekonominiai rodikliai: nedarbo lygis, darbo užmokestis, įmonių pelningumai, investicijos ir kt., sąlygoja blogėjančią ūkio sektorių finansinę būklę. Paskolų paklausą formuoja verslas, namų ūkiai ir valdžios sektoriai. Skolinimo paklausa taip pat kinta priklausomai nuo ekonominės situacijos pokyčių. Lūkesčiai – tai dar vienas veiksnys, turintis įtakos paskolų portfelio kiekybiniam pokyčiams.

2. LIETUVOS BANKŲ SISTEMOS PASKOLŲ PORTFELIO ANALIZĖ EKONOMIKOS NUOSMUKIO LAIKOTARPIU

2.1. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio analizės metodologija

Šioje darbo dalyje pateikiami metodai, kuriais remiantis vertinamas Lietuvos bankų sistemos (komerciniai bankai, užsienio bankų filialai, užsienio bankų atstovybės, ES bankai, veikiančios Lietuvoje neįsteigus atstovybių) paskolų portfelio pasikeitimas ekonomikos nuosmukio laikotarpiu. Analitinėje darbo dalyje atliekama Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio analizė ir nustatomi veiksniai, turėję didžiausios įtakos paskolų portfelio pokyčiams 2006-2011 m. laikotarpiu.

Atliekamą analizę galima išskaidyti į tokius etapus:

Antrajame etape atliekant Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio retrospektyvinę dinaminę ir struktūrinę analizę yra skaičiuojami: absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas), padidėjimo (sumažėjimo) tempas, vidutinis lygis.

Absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas) rodo analizuojamo dydžio pasikeitimą absoliutine verte per tam tikrą laikotarpį. Jis gali būti apskaičiuojamas tiek baziniu, tiek grandininu būdu (Bartosevičienė, V. (2006)):

$$\Delta y = y_i - y_0 \text{ (bazinis)}, \Delta y = y_i - y_{i-1} \text{ (grandininis)}$$

y_i – ataskaitinio laikotarpio dinamikos eilutės lygis;

y_{i-1} – lygis tiesiogiai esantis prieš lygį y_i

y_0 – pradinis (bazinis) dinamikos eilutės lygis.

Padidėjimo (sumažėjimo) tempas (T_p) rodo procentinį (koeficientinį) nagrinėjamo dydžio pasikeitimą per nagrinėjamą laikotarpį, kai atskaitos pradžia prilyginama nuliui (Bartosevičienė, V. (2006)). Šio tempo išraiška yra tokia:

$$T_p = \frac{y_i - y_{i-1}}{y_{i-1}} \cdot 100\% \text{ (grandininis)}, T_p = \frac{y_i - y_1}{y_1} \cdot 100\% \text{ (bazinis)}$$

Vidutinis lygis (\bar{y}) parodo, kiek vidutiniškai per vieną laikotarpį sudarė nagrinėjama reikšmė absoliutine verte. Vidutinis lygis skaičiuojamas pagal šią formulę:

$$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n}$$

Lietuvos bankų sistemos koncentracijai nustatyti skaičiuojamas:

$$CR_3 = \frac{\text{trijų didžiausių bankų turtas}}{\text{visų šalies bankų turtas}}$$

Šis koeficientas matuoja didžiausių komercinių bankų užimamą rinkos dalį. Jis apskaičiuojamas kaip trijų didžiausių bankų, veikiančių konkrečios šalies bankų sistemoje, turto dalis lyginant su visų bankų sistemoje veikiančių bankų turtu (Deltuvaitė, V., Vaškelaitis, V. (2007), Čepinskas, J., Gancevskaitė, K. (2008), Deltuvaitė, V. (2009)).

Trečiajame etape siekiant nustatyti egzogeninių kintamųjų (valstybės skola, užimtumas, vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis, įmonių pelningumas, įmonių materialinės investicijos, būsto kainos, vidutinė svertinė paskolų portfelio palūkanų norma) pokyčių poveikį Lietuvos bankų sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio apimties pasikeitimui, sudarytas daugialypis regresijos modelis. Šio modelio pagalba siekiama nustatyti, ar minėti egzogeniniai kintamieji, ar kiti veiksniai turi stipresnį poveikį paskolų portfelio apimties pasikeitimui. Atliekant dauginę regresinę analizę minėti egzogeniniai kintamieji analizuojami ne absoliutiniu dydžiu, bet analizuojama jų pokyčių įtaka Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio (engogeninis kintamasis) pokyčiui.

Kintamieji, t.y. ekonominiai rodikliai, kurių pokyčiais siekiama paaiškinti klientams suteiktų paskolų apimties pasikeitimą, parinkti remiantis mokslinės literatūros analize. Siekiant nustatyti analizei tinkamiausius kintamuosius, t.y. tuos, kurie geriausiai paaiškina paskolų portfelio pokyčius

analizuojamu laikotarpiu, pritaikytas Helvingo metodas. Helvingo metodas leidžia nustatyti daugiamatės lygties optimalų dydį. Pritaikius šį metodą yra nustatomas kiekvieno nepriklausomo kintamojo (X_j) papildomas įnašas į skirtingų veiksnių kombinacijų priklausomojo kintamojo pasikeitimą.

Nepriklausomas kintamasis teikia daugiau informacijos apie Y kitimą jei jo koreliacijos koeficientas yra artimas 1 ir jei jis mažiau koreliuotas su kitais nepriklausomais kintamaisiais.

Nepriklausomo kintamojo X_j teikiamos informacijos kiekis nustatomas taip:

$$h_j = \frac{r_{yx_j}^2}{1 + \sum |r_{yx_j}|}$$

Suminis atskirų nepriklausomų kintamųjų kombinacijų informacijos kiekis nustatomas taip:

$$H_k = \sum_{j=1}^p h_j, \text{ kur } k - \text{ nepriklausomų kintamųjų kombinacijų eilės numeris.}$$

G. Dudzevičiūtės (2006) teigimu, renkamės tą veiksnių kombinaciją, kurios apskaičiuota H_k reikšmė yra didžiausia.

Siekiant nustatyti, ar yra ryšys tarp nagrinėjamų kintamųjų egzistuoja ir kokia jo kryptis (tiesioginis ar atvirkštinis) bei stiprumas, skaičiuojamas koreliacijos koeficientas. Koreliacijos koeficientas kinta nuo -1 iki 1. Kuo šio koeficiento reikšmė artimesnė nuliui, tuo ryšys tarp nagrinėjamų kintamųjų yra silpnesnis. *Daugialypės koreliacijos koeficientas* rodo Y priklausomybę nuo visų kintamųjų X_1, X_2, \dots, X_n kartu, bet ne nuo kiekvieno X_j atskirai. Tuo tarpu *dalinės koreliacijos koeficientas* atskleidžia Y priklausomybę nuo vieno kintamojo, kai eliminuojama likusių kintamųjų įtaka (Bartosevičienė, V. (2006), Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002)).

Siekiant įvertinti egzogeninių kintamųjų įtaką Y įgyjamoms reikšmėms, skaičiuojamas *determinacijos koeficientas* bei *koreguotasis determinacijos koeficientas*. Kuo didesnė determinacijos koeficiento reikšmė (r^2), tuo daugiau informacijos glūdi nepriklausomose (X_1, X_2, \dots, X_n) kintamuosiuose apie Y reikšmes. Skaičiuojant *koreguotą determinacijos koeficientą* yra atsižvelgiama į imties didumą ir nepriklausomų kintamųjų skaičių.

Prieš sudarant regresijos modelį, reikia patikrinti regresijos modelio prielaidas, t.y. atlikti *autokoreliacijos, heteroskedastiškumo ir multikolinearumo diagnostikas*.

Autokoreliacija matematiškai reiškia, kad modelio paklaidas sieja ryšys, kas gali sąlygoti iškreiptus regresinio modelio rezultatus. Autokoreliacija tikrinama atliekant Durbin-Watson testą. Kriterijaus statistika d apskaičiuojama:

$$d = \frac{\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2}{\sum_{i=1}^n e_i^2}, \text{ kur } e_i - \text{ paklaida.}$$

Galimi šie sprendimo variantai:

- autokoreliacijos nėra, jei: $d_u < d < 4 - d_u$;
- liekanų autokoreliacija statistiškai reikšminga, jei: $0 < d < d_L$ arba $4 - d_L < d < 4$;
- jokių statistinių išvadų daryti negalime, bet galime toliau naudoti modelį, jei $d_L \leq d \leq d_u$ arba $4 - d_u \leq d \leq 4 - d_L$.

Kai modelis pasižymi *heteroskedastiškumu* neteisingai skaičiuojamos įverčių standartinės paklaidos. Heteroskedastiškumo diagnostika atliekama taikant Goldfield - Quandt testą.

Daugialypės regresijos modelis tinkamiausias naudoti tada, kai egzogeniniai kintamieji tarpusavyje nekoreliuoja, o priklausomybė sieja tik juos ir Y . Jei tarp nepriklausomų kintamųjų yra tokių, kurie tarpusavyje stipriai koreliuoja, tuomet susiduriama su *multikolinearumo* problema. Siekiant nustatyti, ar kintamieji nėra per daug multikolinearūs, taikoma *porinių koreliacijų matrica* ir skaičiuojamas *dispersijos mažėjimo daugiklis VIF*. Jei $VIF > 4$, tuomet kintamasis yra „per daug multikolinearus“. Jei porinės koreliacijos koeficientas $|r_{ij}|$ yra didesnis už 0,80, tai regresinis modelis pasižymi multikolinearumu tarp x_i ir x_j veiksnių.

Atliekant regresinę analizę taip pat svarbu atlikti duomenų išskirčių analizę, t.y. nustatyti, ar nėra duomenų, kurie vienas nuo kito labai skiriasi ir gali iškreipti regresijos modelio parametrų įverčius. duomenų išskirtys nustatomos atsižvelgiant į:

- stebėjimo įtakos indeksą (h_j), jei $h_j > \frac{2(k+1)}{n}$, stebėjimas laikomas išskirtimi;
- standartizuotą liekaną e_i , jei $|e_i| > 3$, tai stebėjimas laikomas išskirtimi;
- Kuko matą D_i stebėjimas laikomas išskirtimi, jei $D_i > 0,5(k+1; n-k-1)$.

2.2. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio analizė

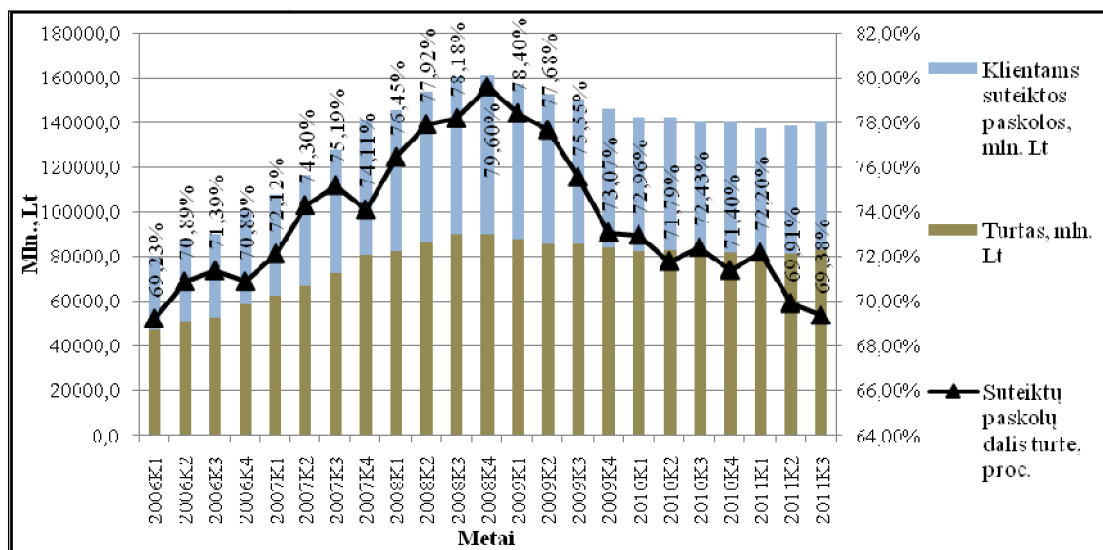
2007 m. JAV prasidėjusi finansų krizė peraugo į realiojo sektoriaus krizę ir daugelio pasaulio šalių ekonomikose jaučiamas gilus ekonomikos nuosmukis, kuris stebimas tiek besivystančiose, tiek išsivysčiusiose šalyse. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu blogėjantys pagrindiniai ekonominiai rodikliai sąlygoja neigiamus pokyčius visose ekonomikos sektoriuose – ne išimtis ir finansų sektorius. Lietuvos banko apžvalgoje (2009) pažymima, kad finansų sektorius, o ypač bankai yra svarbi Lietuvos ekonomikos dalis. Finansų rinkose vykstantys procesai keičia bankų sistemos veiklos rezultatus: šalies ekonominė raida lemia bankų paskolų portfelio kokybę bei patiriamus nuostolius (Lakštutienė, A., Breiterytė, A., Rumšaitė, D. (2009)).

Analitinėje darbo dalyje atliekama Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio analizė, vertinant paskolų portfelio dinaminis, struktūrinius bei kokybinius pokyčius ekonomikos nuosmukio

laikotarpiu. Taip pat siekiama nustatyti, ar ekonomikos nuosmukis turėjo įtakos paskolų portfeliui. Šiam tikslui pasiekti, pritaikius dauginę regresinę analizę, vertinama, kaip ekonomikos nuosmukio laikotarpiu pasikeitę pagrindiniai Lietuvos makroekonominiai rodikliai bei kiti rodikliai, turintys įtakos paskolų paklausos pokyčiams, paveikė Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelį. Bankų paskolų portfelis analizuojamas 2006-2011 m. laikotarpiu (analizuojant ketvirtinius duomenis ir imant 2011 m. tris ketvirčius). Nors ekonomikos nuosmukis Lietuvoje prasidėjo 2008 m., tačiau analizei pasirinktas ilgesnis laikotarpis tam, kad būtų galima išvelgti, kada įvyko lūžis, tai yra, paskolų portfelio apimties pasikeitimą ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, lyginant su prieš tai buvusiu laikotarpiu.

2.1.1. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio dinamika ir struktūra

Siekiant atskleisti Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio svarbą bankų veiklai, atlikta Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio dalies bankų aktyvuose analizė. 2.1 pav. vaizduojami duomenys apie tai, kokią Lietuvoje veikiančių bankų turto dalį sudaro klientams suteiktos paskolos 2006-2011 m. laikotarpiu.

2.1. pav. Lietuvos bankų sistemos suteiktos paskolos ir jų dalis turte 2006-2011 m.

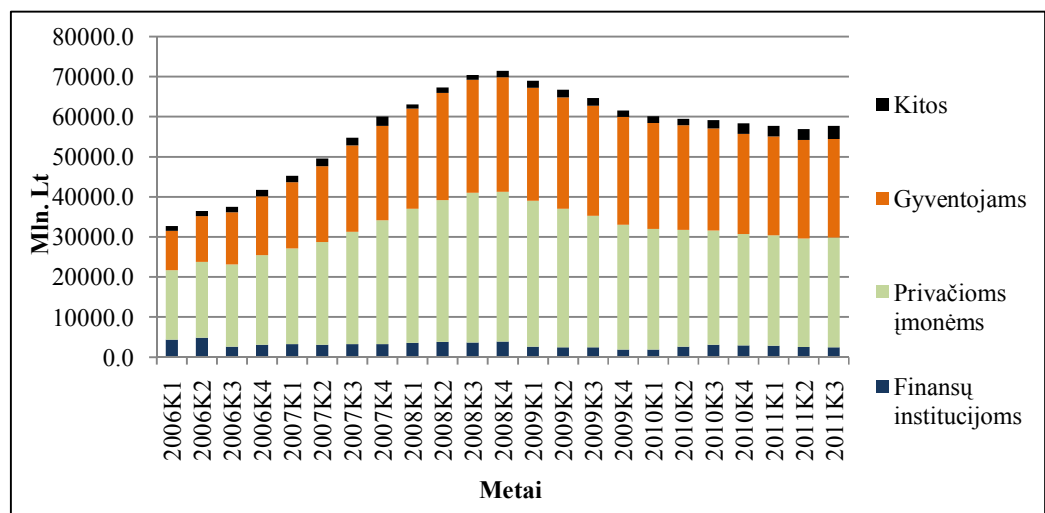
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis.

Vertinant Lietuvos banko pateikiamus duomenis apie šalyje veikiančių bankų paskolų portfelį bei jo lyginamąjį svorį banko aktyvuose (1 priedas) galima teigti, kad klientams suteiktos paskolos vidutiniškai per ketvirtį sudarė 73,70 proc. bankų turto. Klientams suteiktos paskolos didžiausią bankų aktyvų dalį sudarė 2008 m. ketvirtąjį ketvirtį (79,60 proc.), o mažiausią – 2006 m. pirmąjį ketvirtį (69,23 proc.).

Pagal 2.1 paveiksle pateikiamus duomenis galima teigti, kad visą analizuojamą laikotarpį galima suskirstyti į dvi grupes: paskolų portfelio dalies bankų turte didėjimo ir mažėjimo

laikotarpius. Nuo 2006 m. pirmojo ketvirčio iki 2008 m. ketvirtojo ketvirčio yra stebimas paskolų portfelio dalies banko turte didėjimas (išskyrus 2007 m. ketvirtąjį ketvirtį). Paskolų portfelio dalies bankų turte sumažėjimą 2007 m. ketvirtąjį ketvirtį sąlygojo tai, kad bankų turtas šiuo laikotarpiu didėjo didesniu tempu nei klientams suteiktos paskolos. 2006-2008 m. laikotarpiu klientams suteiktų paskolų dalis bankų aktyvuose padidėjo 10,37 p.p. 2008 m. ketvirtąjį ketvirtį įvyko lūžis, po kurio yra stebimas klientams suteiktų kreditų dalies banko turte mažėjimas: nuo 2008 m. ketvirtojo ketvirčio iki 2011 m. trečiojo ketvirčio sumažėjo 10,22 p.p. Iš pateikiamų duomenų matoma, kad visu analizuojamu laikotarpiu Lietuvo banko licenciją turinčių komercinių bankų, užsienio bankų atsovybių, užsienio bankų filialų bei kitų ES bankų, veikiančių Lietuvos Respublikoje neįsteigus atsovybių, klientams suteiktos paskolos sudaro didžiąją bankų aktyvų dalį, todėl, galima teigti, kad neigiami paskolų portfelio pokyčiai gali turėti įtakos banko veiklai. M. Leikos teigimu (2009), Lietuvos bankų sistema remiasi tradicinės bankininkystės modeliu, koncentruodama savo investicijas į paskolų teikimą. Tokiu būdu Lietuvoje veikiančios bankai apsisaugo nuo nepalankių pokyčių vertybinių popierių rinkoje, tačiau stiprina kredito rizikos poveikį bankų veiklai. Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalgoje (2009) teigiama, kad Lietuvos bankų paskolų portfelio dalis aktyvuose, lyginant su kitu turtu, yra viena didžiausių ES valstybėse. Kitose ES valstybėse klientams suteiktos paskolos bankų aktyvuose sudaro apie 50 proc. vidutiniškai kasmet.

Lietuvos bankas šalyje veikiančių bankų paskolų portfelį skirsto į tokias dalis: suteiktas paskolas privačioms įmonėms, suteiktas paskolas finansų institucijoms, paskolas gyventojams bei kitas paskolas. Kitos paskolos apima valdžios institucijoms bei valstybinėms ir savivaldybės įmonėms suteiktas paskolas. 2.2 pav. yra vaizduojami duomenys apie Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio dinamiką ir struktūrą analizuojamu 2006-2011 m. laikotarpiu.

2.2. pav. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio dinamika ir struktūra 2006-2011 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis.

Iš 2.2 pav., 2 ir 4 priede pateikiamų duomenų matoma, kad Lietuvos bankinės sistemos klientams suteiktos paskolos nuo 2006 m. pirmojo ketvirčio iki 2008 m. ketvirtojo ketvirčio didėjo (padidėjo 118,34 proc.), o nuo 2009 m. pirmojo ketvirčio iki 2011 m. trečiojo ketvirčio – mažėjo (sumažėjo 19,20 proc.). 2009 m. pirmąjį ketvirtį lyginant su 2008 m. ketvirtuoju ketvirčiu nustatyta, kad paskolų portfelis „susitraukė“ 3,46 proc. Vertinant paskolų apimties pasikeitimą pagal paskolų gavėjus, galima teigti, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (nuo 2008 m. ketvirtojo ketvirčio iki 2011 m. trečiojo ketvirčio) labiausiai sumažėjo finansų institucijoms suteiktos paskolos (37,77 proc.). Privačioms įmonėms suteiktų paskolų apimtis sumažėjo 26,51 proc., fiziniams asmenims suteiktos paskolos – 14 proc. Tačiau kitų paskolų, t.y. tų paskolų, kurios suteiktos valdžios institucijoms bei valstybinėms ar savivaldybių įmonėms, apimtis padidėjo 103,15 proc.

Vertinant Lietuvos bankinio sektoriaus paskolų portfelio struktūrą galima teigti, kad visu analizuojamu laikotarpiu didžiausią lyginamąjį svorį paskolų portfelyje turėjo verslo klientams suteiktos paskolos – 51,06 proc. vidutiniškai per vieną analizuojamo laikotarpio ketvirtį, o mažiausią – kitos paskolos (3,32 proc. vidutiniškai per ketvirtį), išskyrus 2011 m. antrąjį ir trečiąjį ketvirtį, kuomet finansų institucijoms suteiktos paskolos sudarė mažiausią paskolų portfelio dalį. 2006-2011 m. laikotarpiu vidutiniškai per vieną ketvirtį gyventojams suteiktos paskolos paskolų portfelyje sudarė 39,78 proc., o finansų institucijoms – 5,84 proc. Tai gi, dėl padidėjusio kitų paskolų srauto ir ženkliai sumažėjusių paskolų finansų institucijoms keitėsi ir Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio struktūra.

Valdžios institucijoms bei valstybinėms ar savivaldybių įmonėms suteiktų paskolų apimties padidėjimą sąlygojo tai, kad neigiami ekonominiai pokyčiai turėjo neigiamos įtakos valdžios institucijų bei valstybinių ar savivaldybių įmonių veiklai. Kitaip tariant, ekonomikos nuosmukis sąlygojo blogėjančią valstybinių įstaigų bei valstybės ar savivaldybių įmonių finansinę būklę, o lėšų, reikalingų funkcijų vykdymui, trūkumas skatino šias įmones daugiau skolintis. Tarkime, socialinio draudimo išlaidos. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, 2010 m. lyginant su 2008 m., „Sodros“ pajamos sumažėjo 6,52 proc., o išlaidos padidėjo 4,84 proc. Įmokų sumažėjimą lėmė ženkliai išaugęs nedarbo lygis (12,20 p.p.), mažėjantis darbo užmokestis bei „šėšėlinė ekonomika“, kurios mastai ženkliai išauga esant blogai ekonominei situacijai šalyje.

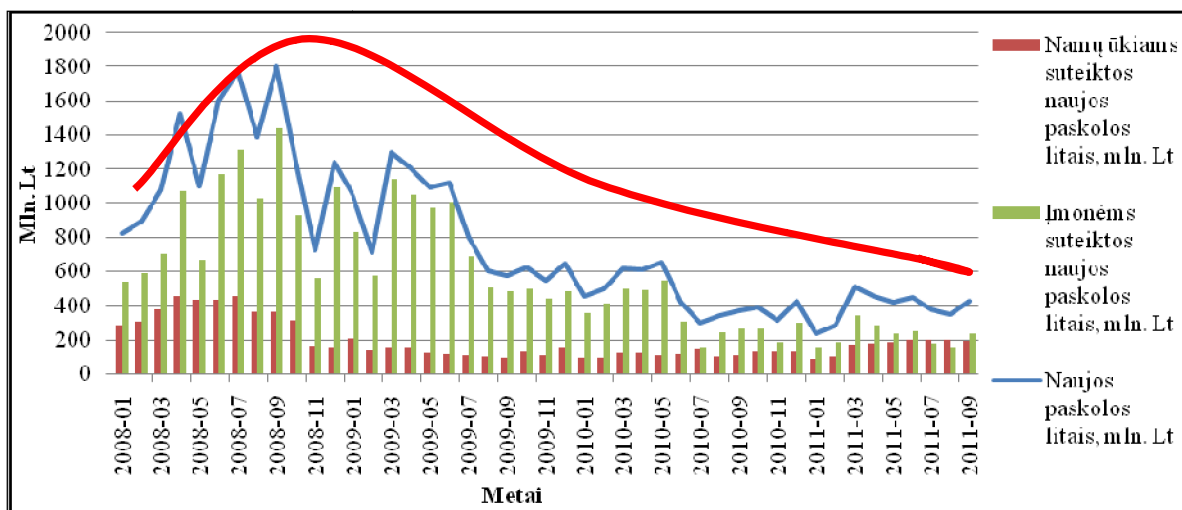
Gyventojams ir privačioms įmonėms suteiktų paskolų apimties mažėjimą sąlygojo pasiūlos ir paklausos pokyčiai. Bankai, siekdami apsisaugoti nuo rizikos, atsargiau vertino klientus ir ėmė taikyti griežtesnes skolinimo sąlygas. Gyventojų ir įmonių paskolų paklausos pokyčius lėmė tai, kad dėl ekonomikos nuosmukio keitėsi gyventojų bei įmonių lūkesčiai dėl ateities, augo nenoras prisiimti papildomus įsipareigojimus. Esant blogoms ekonominėms perspektyvoms, įmonių, prašančių finansavimo, mažėja, ekonomikos nuosmukio laikotarpiu įmonės atideda investicinius planus. Lietuvos bankas (2010) paskolų portfelio mažėjimą ekonomikos nuosmukio laikotarpiu

aiškina taip: reikšmingą paskolų portfelio dalį sudaro suteiktos paskolos, skirtos nekilnojamojo turto veiklai finansuoti, o būtent šios rinkos aktyvumas ekonomikos nuosmukio laikotarpiu ženkliai sumažėjo.

Taigi, galima teigti, kad neigiami ekonominiai pokyčiai šalyje turėjo įtakos paskolų portfelio pokyčiams, nes ekonomikai perėjus į nuosmukio fazę, Lietuvos bankinės sistemos paskolų portfelio apimtis pradėjo mažėti. T. Ramanauskas (2011) pažymi, kad nuo 2000 m. iki 2007 m. Lietuvos ekonomika buvo pakilimo fazėje, 2008 m. antrojoje pusėje ekonomikos aktyvumas pradėjo mažėti ir šalyje prasidėjo ekonomikos nuosmukio laikotarpis. Lietuvos bankas „Finansinio stabilumo“ apžvalgoje (2009) kalbėdamas apie Lietuvos ekonominę situaciją teigia, kad „2008 m. šalies bankų sistemos raida pakeitė kryptį“. Tačiau, analizuojant Lietuvos banko duomenis apie paskolų portfelio dinamiką, pastebėtina tai, kad jau 2007 m. ketvirtąjį ketvirtį pradėjo lėtėti paskolų portfelio augimo tempas (klientams suteikiamų paskolų apimtys didėjo, tačiau mažesniu tempu, nei ankstesniu laikotarpiu).

Analizuojant Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio struktūrą ir jos pokyčius 2006-2011 m. laikotarpiu stebima tai, kad visu analizuojamu laikotarpiu didžiausią lyginamąjį svorį bankų paskolų portfelyje sudaro privačioms įmonėms suteiktos paskolos. Privačioms įmonėms suteiktos paskolos paskolų portfelyje sudaro 51,06 proc. vidutiniškai per ketvirtį, fiziniams asmenims (gyventojams) suteiktos paskolos – 39,78 proc., paskolos finansų institucijoms – 5,84 proc., o kitos paskolos – 3,32 proc. Lietuvos banko pateikiamuose duomenyse iš gyventojams suteikiamų paskolų yra išskiriama dar viena paskolų rūšis – būsto paskolos. Analizuojamu 2006-2011 m. laikotarpiu būsto paskolos turi didžiausią lyginamąjį svorį gyventojams suteiktose paskolose (74,19 proc. vidutiniškai per vieną ketvirtį).

Atlikus klientams suteiktų paskolų 2006-2011 m. laikotarpiu dinamikos retrospektyvinę analizę nustatyta, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu bankų paskolų portfelis mažėjo. Tačiau tikslinga išsiaiškinti, koks buvo naujai suteiktų paskolų srautas, patenkantis į šalies ekonomiką, ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (2008-2011 m., vertinant mėnesinius duomenis). 2.3 paveiksle vaizduojami duomenys apie įmonėms ir gyventojams suteiktas naujas paskolas litais ir jų kitimo tendencijos.

2.3. pav. Lietuvoje veikiančių bankų klientams suteiktų naujų paskolų litais dinamika ir struktūra 2008-2011 m.

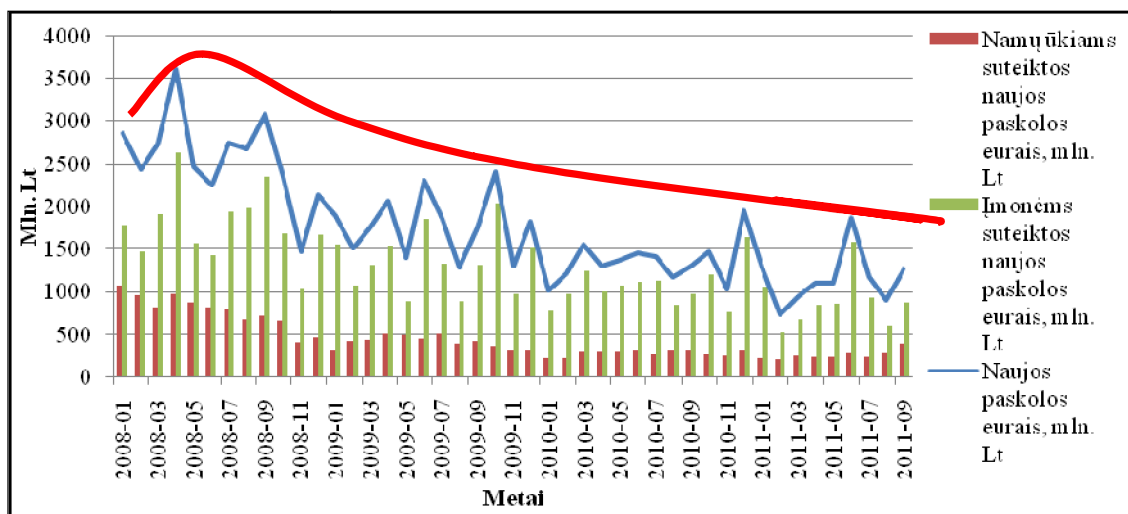
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis

— Naujų paskolų srauto į šalies ekonomiką tendencija.

Pagal Lietuvos banko pateikiamus duomenis apie Lietuvos bankų sistemą sudarančių bankų klientams suteiktas naujas paskolas litais ekonomikos nuosmukio laikotarpiu galima teigti, kad 2008 m. pirmus tris ketvirčius įmonėms suteiktų naujų paskolų srautas netolygiai, tačiau didėjo: padidėjo 119,38 proc. Nuo 2008 m. ketvirtojo ketvirčio naujų paskolų srautas į šalies ekonomiką mažėjo: suteiktų naujų paskolų apimtis tai didėjo, tai mažėjo, tačiau paveiksle matoma, kad naujoms paskoloms buvo būdinga mažėjimo tendencija. 2011 m. rugsėjo mėnesio suteiktas naujas paskolas palyginus su 2008 m. rugsėjo mėnesį suteiktomis naujomis paskolomis galima teigti, kad naujų paskolų srautas sumažėjo 76,32 proc. Pastebėtina tai, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu daugiausia naujų paskolų suteikta įmonėms – 573,38 mln. Lt vidutiniškai per vieną mėnesį, kai tuo tarpu namų ūkiams suteikta 189,8 mln. Lt vidutiniškai per mėnesį.

Vertinant 2008-2011 m. gyventojams suteiktas naujas paskolas litais pagal paskolų rūšis nustatyta, kad gyventojų suteiktų naujų paskolų portfelio struktūroje didžiausią dalį sudaro kitų tikslų įgyvendinimui gyventojams suteiktos naujos paskolos (44,23 proc. vidutiniškai per vieną mėnesį). Gyventojams suteiktos naujos būsto paskolos per vieną analizuojamo laikotarpio mėnesį sudarė 29,44 proc. gyventojams suteiktų naujų paskolų, o naujos vartojimo paskolos – 26,33 proc. (žr. 5 priedą). Vertinant bankų klientams suteiktų paskolų portfelį 2006-2011 m. laikotarpiu (neiškiriant naujų paskolų) nustatyta, kad gyventojams suteiktų paskolų struktūroje didžiausią dalį sudaro būsto paskolos. Tai rodo, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu ne tik mažėjo paskolų srautas, patenkantis į ekonomiką, bet keitėsi ir paskolų tikslinė paskirtis.

2.4 paveiksle pateikiami duomenys apie suteiktas naujas paskolas eurais 2008-2011 m. laikotarpiu, vertinant mėnesinius duomenis.

2.4. pav. Lietuvoje veikiančių bankų klientams suteiktų naujų paskolų eurais dinamika ir struktūra 2008-2011 m.
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis

— Naujų paskolų srauto į šalies ekonomiką tendencija.

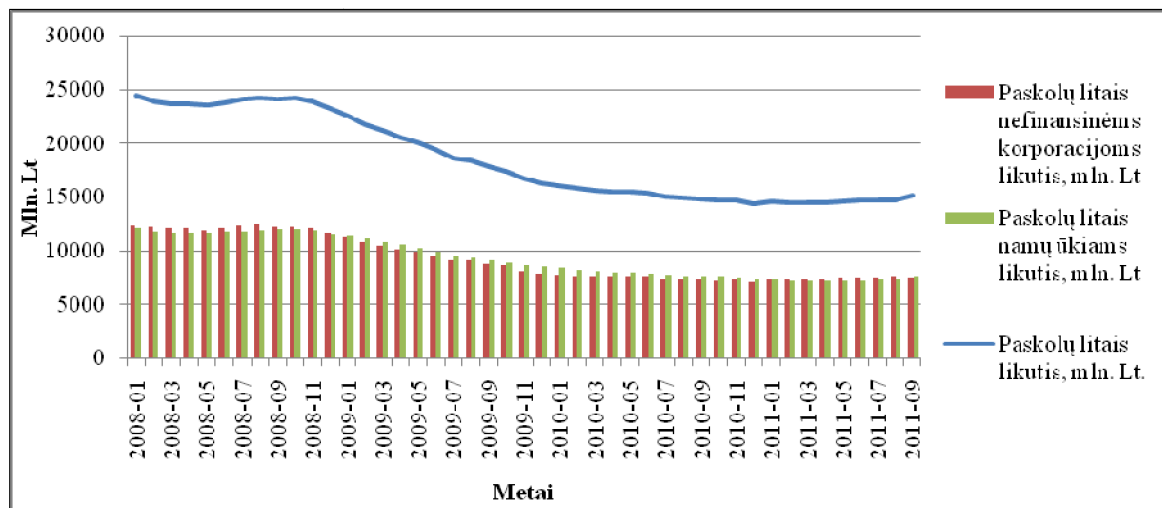
Pagal Lietuvos banko pateikiamus duomenis apie Lietuvos bankinės sistemos klientams suteiktas naujas paskolas eurais ekonomikos nuosmukio laikotarpiu galima teigti, kad naujų paskolų srautui į šalies ekonomiką būdinga mažėjimo tendencija: per visą analizuojamą laikotarpį klientams suteiktos naujos paskolos eurais sumažėjo 55,50 proc., kai tuo tarpu klientams suteiktos naujos paskolos litais per visą analizuojamą laikotarpį sumažėjo 48,04 proc. didžiausias naujų paskolų eurais srauto į šalies ekonomiką sumažėjimas stebimas gyventojams suteiktose paskolose – 63,09 proc. Verslo sektoriui suteiktos naujos paskolos eurais sumažėjo 50,92 proc.

Vertinant bankų klientams suteiktas naujas paskolas eurais pagal paskolų gavėjus galima teigti, kad 2008-2011 m. laikotarpiu didžiausią naujų paskolų eurais dalį sudaro verslo įmonėms suteiktos naujos paskolos – 1303,82 mln. Lt vidutiniškai per vieną mėnesį (tai sudaro 74,91 proc. visų klientams suteiktų naujų paskolų eurais). 2008-2011 m. vidutiniškai per vieną mėnesį gyventojams suteikiama paskolų už 447,16 mln. Lt., kas sudaro 25,09 proc. visų naujų suteiktų paskolų eurais. Atlikus gyventojams suteiktų naujų paskolų eurais struktūros analizę 2008-2011 m. laikotarpiu nustatyta, kad didžiausią lyginamąjį svorį gyventojams suteiktose naujose paskolose sudaro būsto paskolos – 67,44 proc. vidutiniškai per mėnesį, o mažiausią – vartojimo paskolos (9,01 proc. vidutiniškai per mėnesį). Naujos paskolos kitiems tikslams vidutiniškai per vieną mėnesį sudaro 23,55 proc.

Galima teigti, kad Lietuvos bankinei sistemai priklausantys bankai, įvertinę pasaulinėse finansų rinkose vykstančius neigiamus pokyčius, atsižvelgę į lėtėjantį Lietuvos ekonomikos augimą, ėmė atsakingiau vertinti klientų riziką. Todėl ekonomikos nuosmukio laikotarpiu klientams suteikiamų naujų paskolų litais ir eurais srautas į šalies ekonomiką mažėjo. V. Trukšino (2011) teigimu, Lietuvoje veikiantys bankai taiko skolinimo embargą. Lyginant Lietuvoje veiklą vykdančių bankų

klientams suteiktas naujas paskolas eurais ir litais galima teigti, kad 2008-2011 m. laikotarpiu daugiausia naujų paskolų suteikta eurais: vidutiniškai per mėnesį naujų paskolų litais suteikta už 763,18 mln. Lt, eurais – 1750,97 mln. Lt. Vertinant naujas paskolas litais ir eurais pagal paskolų gavėjus nustatyta, kad daugiausia naujų paskolų suteikiama verslo klientams. Atlikus gyventojams suteiktų naujų paskolų analizę pagal paskolos tikslinę paskirtį nustatyta, kad daugiausia klientams suteiktų naujų paskolų litais skirta klientų kitų tikslų įgyvendinimui. Tuo tarpu Lietuvos bankai daugiausia naujų paskolų eurais suteikė būsto įsigijimui. Tai galima paaiškinti tuo, kad būsto paskolų eurais palūkanų normos ženkliai mažesnės nei būsto paskolų litais: vidutinės mėnesinės būsto paskolų palūkanų normos eurais – 2,89 proc., litais – 6,13 proc.

Atlikus paskolų portfelio ir naujų paskolų srauto į Lietuvos ekonomiką retrospektyvos analizę ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, tikslinga išsiaiškinti, kaip keitėsi gražinamų paskolų srautas 2008-2011 m. laikotarpiu (analizuojant mėnesinius duomenis). Nustatyta, kad Lietuvoje veiklą vykdančių bankų paskolų portfelis mažėjo dėl paskolų paklausos pokyčių bei sugriežtintų kreditavimo sąlygų. Tai lėmė mažėjantį naujų paskolų srautą į šalies ekonomiką. 2.5 pav. vaizduojami duomenys apie Lietuvoje veikiančių bankų litais suteiktų paskolų likučius.

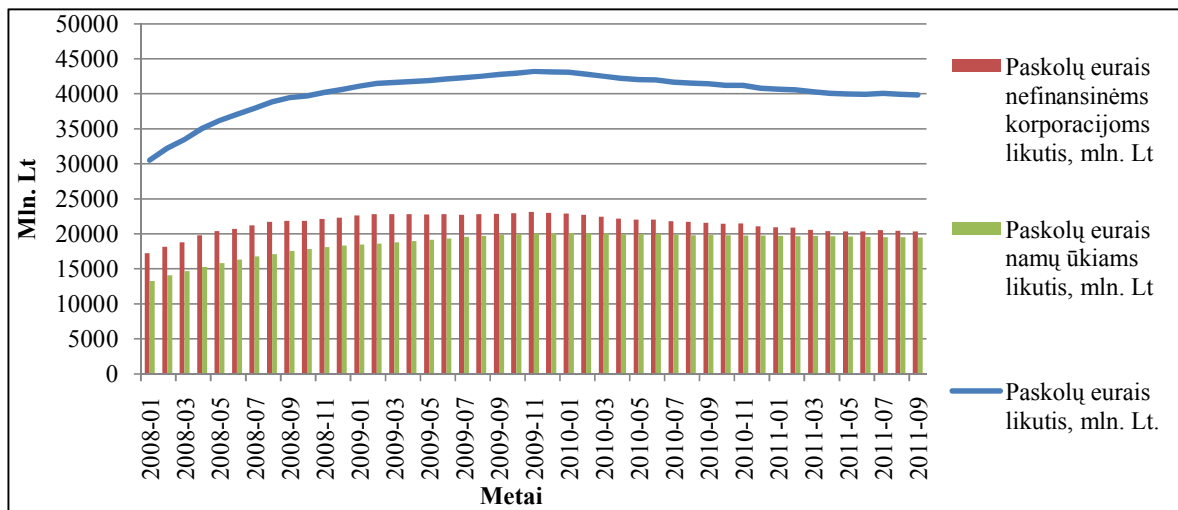

2.5. pav. Lietuvos bankinės sistemos litais suteiktų paskolų įmonėms ir gyventojams likučiai 2008-2011 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis

Pagal Lietuvos banko pateikiamus duomenis apie Lietuvoje veikiančių bankų klientams suteiktų paskolų litais likučius galima teigti, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu klientams suteiktų paskolų likučiai mažėjo: 2011 m. rugsėjo mėnesį palyginus su 2008 m. sausio mėnesiu sumažėjo 38,33 proc. Didžiausias paskolų likutis stebimas 2008 m. sausio mėnesį (24467,9 mln. Lt), o mažiausias – 2010 m. gruodžio mėnesį (14334,5 mln. Lt).

2.6 pav. vaizduojami duomenys apie Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų klientams suteiktų paskolų eurais likučius 2008-2011 m. laikotarpiu.

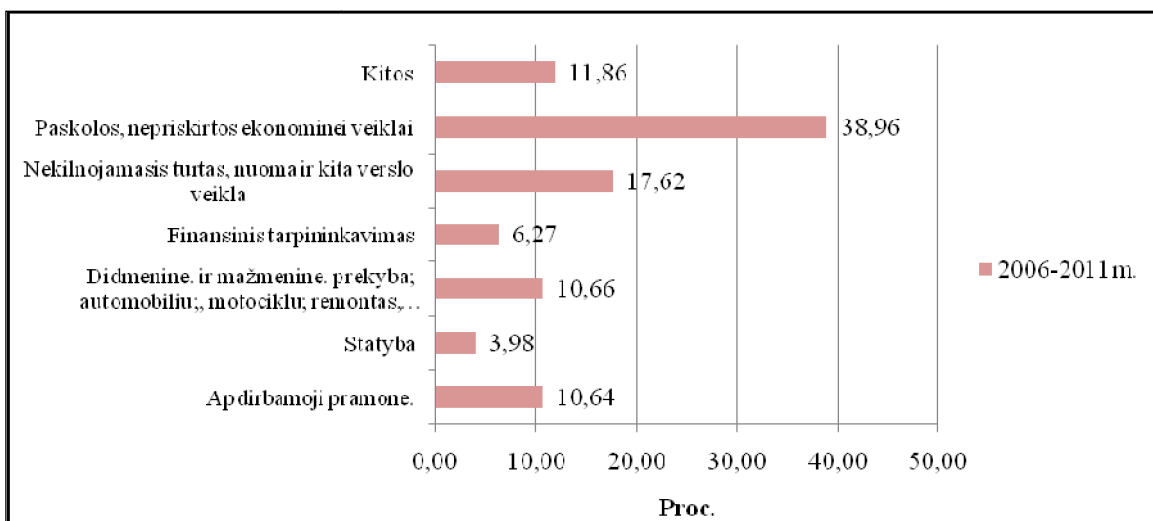

2.6. pav. Lietuvoje veiklą vykdančių bankų suteiktų paskolų (eurais) įmonėms ir gyventojams likučiai 2008-2011 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis

Pagal Lietuvos banko pateikiamus duomenis apie Lietuvoje veikiančių bankų suteiktų paskolų eurais likučius galima teigti, analizuojamu 2008-2011 m. laikotarpiu stebimi paskolų eurais likučių svyravimai: iki 2009 m. lapkričio mėnesio paskolų eurais likučiai didėjo (padidėjo 41,62 proc.), o nuo 2009 m. gruodžio mėnesio iki 2011 m. rugsėjo mėnesio bankų paskolų eurais likučiai mažėjo (sumažėjo 7,81 proc.). Per visą analizuojamą laikotarpį paskolų eurais likučiai padidėjo 30,56 proc. 2008-2011 m. laikotarpiu didžiausią lyginamąjį svorį Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų eurais lykučiuose sudarė nefinansinėms korporacijoms suteiktų paskolų likučiai – 53,52 proc. Gyventojams suteiktų paskolų eurais likučiai sudarė 46,48 proc. visų paskolų eurais likučių. Pastebėtina tai, kad nefinansinėms korporacijoms suteiktų paskolų eurais dalis paskolų likučiuose mažėjo, o gyventojų – didėjo. Tai sąlygojo nefinansinių korporacijų paskolų eurais likučių mažėjimas didesniu tempu nei gyventojų: atitinkamai sumažėjo 12,05 proc. ir 3,22 proc.

Ekonomikos nuosmukio poveikis atskirų ekonomikos veiklų įmonėms pasireiškia nevienodai. Įmonių, kurių produkcijos paklausa glaudžiai susijusi su verslo ciklu, padėtis ekonomikos nuosmukio laikotarpiu pablogės santykinai labiau nei tų įmonių, kurių prekių ir paslaugų paklausa yra mažiau elastinga. Pirmajai įmonių grupei yra priskiriamos statybos ir nekilnojamojo turto įmonės, o antrajai – žemės ūkio, maisto, iš dalies chemijos pramonė (Leika, M. (2010)). Todėl paskolų, suteiktų skirtingų ekonomikos veiklų įmonėms, pokyčiai ekonomikos nuosmukio laikotarpiu taip pat nevienodi. 2.7 paveiksle pateikiami duomenys apie Lietuvos bankinio sektoriaus suteiktas paskolas (vertinant pagal ekonominės veiklos rūšis) vidutiniškai per vieną ketvirtį 2006-2011 m. laikotarpiu.

2.7. pav. Lietuvoje veiklą vykdančių bankų suteiktos paskolos pagal ekonominės veiklos rūšį 2006-2011 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis

Kitos paskolos apima tas paskolas, kurių lyginamasis svoris bankų paskolų portfelyje nesiekia 5 proc. (žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė, žuvininkystė, kasyba ir karjerų eksploatavimas, transportas, viešbučiai, elektros, vandens tiekimas ir kt.) (žr. 7 priedą). Paskolos, nepriskirtos jokiai ekonominei veiklai tai gyventojams suteiktos paskolos – būsto, vartojimo ir kitos. Vertinant ekonomikos nuosmukio poveikį skirtingos ekonominės veiklos įmonėms, atsiribojama nuo paskolų, nepriskirtų jokiai ekonominei veiklai vertinimo.

Iš 2.7 paveikslo pateikiamų duomenų matoma, kad 2006-2011 m. laikotarpiu didžiausi Lietuvoje veikiančių bankų paskolų srautai nukreipti įmonėms, priskiriamoms nekilnojamojo turto, nuomos ir kitai verslo veiklos rūšiai, mažiausi – statybos sektoriui. Tačiau ekonomikos nuosmukio laikotarpiu nekilnojamojo turto kainos mažėjo, didėjo įmonių, susijusių su šiuo verslu rizika ir augo šių įmonių bankrotų skaičius. Todėl galima teigti, kad ekonomikos nuosmukio poveikis bankų paskolų portfeliui pasireiškia per neigiamus įmonių ir gyventojų finansinės būklės pokyčius.

Apibendrinant galima teigti, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu dėl mažėjančios klientams suteikiamų paskolų apimtys ir mažėjančio bankų turto, Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio dalis aktyvuose mažėjo. Vertinant bankų klientams suteiktų paskolų apimtys mažėjimą pagal paskolos gavėjus nustatyta, kad labiausiai sumažėjo privačioms įmonėms suteiktos paskolos, kurios paskolų portfelyje sudarė didžiausią lyginamąjį svorį, o mažiausiai – paskolos finansų institucijoms, kurių lyginamasis svoris paskolų portfelyje buvo mažiausias. Taip pat pastebėta tai, kad valdžios institucijoms bei valstybinėms ir savivaldybės įmonėms suteiktos paskolos ekonomikos nuosmukio laikotarpiu padidėjo. Lietuvos ekonomika perėjo į lėtėjimo fazę 2008 m., tačiau suteikiamų paskolų augimo tempas pradėjo mažėti jau 2007 m. ketvirtąjį ketvirtį, o nuo 2009 m. pirmojo ketvirčio stebimas paskolų portfelio mažėjimas. Pastebėtina, kad klientams suteiktos naujos paskolos (eurais ir litais) ekonomikos nuosmukio laikotarpiu mažėjo. Be to, keitėsi suteiktų naujų

paskolų tikslinė paskirtis, nes daugiausia gyventojams suteiktų naujų paskolų ekonomikos nuosmukio laikotarpiu buvo skirtos kitų tikslų įgyvendinimui, kai tuo tarpu iki ekonomikos nuosmukio pradžios – daugiausia naujų paskolų buvo skiriama būsto įsigijimui. Atlikus Lietuvos bankinės sistemos paskolų likučių analizę 2008-2011 m. laikotarpiu nustatyta, kad litais suteiktų paskolų likučiai sumažėjo, o eurai suteiktų paskolų likučiai – padidėjo. Vertinant paskolų likučius pagal paskolos gavėjus pastebėtina tai, kad gyventojams suteiktų paskolų litais likučiai mažėjo lėtesniu tempu nei nefinansinėms korporacijoms suteiktų paskolų litais likučiai. Gyventojams suteiktų paskolų eurai likučių lyginamasis svoris didėjo, o nefinansinėms korporacijoms suteiktų paskolų eurai – mažėjo.

2.2.2. Didžiausių Lietuvos bankinėje sistemoje veikiančių komercinių bankų paskolų portfelio tyrimas

Lietuvos bankas, analizuodamas Lietuvoje veikiančių bankų veiklą, didžiausiais komerciniais bankais įvardina AB „Swedbank“, AB SEB banką bei AB „DNB“ banką. Lietuvos bankų sistemos koncentracijos lygiui nustatyti buvo apskaičiuotas CR₃ koeficientas – koncentracijos matas (2.1 lentelė, 9 priedas).

2.1. lentelė

Trijų didžiausių bankų turto dalis lyginant su visų bankų sistemoje veikiančių bankų turto 2006-2011 m.

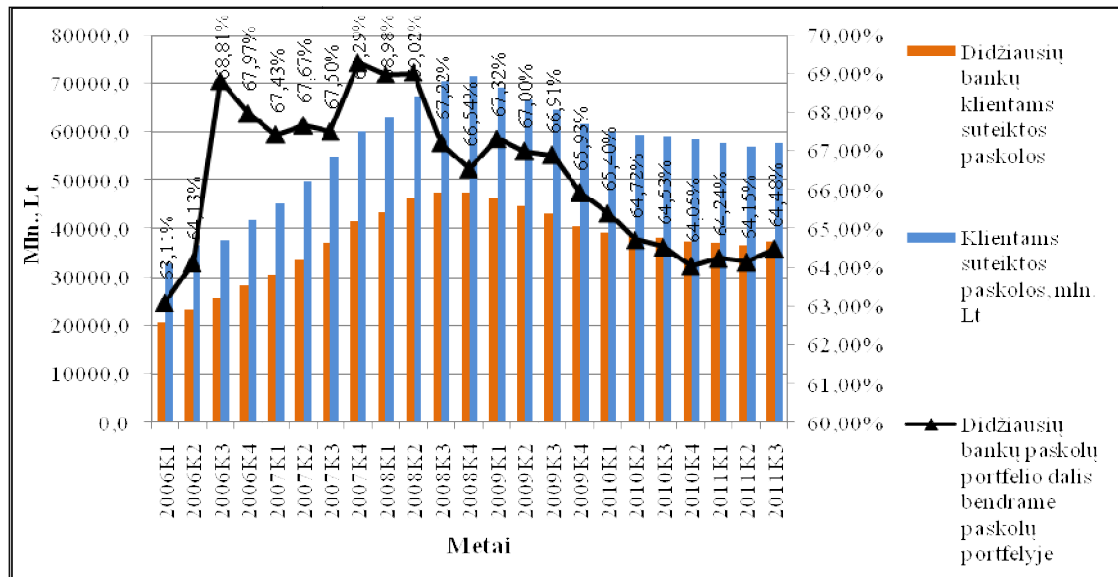
Rodiklis/Metai	2006	2007	2008	2009	2010	2011
CR ₃ , proc.	69,32	67,93	66,17	65,55	62,16	60,79

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB ir LBA duomenis

Pagal apskaičiuotą bankų koncentracijos koeficientą, rodantį trijų didžiausių Lietuvos bankų užimamą rinkos dalį pagal jų turtą, galima teigti, kad visu analizuojamu 2006-2011 m. laikotarpiu AB „Swedbank“, AB SEB ir AB „DNB“ bankai užėmė daugiau nei pusę rinkos. Šių trijų bankų turtas vidutiniškai kasmet sudarė 65,32 proc. visų Lietuvoje veikiančių bankų turto. Pagal gautą koncentracijos koeficientą galima teigti, kad šių trijų bankų koncentracija yra ir šie trys bankai dominuoja Lietuvos bankinėje sistemoje. Remiantis V. Deltuvaitės (2008), A. Kuzmienės (2010) pateikiamomis mintimis apie komercinių bankų koncentraciją galima teigti, kad bankų sistemos, kuriose veikia keli dideli bankai yra mažiau pažeidžiamos nei tos sistemos, kuriose veikia daug smulkių bankų, nes dideli bankai gali geriau diversifikuoti savo portfelius. Taip pat yra teigiama, kad koncentruotose sistemose bankų priežiūra yra efektyvesnė.

Apskaičiavus koncentracijos koeficientą ir nustačius, kad Lietuvos bankinėje sistemoje dominuoja AB „Swedbank“, AB SEB ir AB „DNB“ bankai, atliekama šių trijų didžiausių

komercinių bankų paskolų portfelio dinamikos ir šių bankų paskolų portfelio dalies bendrame paskolų portfelyje analizė. Gauti duomenys pateikiami 2.8 paveikslėlyje.

2.8. pav. Trijų didžiausių Lietuvos komercinių bankų paskolų portfelio dinamika ir šių paskolų dalis bendrame bankų paskolų portfelyje 2006-2011 m.

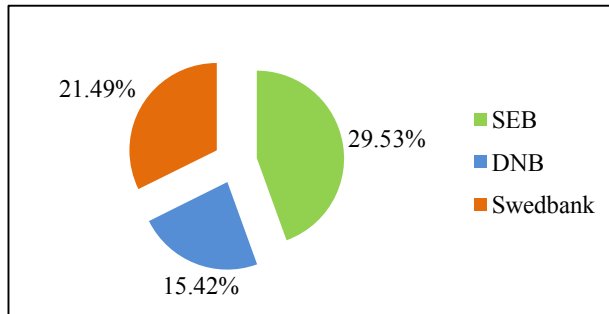
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LBA ir LB duomenis.

Vertinant AB „Swedbank“, AB „SEB“ ir AB „DNB“ bankų klientams suteiktų paskolų kitimą 2006-2011 m. laikotarpiu, galima teigti, kad 2006-2008 m. laikotarpiu klientams suteiktų paskolų apimtys didėjo (padidėjo 130,23 proc.), o nuo 2009 m. pirmojo ketvirčio iki 2011 m. antrojo ketvirčio mažėjo (sumažėjo 23,20 proc.).

Analizuojant trijų didžiausių komercinių bankų paskolų portfelio dalį visų šalyje veikiančių bankų paskolų portfelyje galima teigti, kad visu analizuojamu laikotarpiu trijų didžiausių bankų klientams suteiktos paskolos sudarė daugiau nei pusę visų Lietuvoje veikiančių bankų suteiktų paskolų (66,37 proc.). 2006-2008 m. laikotarpiu AB „Swedbank“, AB „SEB“ ir AB „DNB“ bankų klientams suteiktų paskolų dalis bendrame bankų paskolų portfelyje tai didėjo, tai mažėjo. Tai galima paaiškinti tuo, kad vienu laikotarpiu trijų didžiausių komercinių bankų paskolų portfelis didėjo didesniu tempu nei bendras paskolų portfelis, o kitu laikotarpiu – buvo priešinga situacija. Per tris 2006 m. ketvirčius stebimas ženklus trijų didžiausių komercinių bankų paskolų portfelio dalies visų bankų paskolų portfelyje padidėjimas (padidėjo 5,70 p.p.). Tai sąlygojo AB „Swedbank“, AB SEB ir AB „DNB“ bankų paskolų portfelio padidėjimas didesniu tempu nei visų bankų paskolų portfelio: atitinkamai 25,07 proc. ir 14,71 proc. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu didžiausių bankų klientams suteiktų paskolų dalis bendrame visų bankų paskolų portfelyje mažėjo, o tai sąlygojo didžiausių bankų klientams suteikiamų paskolų mažėjimas didesniu tempu nei visų bankų klientams suteiktų paskolų. AB „Swedbank“, AB SEB ir AB „DNB“ bankų paskolų portfelis ekonomikos nuosmukio laikotarpiu sumažėjo 21,71 proc. o visų bankų – 19,20 proc. Galima teigti,

kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu AB „Swedbank“, AB „SEB“ ir AB „DNB“ bankų koncentracija šių bankų paskolų portfelio atžvilgiu mažėjo. Pasak N. Mačiulio (2010), „tai neturėtų stebinti, nes ekonomikos augimo laikotarpiu šių bankų plėtra buvo agresyviausia, todėl dabar stebimas ženklus bankų koncentracijos sumažėjimas“.

2.9 paveiksle yra vaizduojami duomenys apie tai, kokią Lietuvos bankinės sistemos paskolų portfelio dalį sudaro kiekvienas iš trijų didžiausių komercinių bankų 2006-2011 m.

2.9. pav. Trijų didžiausių Lietuvos komercinių bankų paskolų portfelio dalis bendrame bankų paskolų portfelyje vidutiniškai kasmet 2006-2011 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LBA ir LB duomenis.

Pagal 2.9 paveiksle pateikiamus duomenis galima teigti, kad 2006-2011 m. laikotarpiu vidutiniškai kasmet didžiausią lyginamąją svorį bendrame Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfelyje turėjo AB „SEB“ banko paskolų portfelis (25,53 proc. vidutiniškai kasmet), kiek mažesnę – AB „Swedbank“ (21,49 proc. vidutiniškai kasmet), o mažiausią – AB „DNB“ banko paskolų portfelis (15,42 proc. vidutiniškai kasmet).

Tai, jog būtent šių trijų komercinių bankų paskolų portfeliai sudaro didžiausią dalį Lietuvos bankinėje sistemoje veikiančių bankų paskolų portfelio galima paaiškinti tuo, kad šie bankai yra Skandinavijos šalyse sėkmingai veikiančių bankų grupės dalis. Užsienio bankai turi didesnes galimybes pasinaudoti tarptautinėse rinkose cirkuliuojančiais pinigais ir tokiu būdu, jų kreditų srautas į šalies ekonomiką gali būti didesnis nei tų, kurie neturi galimybės gauti lėšų iš „motininių“ bankų, sėkmingai vykdančių veiklą kitose šalyse. AB SEB bankas, „Swedbank“ AB ir AB DNB bankas gali kredituoti šalies ūkį net tuo atveju, kai taupymo lygis šalyje yra žemas (Rutkauskas, A. V., Dudzevičiūtė, G. (2005)).

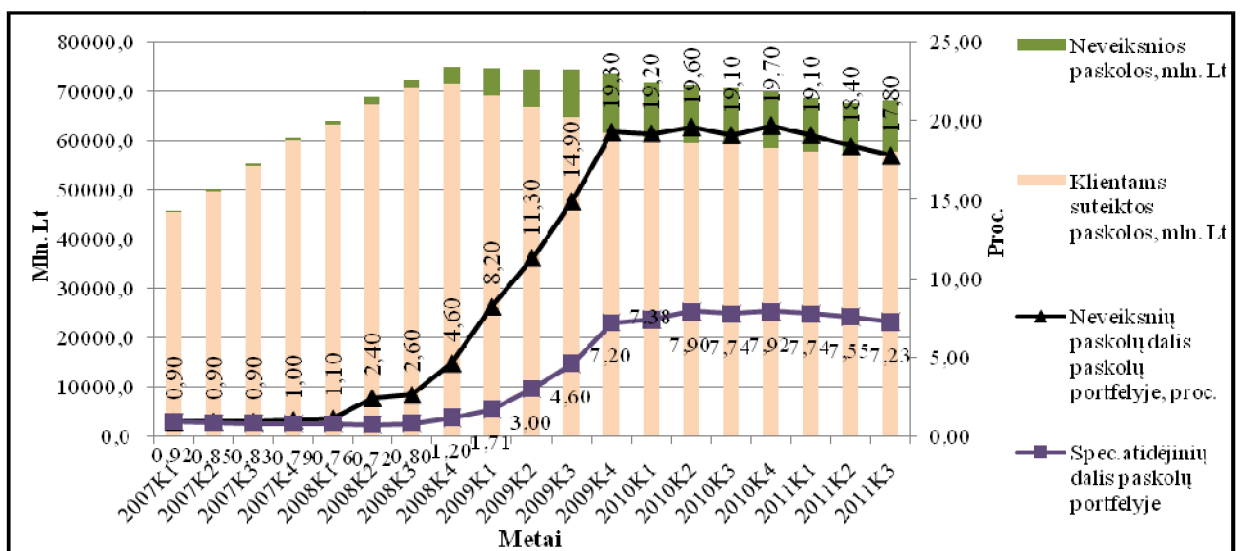
Apibendrinant galima teigti, kad trys didžiausi Lietuvoje veikiantys komerciniai bankai, vertinant juos turto ir suteiktų paskolų atžvilgiu, yra AB „Swedbank“, AB „SEB“ ir AB „DNB“. Trijų didžiausių bankų klientams suteiktos paskolos sudarė daugiau nei pusę visų Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu šių bankų paskolų portfelis mažėjo didesniu tempu nei bendras visų bankų paskolų portfelis, todėl šių bankų paskolų portfelio dalis bendrame portfelyje sumažėjo. Vertinant šiuos tris bankus atskirai jų

suteiktų paskolų atžvilgiu nustatyta, kad visu analizuojamu laikotarpiu AB „SEB“ banko suteiktos paskolos sudaro didžiausią dalį visų bankų klientams suteiktų paskolų.

2.2.3. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio kokybiniai rodikliai

Nuo 2008 m. Lietuvos ekonomikai perėjus į lėtėjimo fazę, Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelis keitėsi ne tik struktūriniu ir dinaminiu aspektais, tačiau kito ir paskolų portfelio kokybė. Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio kokybė vertinama analizuojant nuvertėjusių paskolų ir specialiųjų atidėjimų kitimą, nuvertėjusių paskolų ir paskolų portfelio santykį bei specialiųjų atidėjimų ir paskolų portfelio santykį. Šiuos rodiklius Lietuvos bankas įvardija kaip svarbiausius, padedančius identifikuoti paskolų portfelio kokybę.

2.10 paveiksle yra pateikiamas neveiksnių paskolų, t.y. paskolų, kurių gražinimas yra uždelstas ilgiau negu 60 dienų, tačiau nenuvertėjusių, ir nuvertėjusių paskolų (tų, kurioms sudaryti specialieji atidėjimai), rodiklis ir jo kitimas 2007-2011 m. laikotarpiu (dėl duomenų trūkumo imamas 2007-2011 m., o ne 2006-2011 m. laikotarpis).

2.10.pav. Lietuvos bankų sistemos neveiksnių paskolų ir jų dalies bei specialiųjų atidėjimų dalies paskolų portfelyje dinamika 2007-2011 m. laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis.

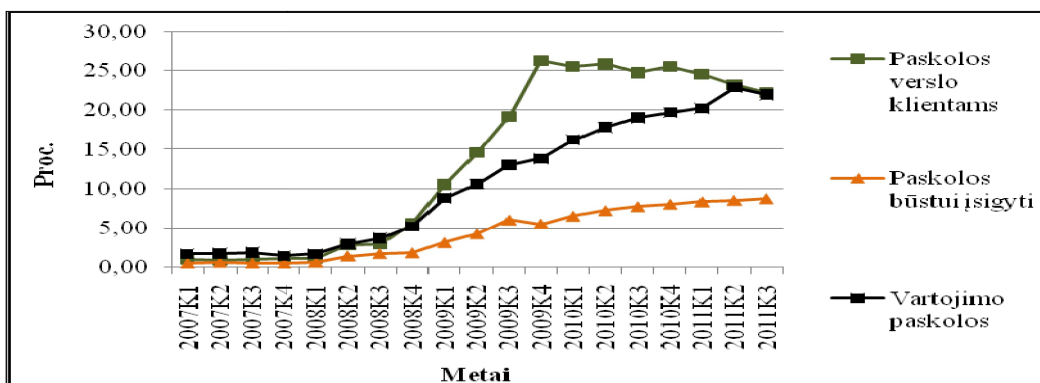
Apibendrinant Lietuvos banko pateikiamus duomenis apie neveiksnių paskolų kitimą ir jų dalį Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelyje galima teigti, kad per visą analizuojamą 2007-2011 m. laikotarpį stebimas ženklaus neveiksnių paskolų ir jų dalies bankų paskolų portfelyje padidėjimas (padidėjo 16,90 p.p.). 2007 m. pirmąjį ketvirtį 0,90 proc. paskolų portfelio sudarė neveiksnių paskolų, kai tuo tarpu 2011 m. trečiąjį ketvirtį – 17,80 proc. Neveiksnių paskolų dalies paskolų portfelyje didėjimas stebimas nuo 2007 m. pirmojo ketvirčio iki 2010 m. ketvirtojo ketvirčio, kuomet neveiksnių paskolų dalis paskolų portfelyje padidėjo 18,80 p.p. 2007 m. pirmąjį ketvirtį bankų paskolų portfelyje neveiksnių paskolų buvo už 407,34 mln. Lt, o 2010 m. ketvirtąjį ketvirtį –

už 11 492,72 mln. Lt. Per 2011 m. tris ketvirčius neveiksnių paskolų dalis paskolų portfelyje sumažėjo 1,30 p.p. Pastebėtina tai, kad Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio augimo tempas ėmė lėtėti nuo 2007 m. ketvirtojo ketvirčio, o nuo 2009 m. pirmojo ketvirčio bankų paskolų portfelis pradėjo mažėti. Tuo tarpu, analizuojant neveiksnių paskolų kitimą, matoma, kad neveiksnių paskolų dalis paskolų portfelyje pradėjo didėti nuo 2007 m. ketvirtojo ketvirčio (padidėjo 0,10 p.p. lyginant su 2007 m. trečiuoju ketvirčiu). Taigi, galima teigti, kad bankų paskolų portfelio kokybė pradėjo blogėti anksčiau, nei ėmė „trauktis“ paskolų portfelis.

Kaip jau buvo minėta, neveiksnius paskolas apima tiek nenuvertėjusias paskolas, tiek nuvertėjusias paskolas, kurioms yra sudaryti specialieji atidėjimai. Specialieji atidėjimai rodo paskolų vertės sumažėjimą. Pagal Lietuvos banko duomenis, pateikiamus 2.10 pav. galima teigti, kad 2006-2011 m. laikotarpiu specialiųjų atidėjimų dalis paskolų portfelyje padidėjo 6,31 p.p. Nuo 2007 m. pirmojo ketvirčio iki 2008 m. trečiojo ketvirčio stebimas nežymus specialiųjų atidėjimų paskolų portfelyje svyravimas, o nuo 2008 m. trečiojo ketvirčio iki 2010 m. ketvirtojo ketvirčio (išskyrus 2010 m. trečiąją ketvirtį) matomas tolygus specialiųjų atidėjimų dalies paskolų portfelyje didėjimas (padidėjo 7,12 p.p.). M. Leikos (2010) teigimu, „bankų specialieji atidėjimai reiškia tai, kad jeigu bankai dabar norėtų parduoti savo paskolų portfelį, tai jo vertė būtų sudarytų specialiųjų atidėjimų dydžiu mažesnė nei prieš metus“ [5]. Didžiausia specialiųjų atidėjimų dalis paskolų portfelyje stebima 2010 m. ketvirtąją ketvirtį (7,92 proc.), taigi, galima teigti, kad 2010 m. ketvirtąją ketvirtį bankų paskolų portfelio vertė buvo mažesnė 7,92 proc. arba 4620,43 mln. Lt.

Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio kokybinių rodiklių neigiami pokyčiai rodo, kad ekonomikos nuosmukis Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelius paveikė tiek dinaminiais, tiek kokybiniais aspektais.

Neveiksnių paskolų pasiskirstymas pagal paskolų rūšis 2007-2011 m. laikotarpius yra pateikiamas 2.11 paveiksle, kur gyventojams suteiktos neveiksnius paskolas yra pateikiamos išskiriant jas į dvi grupes: paskolas būstui įsigyti ir vartojimo paskolas.

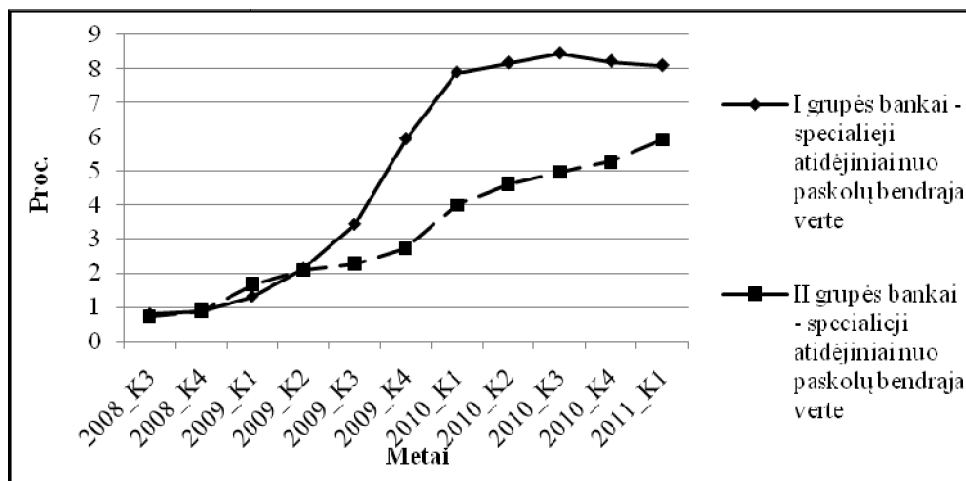

2.11.pav. Lietuvos bankų sistemos neveiksnių paskolų (pagal paskolų rūšis) dalis paskolų portfelyje 2007-2011 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis

Iš 2.11 paveiksle pateikiamų duomenų matoma, kad Lietuvoje veiklą vykdančių bankų paskolų portfelio kokybės pokyčius daugiausia lėmė verslo klientams suteiktos paskolos – neveiksnių paskolų verslo klientams dalis paskolų portfelyje padidėjo 21,20 p.p., neveiksnių vartojimo paskolų – 20,20 p.p., o neveiksnių paskolų būstui įsigyti – 8,20 p.p. Pastebėtina tai, kad iki 2008 m. antrojo ketvirčio neveiksnių paskolų paskolų portfelyje sudarė santykinai nedidelę ir vienodą dalį (visos neveiksnių paskolos svyravo tarp 0,90-1,10 proc.). 2008 m. trečiąjį ketvirtį lyginant su antruoju, neveiksnių paskolų dalis paskolų portfelyje padidėjo du kartus (nuo 1,10 proc. 2008 m. antrąjį ketvirtį iki 2,40 proc. 2008 m. trečiąjį ketvirtį), kas yra siejama su Lietuvoje prasidėjusiu ekonomikos nuosmukiu. 2008 m. prasidėjęs ekonomikos nuosmukis sąlygojo blogėjančią fizinių ir juridinių asmenų finansinę būklę, jų gebėjimą vykdyti skolinius įsipareigojimus.

Lietuvos bankas, analizuodamas Lietuvos bankinį sektorių pagal jo struktūrą, Lietuvoje veikiančius bankus skirsto į I-osios ir II-osios grupės bankus. Pirmosios grupės bankams priskiriami bankai, kuriuose daugiau nei 50 proc. akcinio kapitalo yra valdoma kitų užsienio bankų ar finansų institucijų (šiai grupei priskiriami trys didžiausi šalies bankai – AB SEB bankas, „Swedbank“ AB ir AB DNB bankas). Antrosios grupės bankai – tai bankai, kurių pagrindiniai akcininkai yra fiziniai asmenys ir nefinansinės bendrovės. Nustatyta, kad pirmosios grupės bankams priklausantys bankai analizuojamu 2006-2011 m. laikotarpiu priskiriami prie dominuojančių bankų, vertinant jų dominavimą Lietuvos bankiniame sektoriuje turto ir suteiktų paskolų apimties atžvilgiu (žr. 2.1 lentelė ir 2.8 pav.). 2.12 pav. vaizduojami duomenys apie pirmosios ir antrosios grupės bankų specialiuosius atidėjimus ir jų dalį bankų paskolų portfelio struktūroje 2008-2011 m. laikotarpiu.

2.12.pav. Lietuvos bankų sistemos specialiųjų atidėjinių dalis paskolų portfelyje 2008-2011 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB duomenis

Vertinant 2.12 pav. pateikiamus duomenis galima teigti, kad analizuojamu laikotarpiu specialieji atidėjimai didėjo tiek pirmosios, tiek antrosios grupės bankuose. 2008 m. trečiąjį ketvirtį palyginus su 2011 m. trečiuoju ketvirčiu nustatyta, kad specialiųjų atidėjimų dalis pirmosios grupės bankų paskolų portfelyje padidėjo 7,3 p.p. 2008 m. trečiąjį ketvirtį Lietuvos bankų sistemai

priklausančių bankų paskolų portfelyje pirmosios grupės bankų specialiųjų atidėjinių buvo už 570,84 mln. Lt, antrosios grupės bankų – 516,17 mln. Lt. 2011 m. trečiąjį ketvirtį pirmosios grupės bankų specialiųjų atidėjinių vertė siekė 4674,06 mln. Lt, o antrosios grupės bankų – 3419,85 mln. Lt. Vidutiniškai per vieną analizuojamo laikotarpio ketvirtį Lietuvoje veikiantys pirmosios grupės bankai specialiųjų atidėjimų sudarydavo už 3043,30 mln. Lt, o antrosios grupės – už 1947,92 mln. Lt. Pastebėtina tai, kad pirmosios grupės bankų specialiųjų atidėjimų dalis paskolų portfelyje didėjo iki 2010 m. trečiojo ketvirčio, o nuo 2010 m. ketvirtojo ketvirčio stebimas specialiųjų atidėjimų dalies Lietuvos bankų paskolų portfelyje mažėjimas.

Viena priežasčių, sąlygojančių tai, kad pirmosios grupės bankų specialieji atidėjimai sudaro didesniąją dalį Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio yra ta, kad pirmosios grupės bankai pasižymi didesniu paskolų srautu į šalies ekonomiką analizuojamu laikotarpiu, todėl ir rizika, susijusi su paskolų negražinimu, yra santykinai didesnė nei tų bankų, kurių klientams suteiktų paskolų apimtis yra mažesnė. Tai patvirtina L. Gvozdaitė (2010) teigdama, kad Lietuvos bankinėje rinkoje patirtų nuostolių dydis yra tiesiogiai proporcingas banko užimamai rinkos daliai. Didžiausi Lietuvos bankai per ekonominį pakilimą plėtėsi agresyviausiai, todėl šių bankų nuostoliai dėl problemišku paskolų yra didžiausi. Banko „Citadele“ valdybos pirmininkė A. Vaitkunskienė (2010) pažymi, kad Lietuvoje veikiantys bankai patys nusprendžia kiek ir kada paskola nuvertėja ar virsta nuostoliu. Taigi, vieni bankai bankai savo specialiuosius atidėjimus gali vertinti labai konservatyviai, o kiti – priešingai. Tai ir yra antroji priežastis, galėjusi sąlygoti tai, kad antrosios grupės bankų specialiųjų atidėjimų dalis paskolų portfelyje sudaro mažesnę dalį nei pirmosios grupės bankų.

Apibendrinant galima teigti, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu Lietuvos bankų sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio kokybė blogėjo. Tai rodo didėjanti neveiksnių paskolų ir specialiųjų atidėjimų dalis bendrame paskolų portfelyje. Labiausiai padidėjo verslo klientų neveiksnių paskolų dalis paskolų portfelyje, o mažiausiai – neveiksnios paskolos būstui įsigyti. Pagal Lietuvos banko pateikiamus duomenis matoma tai, kad pirmosios grupės bankų specialiųjų atidėjimų dalis paskolų portfelyje sudarė didesnę dalį nei antrosios grupės bankų.

2.3. Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio ir jį lemiančių veiksnių tarpusavio priklausomybės analizė

Atlikus Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio retrospektyvinę analizę 2006-2011 m. laikotarpiu, nustatyta, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu keitėsi paskolų portfelio srautas į ekonomiką bei Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio kokybė. Todėl tikslinga išsiaiškinti,

kokie veiksniai turėjo įtakos šiems paskolų portfelio pokyčiams. Kintamieji, kurių įtaka Lietuvos bankinės sistemos paskolų portfeliui yra vertinama, pateikiami 2.2 lentelėje.

2.2 lentelė

Dauginės regresinės analizės egzogeniniai kintamieji

Nepriklausomi kintamieji
Valstybės skola (X_1)
Užimtumas (X_2)
Vidutinis mėnesinis Bruto darbo užmokestis (X_3)
Įmonių pelningumas (X_4)
Įmonių materialinės investicijos (X_5)
Būsto kainos (X_6)
Vidutinė svertinė paskolų portfelio palūkanų norma (X_7)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Sorg, M., Tuusis, D. (2009), LB „Finansinio stabilumo apžvalga (2009;2011), Tupėnaitė, L., Kanapeckienė, L. (2009)

Atliekant veiksmų įtakos analizę, siekiama nustatyti, kaip ekonominių rodiklių – valstybės skolos, vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio, gyventojų užimtumo, įmonių pelningumo, būsto kainų, vidutinių paskolų palūkanų normų, privačių įmonių materialinių investicijų (egzogeninių kintamųjų) – pokyčiai paveikė Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelį.

Pritaikius Helvingo metodą iš 2.2 lentelėje pateikiamų nepriklausomų kintamųjų sudaryta tinkamiausių veiksmų kombinacija, kuri tiksliausiai paaiškina Lietuvos bankų paskolų portfelio pokyčius 2006-2011 m. laikotarpiu. Nustatyta, kad tinkamiausias analizuoti derinys, t.y. Lietuvos bankų klientams suteiktų paskolų tendencijas geriausiai paaiškina, vidutinės svertinės paskolų palūkanų normos, būsto kainų ir valstybės skolos rodiklių derinys, kurio H_k yra didžiausias ($H_{52} = 1,192$) (12 priedas).

Statistiniam ryšiui tarp atrinktų nepriklausomų kintamųjų ir priklausomo kintamojo nustatyti, pritaikyta porinė koreliacinė ir dauginė regresinė analizės, atskleidžiančios kiek glaudžiai susijusios Lietuvos bankų sistemai priklausančių bankų klientams suteiktų paskolų (Y) ir valstybės skolos, palūkanų normų bei būsto kainų laiko eilutės. Porinės koreliacinės analizės rezultatai pateikti 2.3 lentelėje.

2.3 lentelė

Porinės koreliacinės analizės rezultatai

Situacijos	Porinės koreliacinės analizės hipotezės	Rezultatai	Išvada
<i>I situacija:</i> Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio ir valstybės skolos pokyčių tarpusavio priklausomybė.	H_0 : Tarp Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio pasikeitimo ir valstybės skolos pokyčių statistinio ryšio nėra; H_1 : Tarp Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio pasikeitimo ir valstybės skolos statistinis ryšys egzistuoja.	$r_{X_1Y} = 0,375$ $t_{fakt.} = 2,809$ $t_{teor.} = 2,074$ Kadangi $2,809 > 2,074$, tai H_0 atmetama.	Tarp Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio ir valstybės skolos egzistuoja silpnas ryšys.

2.3 lentelės tęsinys

Situacijos	Porinės koreliacinės analizės hipotezės	Razultatai	Išvada
<i>II situacija:</i> Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio ir būsto kainų pokyčių tarpusavio priklausomybė.	H_0 : Tarp Lietuvoje veikiančių bankų klientams suteiktų paskolų kitimo ir būsto kainų pokyčių statistinio ryšio nėra; H_1 : Tarp Lietuvoje veikiančių bankų klientams suteiktų paskolų kitimo ir būsto kainų pokyčių statistinis ryšys yra.	$r_{X6Y} = 0,907$ $t_{\text{fakt.}} = 9,609$ $t_{\text{teor.}} = 2,074$ Kadangi $9,609 > 2,704$, tai H_0 atmetama.	Tarp Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio pokyčių ir būsto kainų pokyčių egzistuoja labai stiprus ryšys.
<i>III situacija:</i> Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio ir vidutinių svertinių paskolų portfelio palūkanų normos pokyčių tarpusavio priklausomybė.	H_0 : Tarp Lietuvoje veikiančių bankų klientams suteiktų paskolų apimties pasikeitimo ir palūkanų normos pokyčių statistinio ryšio nėra; H_1 : Tarp Lietuvoje veikiančių bankų klientams suteiktų paskolų apimties pasikeitimo ir paskolų palūkanų normos pokyčio egzistuoja statistinis ryšys.	$r_{X7Y} = -0,772$ $t_{\text{fakt.}} = -5,432$ $t_{\text{teor.}} = 2,074$ Kadangi $ -5,432 > 2,704$, tai H_0 atmetama.	Tarp Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio pokyčių ir paskolų palūkanų normų pokyčių egzistuoja stiprus ryšys.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Porinės koreliacinės analizės rezultatai rodo, kad tarp Lietuvos bankų sistemos suteiktų paskolų pokyčių ir valstybės skolos, palūkanų normos ir būsto kainų kitimoryšys egzistuoja. Tarp paskolų portfelio pokyčių ir būsto kainų bei valstybės skolos pokyčių egzistuoja tiesioginė priklausomybė. Didėjant būsto kainoms, paskolų portfelio apimtis taip pat didėja ir atvirkščiai. Didėjanti valstybės skola rodo didėjantį biudžeto deficitą, t.y. ekonomikos nuosmukio laikotarpiu mažėja pajamų surenkamumas, o išlaidos didėja dėl didėjančių pašalpų ir kitų kompensacinių išlaidų. Taigi, didėjant valstybės skolai, didėja bankų paskolų portfelis, nes auga valstybės išsiskolinimas, o mažėjant valstybės skolai – paskolų portfelio apimtis mažėja. Tuo tarpu tarp paskolų palūkanų normų ir bankų klientams suteiktų paskolų egzistuoja atvirkštinė priklausomybė. Tai rodo, kad didėjančios paskolų palūkanų normos sąlygoja Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio apimties mažėjimą ir atvirkščiai.

Atlikus porinę koreliacinę analizę ir nustačius, kad tarp kintamųjų ryšys yra, tikslinga išsiaiškinti, kaip šie egzogeniniai kintamieji sąveikaudami kartu veikia Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio kitimą. Šiam tikslui pasiekti atlikta dauginė regresinė analizė, kurios rezultatai pateikiami 2.4 lentelėje.

Tačiau, prieš atliekant dauginę regresinę analizę, atlikta duomenų išskirčių analizė bei kintamųjų multikolinearumo, heteroskedastiškumo ir autokoreliacijos tyrimai. Duomenų išskirčių analizė atliekama siekiant išsiaiškinti, ar laiko eilutėje nėra duomenų, labai išsiskiriančių iš kitų duomenų, ir galinčių iškreipti rezultatus. Duomenų išskirtims nustatyti pritaikyti liekamųjų paklaidų analizės (Stebėjimo įtakos indeksas h_j), standartizuotos liekanos (e_i) ir Kuko mato metodai. Pagal apskaičiuotą Stebėjimo įtakos indeksą ($h_i < 0,364$), Standartizuotą liekaną ($|e_i| < 3$) bei Kuko matą ($D_i < F_{0,05} (4;18)$) nustatyta, kad išskirčių nėra. Norint nustatyti, ar nepriklausomi kintamieji

tarpusavyje nekoreliuoja, t.y. neįtakoja vienas kito, atliktos: autokoreliacijos, heteroskedastiškumo bei multikolinearumo analizės. Autokoreliacijos diagnostika atlikta naudojantis Durbin-Watson testą (tikrinama su 95 proc. reikšmingumo lygmeniu). Gauta faktinė Durbin-Watson kriterijaus reikšmė lygi 2,718, teorinė $D_u - 1,407$, $D_L - 0,832$. Pritaikius Durbin-Watson metodą nustatyta, kad negalima daryti statistinių išvadų apie tai, ar autokoreliacija yra, ar jos nėra, bet modelį taikyti galima, nes $2,593 < 2,718 < 3,168$. Kintamųjų multikolinearumo diagnostika atliekama naudojant porinių koreliacijos koeficientų matricą ir dispersijos mažėjimo daugiklį (VIF). Modelis nepasižymi multikolinearumu, nes nei viena porinės koreliacijos koeficientas nepasižymi multikolinearumu ($|r_{ij}| < 0,8$), ir dispersijos mažėjimo daugiklis (VIF) nėra didesnis už nustatytą kritinę ribą ($VIF < 4$).

2.4 lentelė

Dauginės regresinės analizės parametrai

Kintamieji	Standartizuotas Beta koeficientas	Reikšmingumas	Daugialypės koreliacijos koeficientas	Koreguotas determinacijos koeficientas
Valstybės skola	11,80	76,00 proc.	0,941	0,867
Būsto kainos	78,40	100,00 proc.		
Vidutinė svartinė paskolų portfelio palūkanų norma	-28,50	98,40 proc.		

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Pagal apskaičiuotą daugialypės koreliacijos koeficientą ($r = 0,941$) galima teigti, kad ryšys tarp Lietuvos bankinei sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio (endogeninis kintamasis) ir valstybės skolos, būsto kainų, vidutinės svartinės paskolų palūkanų normos (egzogeniniai kintamieji) pokyčių yra labai glaudus. Apskaičiuotą determinacijos koeficiento reikšmingumą patikrinus Fišerio kriterijumi nustatyta, kad determinacijos koeficientas yra reikšminis ($F_{\text{fakt.}} 46,807 > F_{\text{teor.}} 3,098$). Todėl galima teigti, kad endogeninio kintamojo kitimą 86,70 proc. lemia egzogeninių kintamųjų kitimas, o 13,30 proc. – kiti neįvertinti veiksniai. Standartizuotos beta koeficientų reikšmės rodo, kad valstybės skolos ir būsto kainų didėjimas sąlygoja paskolų portfelio apimties didėjimą. Tarp paskolų portfelio pokyčių ir vidutinės svartinės paskolų portfelio palūkanų normos pokyčių egzistuoja atvirkštinė priklausomybė: didėjant vidutinei svartinei paskolų portfelio palūkanų normai bankų paskolų portfelis mažėja, o palūkanų normai mažėjant – klientams suteiktų paskolų apimtis didėja. Vertinant kintamuosius pagal jų reikšmingumo lygį nustatyta, kad būsto kainų pokyčiai yra reikšmingiausias Lietuvos bankų sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio kitimą sąlygojantis veiksnys, o mažiausiai reikšmingas – valstybės skolos pasikeitimas.

Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu valstybės skola didėjo dėl didėjančio šalies biudžeto deficito. Valstybės skolą J. Kasperiūnienė (2009) įvardina kaip vieną pagrindinių biudžeto deficito dengimo šaltinių. Lietuvos bankų paskolų portfelio retrospektyvos analizės metu nustatyta, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu gyventojams ir įmonėms suteiktų paskolų apimtis mažėjo, o paskolos valdžios institucijoms bei valstybės ir savivaldybės įmonėms – didėjo. Dėl mažėjančių

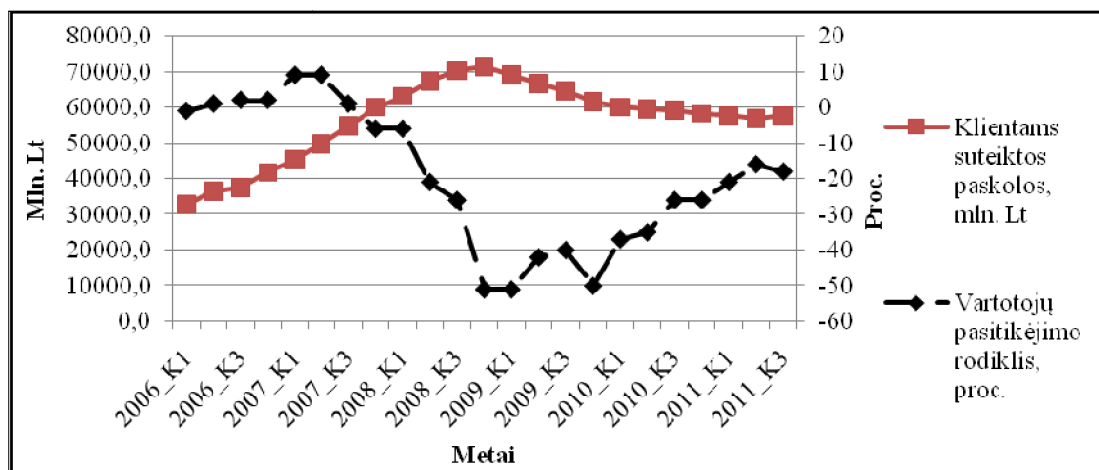
surenkamų pajamų ir didėjančių išlaidų, didėjo ir skolinimosi poreikis. Tačiau dauginės regresinės analizės rezultatai parodė, kad valstybės skola yra mažiausiai reikšmingas veiksnys, sąlygojantis paskolų portfelio pokyčius.

Kitas egzogeninis kintamasis, kurio kitimo įtaka vertinama – būsto kainos. Dauginės regresinės analizės rezultatai rodo, kad Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelį daugiausia sąlygoja būsto kainų pokyčiai. Per 2008 m. ketvirtąjį ketvirtį būsto kainų augimo tempas sulėtėjo, o 2009 m. pirmąjį ketvirtį lyginant su 2008 m. ketvirtuoju ketvirčiu būsto kainos sumažėjo 24 proc. Ekonomikos pakilimo laikotarpiu Lietuvoje buvo suaktyvėjusi plėtra statybų ir nekilnojamojo turto rinkoje, didelė Lietuvos įmonių dalis savo augimą grindė vidaus rinkos naudojimu ir didele paklausa (Brazinskas, S. (2010)). Dėl didėjančios būsto paklausos, augo būsto kainos. Lietuvos bankų sistemai priklausantys bankai, konkuruodami dėl užimamos rinkos dalies ir nepakankamai vertindami skolininkų riziką, taikė liberalias skolinimo sąlygas, kas sąlygojo būsto paskolų dalies bankų paskolų portfelyje didėjimą ekonomikos pakilimo laikotarpiu.

Vidutinė svartinė paskolų portfelio palūkanų norma – tai skolos/paskolos kainą. Ekonomikos pakilimo laikotarpiu palūkanų normos ženkliai sumažėjo, kas didino paskolų paklausą. Ekonomikai perėjus į nuosmukio fazę, bankai griežčiau vertino riziką ir paskolų palūkanų normos padidėjo, o tai sąlygojo mažėjančią paskolų paklausą.

Atliekant tyrimą nustatyta, kad be šių, veiksnių įtakos analizės metu nustatytų veiksnių, turinčių įtakos paskolų portfelio apimties pasikeitimui, galima išskirti ir rinkos dalyvių lūkesčius, kurie, autorių nuomone, taip pat turi įtakos paskolų portfelio pasikeitimui. Vienas rodiklių, atskleidžiančių rinkos dalyvių lūkesčius yra LR Statistikos departamento skaičiuojamas vartotojų pasitikėjimo rodiklis. Šis rodiklis skaičiuojamas gyventojų apklausos (vartotojų nuomonių tyrimo) pagrindu. Jis parodo gyventojų materialinės padėties ar ją lemiančių veiksnių pokyčių prognozes. Vartotojų pasitikėjimo rodiklis skaičiuojamas kaip aritmetinis vidurkis iš teigiamų ir neigiamų atsakymų į 4 klausimus (apie namų ūkio finansinės padėties, šalies ekonominės padėties, bedarbių skaičiaus kitimą ir tikimybę sutaupyti per artimiausius 12 mėn.) balansų. Pasaulinės rinkos tyrimų ir verslo konsultacijų grupės (TNS) teigimu, šis rodiklis rodo vartotojų nusiteikimą (optimistinis/pesimistinis) savo finansinės padėties atžvilgiu. Pažymima tai, kad šis rodiklis labai jautriai reaguoja į ekonominės situacijos pokyčius: vartotojų pasitikėjimo rodiklis pajuda (krinta arba kyla) anksčiau nei kiti ekonominiai rodikliai. Didėjant vartotojų pasitikėjimui didėja vartojimas ir ekonomika auga ir atvirkščiai.

2.13 pav. vaizduojami Lietuvos Statistikos departamento ir LB duomenys apie tai, kaip kito Lietuvos bankų paskolų srautas į šalies ekonomiką ir vartotojų pasitikėjimo rodiklis 2006-2011 m. laikotarpiu.

2.13.pav. Lietuvos bankų sistemos klientams suteiktos paskolos ir vartotojų pasitikėjimo rodiklis 2008-2011 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LR Statistikos departamento ir LB duomenis

Iš 2.13 pav. pateikiamų duomenų matoma, kad vartotojų pasitikėjimo rodiklis pradėjo mažėti anksčiau nei Lietuvos bankų klientams suteikiamų paskolų apimtys: vartotojų pasitikėjimo rodiklis pradėjo mažėti nuo 2007 m. ketvirtojo ketvirčio, o Lietuvos bankų paskolų portfelis – nuo 2009 m. pirmojo ketvirčio. Taigi, pagal vartotojų pasitikėjimo rodiklį, ekonomikos recesijos požymius buvo galima išvelgti jau 2007 m. pabaigoje. Tai, jog paskolų srautas į šalies ekonomiką didėjo tuo laikotarpiu, kai vartotojų pasitikėjimo rodiklis rodė ekonomikos lėtėjimą, galima paaiškinti tuo, kad dažnai dokumentų tvarkymas dėl paskolos gavimo (suteikimo) užtrunka.

N. Mačiulio (2011) teigimu, ekonomikos klestėjimo laikotarpiu, būsto kainų kilimo lūkesčiai paskatino šalies gyventojus įsigyti turto tinkamai neįvertinus savo galimybių už jį sumokėti. O statybų ir nekilnojamojo turto bendrovės, paveiktos kainų ir paklausos didėjimo lūkesčių, investavo į įrenginius ir pastatus, tinkamai neįvertinę realios padėties, atsižvelgdami tik į neracionalius rinkos dalyvių norus. „Visais ekonominio ciklo laikotarpiais vienas pagrindinių ekonomikos augimo variklių yra lūkesčiai, todėl jų vertinimas yra itin svarbi užduotis“. R. Šarkino (2008) teigimu, 2007 m. JAV prasidėjusi pasaulinė finansų krizė paveikė ir Lietuvos namų ūkių bei įmonių lūkesčius, susijusius su tolimesne šalies ekonomine plėtra. Autoriaus teigimu, tai rodo nekilnojamojo turto rinkos būklė – sumažėjusi būsto paskolų gyventojams ir investicinių paskolų nekilnojamojo turto objektų statyboms paklausa.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio pokyčiams įtakos turi valstybės skolos, būsto kainų ir vidutinių svertinių paskolų portfelio palūkanų normų pokyčiai. Vertinant egzogeninius kintamuosius pagal jų reikšmingumą nustatyta, kad reikšmingiausias paskolų portfelio pokyčius paaiškintantis veiksnys yra būsto kainų pokyčiai, o mažiausiai reikšmingas – valstybės skolos pokyčiai.

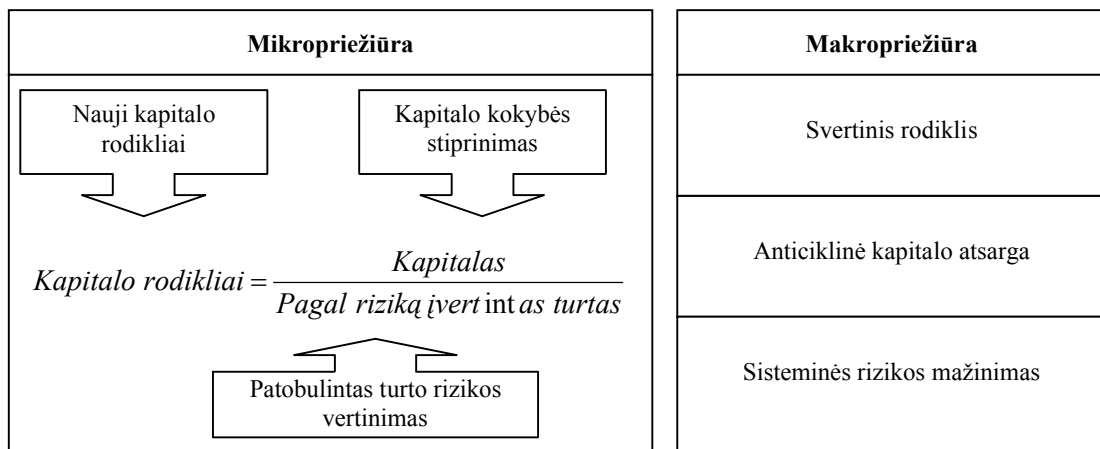
3. LIETUVOS BANKŲ SISTEMOS PASKOLŲ PORTFELIO PERSPEKTYVŲ NUMATYMAS

Atlikus Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio dinaminę ir struktūrinę retrospektyvos analizę 2006-2011 m. laikotarpiu nustatyta, kad Lietuvos ekonomikai perėjus į nuosmukio fazę Lietuvoje veikiančių komercinių bankų, užsienio bankų filialų ir atstovybių bei ES bankų, veikiančių LR neįsteigus filialo, paskolų portfelis „susitraukė“, keitėsi portfelio struktūra bei blogėjo portfelio kokybė. Tyrimo eigoje atlikus veiksmų įtakos analizę nustatyta, kad reikšmingiausias Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelio pokyčius sąlygojantis veiksnys yra būsto kainų pokyčiai, mažiau reikšmingas – vidutinė svertinė paskolų portfelio palūkanų norma, o mažiausiai įtakos paskolų portfelio pasikeitimui turi valstybės skolos pokyčiai.

Tačiau vertinant tai, kad ekonomika vystosi cikliška, t.y. ekonomikos nuomukiai yra neišvengiami, vienintelis būdas išvengti nuostolių yra tinkamas bankinio sektoriaus reglamentavimas, padedantis sušvelninti neigiamų ekonomikos pokyčių poveikį finansų sektoriaus veiklai. Praėjusi finansų krizė atskleidė bankų skolinimo procikliškumą: bankų paskolų srautas į šalies ekonomiką atitinka ekonominio ciklo kryptį. Bankų skolinimo cikliškumą lemia rinkos ir reglamentavimo nepakankamumas. Be to, pastebima tai, kad ekonomikos augimo laikotarpiu rizika yra nuvertinama, o per krizę – pervertinama. Finansų krizė išryškino finansų rinkų reguliavimo trūkumus ir tai paskatino bankų reguliavimo pataisų kūrimą.

3.1 Sistemos „Bazelis III“ principai ir poveikis bankų paskolų portfeliui

Dar nepasibaigus paskutiniajai finansų krizei Europos Centrinis bankas, Bazelio bankų priežiūros komitetas, Europos bankininkystės priežiūros institucijų komitetas ir įvairios Europos Sąjungos bankų sektoriaus asociacijos nusprendė, kad kredito įstaigoms reikalingos ryžtingos reformos, kuriomis būtų pašalintos per krizę išryškėjusios reguliavimo spragos. Atsirado poreikis reformuoti bankų sistemą, kad tiek Lietuvoje, tiek kitose ES šalyse veikiančios bankai gebėtų atsilaikyti prieš finansų krizes. Bankų gebėjimas priimti rizikas ir atsilaikyti prieš jas priklauso nuo banko kapitalo ir likvidumo. Būtent šiose srityse ir siekiama pašalinti reguliavimo spragas nauja sistema „Bazelis III“. Taigi, siekiant užtikrinti bankų stabilumą ir tvarų augimą buvo parengtos ir 2010 m. gruodžio mėn. paskelbtos naujos visuotinių kredito įstaigų kapitalo pakankamumo ir likvidumo reguliavimo standartų nuostatos – „Bazelis III“, kurių esmė yra naujas bankų reguliavimas mikropriežiūros ir makropriežiūros lygmenyse (3.1 pav.).

3.1 pav. Bazelis III reformos tikslai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LB.

Bankų mikropriežiūra siekiama padidinti atskirų bankų atsparumą sunkumų laikotarpiais. Bankų reguliavimas makropriežiūros lygmenyje apima sisteminės rizikos, galinčios apimti visą bankinį sektorių, ribojimą bei sisteminės rizikos cikliškumo ribojimą. *Mikropriežiūra* apima šias pagrindines priemones: nauji kapitalo pakankamumo rodikliai (minimalaus bendrojo nuosavo kapitalo rodiklis, kapitalo atsarga, minimalaus I lygio kapitalo rodiklis, minimalus bendras kapitalo rodiklis), kapitalo kokybės stiprinimas (I lygio kapitalą sudarys nuosavų lėšų elementai, užtikrinantys nuostolių absorbavimą ir mokumo plaikymą; II lygio kapitalą – nuosavų ir skolintų lėšų elementai, užtikrinantys nuostolių sumažinimą banko nemokumo ir likvidacijos atvejais; III lygio kapitalas panaikinamas) bei griežtesnis turto rizikos vertinimas. *Makropriežiūros* priemonės apima svertinį rodiklį, anticiklinę kapitalo atsargą, papildomo kapitalo poreikio nustatymą, testavimo nepalankiausiomis sąlygomis prielaidų griežtinimas. P. Morgan (2011) ES ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto plenarinės asamblėjos metu pažymėjo, kad Bazelis III naujojoje sistemoje derinami mikrolygio ir makrolygio rizikos ribojimo elementai. Mikrolygio rizikos ribojimo srityje yra numatytas didesnis ir aukštesnės kokybės kapitalas, geresnis rizikos draudimas ir naujas požiūris į likvidumą. Makrolygio rizikos prevencija apima reikalavimą pakilimo laikotarpiu sukaupti kapitalo rezervą, kurį būtų galima panaudoti nuosmukio laikotarpiu, ir kitas priemones sisteminės rizikos ir tarpusavio priklausomybės klausimams spręsti. Pasiūlytas Bazelis III reglamentas nustato rizikos ribojimo standartus, kurie bus taikomi visoje Europoje. Tokiu būdu yra siekiama paskatinti sklandų Sąjungos bendrosios rinkos veikimą ir didesnę finansinę integraciją Europoje. Vieningo riziką ribojančio taisyklių sąvado laikymasis sumažintų galimybes rinktis palankesnes reglamentavimo sąlygas ir konkurencijos iškraipymus.

Kaip atsakas į finansų krizę buvo paskelbtas trečiasis Bazelio susitarimas, kuriame siūlomi kapitalo ir likvidumo rezervai yra daug kartų didesni nei anksčiau. Siekis sustiprinti bankų kapitalą, t.y. padidinti bankų kapitalą kiekio ir kokybės atžvilgiu, grindžiamas tuo, kad, jei bankai turėtų daugiau ir geresnės kokybės kapitalo, jie patys galėtų susidoroti su krizėmis. Pastaroji krizė parodė,

kad bankų kapitalas buvo nepakankamo kiekio ir kokybės, ko pasekoje, prireikė didelės nacionalinių valdžios institucijų paramos. Naujieji reikalavimai banko kapitalui pateikiami 3.1 lentelėje, kur lyginami Bazelis II ir Bazelis III sistemų kapitalo rodikliai.

3.1 lentelė

„Bazelis II“ ir „Bazelis III“ sistemų kapitalo reikalavimai

	Bendras nuosavas kapitalas			I lygio kapitalas		Bendras kapitalas (kapitalo pakankamumo rodiklis)	
	Minimalus	Kapitalo atsarga	Reikalaujamas	Minimalus	Reikalaujamas	Minimalus	Reikalaujamas
Bazelis II	2 proc.			4,0 proc.		8,0 proc.	
Bazelis III	4,5 proc.	2,5 proc.	7,0 proc.	6,0 proc.	8,5 proc.	8,0 proc.	10,5 proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal [25; 26; 48].

Susitarimas Bazelis III įgyvendinamas laipsniškai: numatoma, kad minimalus bendro nuosavo kapitalo rodiklis (šiuo metu Lietuvoje Lietuvos bankas nėra nustatęs reikalavimų šiam rodikliui) 2013 m. turės siekti 3,5 proc., 2014 m. – 4,0 proc., o nuo 2015 m. – 4,5 proc. Nuo 2016 m. įsigalios reikalavimas dėl papildomo kapitalo „buferio“: 2016 m. kapitalo atsarga turės sudaryti 0,625 proc. pagal riziką įvertinto turto vertės, o 2019 m. – 2,5 proc. pagal riziką įvertinto turto vertės. Kapitalo buferis – tai nauja priemonė, kuria siekiama paskatinti bankus sukaupti kapitalo atsargas (kapitalo buferius), kurios būtų naudojamos nepalankiais laikotarpiais. Minimalus I lygio kapitalas taip pat bus didinamas laipsniškai: nuo 4,5 proc. 2013 m. iki 6,0 proc. 2016 m. Susitarime Bazelis III yra numatyti papildomi kapitalo rezervai: privalomas kapitalo apsaugos rezervas ir neprivalomas anticiklinis rezervas. Bendro I lygio kapitalo apsaugos rezervo, kurį sudaro 2,5 proc. pagal riziką įvertinto turto, paskirtis – užtikrinti, kad bankas gebėtų padengti nuostolius nepalankiausiais laikotarpiais, kurie gali trukti kelerius metus. Naujoje „Bazelis III“ sistemoje numatoma, kad ši kapitalą bankai turėtų sukaupti ekonomikos pakilimo laikotarpiu. Bazelis III nuostatose numatytas anticiklinis kapitalo rezervas, padedantis pasiekti platesnį makrolygio rizikos ribojimą, siekiant apsaugoti bankinį sektorių ir realiąją ekonomiką nuo sisteminės rizikos. Pažymima, kad sisteminę riziką sąlygoja spartaus bankinio kredito augimo ir staigaus to augimo nuosmukio ciklai. Siekiant sumažinti galimus bankų nuostolius dėl ekonominio ciklo pasikeitimo, formuojamas papildomas anticiklinis kapitalo rezervas. Numatoma, kad anticiklinė atsarga pleminariai galės siekti 0-2,5 proc. pagal riziką įvertinto turto vertės. Kapitalo apsaugos rezervas bus nustatomas vienodas visiems Europos Sąjungoje veiklą vykdančioms bankams, o anticiklinės atsargos dydį nustatys nacionalinės priežiūros institucijos, atsižvelgdamos į banko paskolų portfelio augimo tempus, jo veiklos apimtį ir teikiamų paslaugų geografiją. Reglamente numatoma įvesti 8,0 proc. bendro kapitalo pakankamumo koeficientą, tačiau Bazelis III sistemoje, priešingai nei Bazelis II sistemoje, reikalaujama, kad iki 2019 m. įgyvendinus visus pokyčius, būtinas bendras kapitalas kartu su kapitalo apsaugos rezervu sudarytų 10,5 proc.

Dar viena makropriežiūros priemonė – svertinis rodiklis. Tai papildomas banko kapitalo vertinimo rodiklis, rodantis bendrą banko I lygio kapitalo ir turto bei nebalansinių straipsnių santykį. Kol kas tai nėra privalomas priežiūrinis rodiklis, tačiau tokiu gali tapti po 2016 m. Nuo 2013 m. ES kredito įstaigos priežiūros institucijoms pradės teikti duomenis apie šį rodiklį, o iki 2016 m. Europos Komisija Europos Parlamentui turės pateikti šio rodiklio poveikio efektyvumo vertinimą.

Paskutinioji tarptautinė finansų krizė atskleidė bankų likvidumo rizikos valdymo svarbą. Anksčiau likvidumo rizikos valdymo reikalavimai nebuvo standartizuoti tarptautiniu mastu. Vertinant naujosios sistemos „Bazelis III“ likvidumo standartus, pastebėtina tai, kad šioje sistemoje įvedami nauji likvidumo rizikos valdymo standartai, kuriuos sudarys likvidumo padengimo rodiklis ir grynasis stabilaus finansavimo rodiklis. Grynuoju stabilaus finansavimo rodikliu siekiama išspręsti turto ir įsipareigojimų terminų neatitikimo problemas.

Lietuvos bankas atliko naujosios sistemos „Bazelis „III“ poveikio Lietuvos bankinei sistemai vertinimą ir nustatė, kad visi rodikliai, išskyrus grynąjį stabilaus finansavimo rodiklį, atitinka naujosios sistemos reikalaujamus dydžius. Lietuvos bankas pažymi, kad „preliminariais skaičiavimais šalies bankų sistema pasižymi stipriu I lygio kapitalu, kuris yra pagrindinis amortizuojant veiklos nuostolius, ir nors pagal naujus reikalavimus šis kapitalas turės būti sumažintas atidėtų mokesčių suma, tačiau bankai naujus reikalavimus įvykdytų“. Tačiau vertinant naujosios direktyvos poveikį Lietuvos bankinės sistemos paskolų portfeliui galima teigti, kad naujųjų reikalavimų įdiegimas turėtų teigimos įtakos paskolų portfelio kokybei, tačiau gali sumažinti paskolų srautą į šalies ekonomiką. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto teigimu, bankai nustatytus naujus kapitalo ir likvidumo reikalavimus gali pradėti įgyvendinti apribodami kreditavimą. Lietuvos bankų asociacijos prezidento S. Kropo (2012) teigimu, šalyje veikiantys bankai griežtesnius reikalavimus gali pradėti kompensuoti sumažindami kreditų portfelį. Taigi, tikimybė, kad dėl griežtesnio bankų sistemos reglamentavimo paskolų portfelis mažės, yra [4; 45].

3.2 Atsakingo skolinimo esmė ir poveikis paskolų portfeliui

Bankai, suteikdami paskolas fiziniams asmenims ir namų ūkiams vertina du itin svarbius skolininko rodiklius: ar skolininko disponuojamos pajamos yra pakankamos paskolai grąžinti ir, ar skolininkui tapus nemokiams, užstatytas turtas galės padengti banko nuostolius. Visa tai yra apibrėžiama 2011 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos banko valdybos patvirtintuose „Atsakingojo skolinimo nuostatuose“, kurių tikslas – mažinti bankinio sektoriaus sistemine riziką, riboti nekilnojamojo turto kainų nesubalansuotus pokyčius, ugdyti atsakingus skolinimo ir skolinimosi įpročius, galinčius

apsaugoti nuo per didelės finansinių įsipareigojimų naštos ir neadekvataus paskolų portfelio augimo. Atsakingas skolinimas remiasi šiomis pagrindinėmis nuostatomis: kredito įstaiga prieš priimdama sprendimą suteikti kreditą, ar ne, visokeriopai įvertina kredito gavėjo gebėjimą gražinti pasiskolintą sumą, vertinant visą turimą informaciją apie subjektą; skolinimas grindžiamas kredito dydžio ir įkeisto turto vertės santykiu; skolinimas grindžiamas visų įsipareigojimų pagal kredito ar kitas sutartis vidutinės įmokos dydžio ir pajamų santykio ribojimu ir kitomis nuostatomis, apibrėžiančiomis greitą kredito įstaigos reagavimą į pasikeitusį skolininko mokumą, galimybę gražinti pasiskolintą pinigų sumą anksčiau laiko bei išsamios informacijos, susijusios su sutarties sąlygomis, teikimą.

Atsakingo skolinimo nuostatose patvirtintas įmokos dydžio ir pajamų santykis, pagal kurį „kredito gavėjo vidutinės kredito dalinio gražinimo ir palūkanų įmokos, apskaičiuojamos padalijus visų kredito gražinimo ir palūkanų įmokų sumą iš kredito trukmės, pagal visus įsipareigojimus, dydis turi sudaryti ne daugiau kaip 40 proc. asmens (namų ūkio) pajamų, kurias kredito įstaiga pripažįsta tvariomis“. Šis reikalavimas neleis bankams suteikti pernelyg rizikingų paskolų ir sumažins nemokių skolininkų.

Be reglamentuojamo įmokos dydžio ir pajamų santykio, atsakingojo skolinimo nuostatose numatyta, kad kreditų, skirtų nekilnojamajam turtui įsigyti arba statyti, maksimalus kredito dydžio ir įkeisto turto vertės santykis negali būti didesnis nei 85 proc. įkeičiamo įsigyjamo turto rinkos vertės arba kainos. Kai tuo tarpu „kreditų bumo“ laikotarpiu 2006-2008 m. nemaža dalis bankų taikė itin liberalias skolinimo sąlygas būstą kredituodami net iki 100 proc. užstato vertės.

3.2 lentelėje pateikiami duomenys apie tai, kiek reikia nuosavų lėšų ir kokia galima maksimali paskolos suma, namų ūkiui nusprendus įsigyti vidutinio dydžio būstą už vidutinę rinkos kainą (2011 m. IV ketvirčio kainomis).

3.2 lentelė

Kreditų dydžio ir įkeisto turto vertės santykis įsigyjant vidutinį naujos statybos butą

Miestas	Būsto kaina	Maksimali galima pasiskolinti suma	Nuosavos lėšos
Vilnius	$4150 \text{ Lt/m}^2 * 55\text{m}^2 = 228.250 \text{ Lt}$	194.013 Lt	34.237 Lt
Šiauliai	$2500 \text{ Lt/m}^2 * 55\text{m}^2 = 137.500 \text{ Lt}$	116.875 Lt	20.625 Lt

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal [54; 85; 76]

Taigi, remiantis LB valdybos patvirtintais „Atsakingo skolinimo nuostatais“ ir Ober-Haus pateikiamais duomenimis apie nekilnojamojo turto vidutinės rinkos kainas, namų ūkis, siekiantis įsigyti būstą Vilniuje vidutiniškai už 228 250 Lt gali tikėtis pasiskolinti iš kredito įstaigos 194 013 Lt, o likusią sumą – 34 237 Lt – reikia turėti sukaupus pačiam namų ūkiui. Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis Vilniuje 2011 m. IV ketv. siekė 1873 Lt, Šiauliuose – 1470 Lt. Taigi, nuosavų lėšų suma įsigyjant būstą Vilniuje gali būti sukaupta per 18 mėn., Šiauliuose – per 14 mėn., jei vieno namų ūkio nario visas vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis būtų atidedamas pradinio įnašo

kaupimui. Galima teigti, kad atsakingojo skolinimo nuostata, reikalaujanti turėti 15 proc. nuosavų lėšų įsigyjant būstą, sąlygos sumažėjusią būso paskolų paklausą, kadangi daugelis namų ūkių atidės būsto įsigijimą vėlesniems laikotarpiams, kol sukaups reikiamą lėšų sumą.

Be įmokos dydžio ir pajamų santykio bei kredito ir įkeisto turto vertės santykio reglamentavimo nuostatose yra numatyta ir maksimali kredito trukmė, negalinti viršyti 40 m. Lietuvos banko (2011) teigimu, daugelis namų ūkių nėra pajėgūs tinkamai įvertinti savo finansinės būklės ir prisiimamų įsipareigojimų riziką, suvokti galimus palūkanų normų ar būsto vertės pokyčius [51]. Todėl minėtų rodiklių maksimalių reikšmių nustatymas prisidės prie finansų sistemos subalansavimo bei namų ūkių ir bankų prisiimamos rizikos ribojimo. Vertinant priimtą „atsakingojo skolinimo nuostatų“ poveikį Lietuvos bankų sistemos paskolų portfeliui galima teigti, kad šios turės teigimos įtakos paskolų portfelio kokybei, tačiau artimiausiu metu, sąlygos paskolų apimtį mažėjimą. Paskolų portfelio kokybė gerės, nes paskolos bus suteikiamos patikimesniems klientams, kurių pajamos yra pakankamos, kad būtų galima 40 proc. pajamų skirti paskolos įmokoms, bei pakankamos, kad būtų galima sukaupti 15 proc. būsto vertės nuosavų lėšų. Trumpuoju laikotarpiu paskolų portfelio apimtys mažės, nes namų ūkiai, ketinę artimiausiu metu skolintis ir įsigyti būstą, savo planus turės atidėti vėlesniam laikotarpiui, t.y. laikotarpiui, kol bus sukaupta pakankamai lėšų pradiniam įnašui. Tačiau tikėtina, kad didės vartojimo paskolų dalis paskolų portfelyje, nes dalis namų ūkių, gal priimti sprendimą skolintis reikiamą pinigų sumą pradiniam įnašui padengti arba pasinaudos greitųjų kreditų bendrovės teikiamomis paslaugomis.

3.3 Ekonominių rodiklių pokyčio poveikio Lietuvos bankų sistemos paskolų portfeliui vertinimas

Siekiant nustatyti Lietuvos bankinio sektoriaus paskolų portfelio perspektyvas, veiksniai, turintys įtakos paskolų srauto į šalies ekonomiką pokyčiams, grupuojami į dvi grupes – paskolų paklausos ir paskolų pasiūlos veiksnius. Kaip jau buvo minėta, paskolų paklausą formuoja valdžios, verslo ir namų ūkių sektoriai, o pasiūlą – bankai 3.3 lentelėje pateikiami pagrindiniai paklausos ir pasiūlos veiksniai.

3.3 lentelė

Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio pasikeitimą lemiantys veiksniai

Paklausos veiksniai	Pasiūlos veiksniai
Šalies ekonominė situacija	
Bankų reguliavimo taisyklės (aptartos 3.1 ir 3.2 poskyriuose)	
Lūkesčiai	
Paskolų palūkanų norma	
Verslo skatinimo priemonės	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Šalies ekonominė situacija ir jos pokyčiai lemia skolinimo bei skolinimosi apimtį, kadangi nuo to priklauso visų ekonomikos sektorių finansinė situacija ir gebėjimas įvykdyti savo skolinius įsipareigojimus. 2012 m. vasario 9 d. Europos Centriniam banke vykusiame posėdyje buvo kalbama apie euro zonos bei pasaulines ekonomikos perspektyvas. Šio posėdžio metu buvo pažymėta tai, kad „turimi apklausų rodikliai patvirtina, kad 2011 metų pabaigoje buvo preliminarių žemo lygio ekonominio aktyvumo stabilizacijos požymių, tačiau ekonominė perspektyva ir toliau yra labai neapibrėžta ir tebėra rizika, kad augimas lėtės“. Lietuvos banko duomenimis (2012) pasaulio ūkio raida lėtėja ir tai sąlygoja lėtėjančią pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių augimo plėtrą. Tai reiškia, kad „Lietuva netenka vieno iš savo plėtros variklių ir lieka kliautis tik vidaus paklausa“. Tačiau pastebėtina tai, kad vidaus paklausos pajėgumas taip pat nėra didelis, nes nedarbo lygis vis dar tebėra aukštas, be to, darbo užmokestis šalyje didėja mažesniu tempu nei vartojimo prekių kainos. Lietuvos laisvosios rinkos institutas (2012) prognozuoja, kad 2012 m. nedarbo lygis Lietuvoje beveik nemažės ir sieks 14,1 proc. Finansų ministerijos pateikiamoje pagrindinių makroekonominių rodiklių 2012 m. projekcijoje nurodoma, kad vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis padidės tik 2,04 proc. ir sieks 2083,60 Lt, palyginus su 2011 m. – 2042,00 Lt. Lietuvoje ir užsienyje prastėja vartotojų pasitikėjimo rodikliai, auga gyventojų neapibrėžtumas dėl galimų išskolinimo problemų. Tokia padėtis skatina namų ūkius ir įmones taupyti, riboja įmonių investicinius planus bei varžo užimtumo plėtrą [23].

Ankstesnėje darbo dalyje pateikiami atliktos veiksnių įtakos analizės rezultatai, rodantys, kad Lietuvos bankinės sistemos paskolų portfelio pokyčiui ekonomikos nuosmukio laikotarpiu didžiausios įtakos turėjo valstybės skolos, būsto kainų ir vidutinės svertinės paskolų portfelio palūkanų normos pokyčiai. Todėl vertinant numatomus šių rodiklių pokyčius 2012 m. yra numatomi galimi Lietuvos bankinės sistemos paskolų portfelio pokyčiai 2012 m.

Vienas rodiklių, leidžiančių identifikuoti ekonominę situaciją šalyje yra *valstybės skola*. Finansų ministerija skelbia, kad 2012 m. valstybės skola padidės 4 mlrd. Lt. To priežastimi yra įvardijamas banko „Snoras“ žlugimas (išauga lėšų poreikis apdraustiems indėliams kompensuoti), sumaištis tarptautinėse finansų rinkose bei sumažėjęs prognozuojamas Lietuvos ekonomikos augimas (prognozuojamas 6 mlrd. Lt mažesnis, nei buvo tikėtasi, BVP augimo tempas). Tačiau banko „Swedbank“ vyriausiojo ekonomisto N. Mačiulio (2012) teigimu, valstybės skolą 2012 m. didins ne tik prognozuojamas lėtėjantis ekonomikos augimo tempas, bet politiniai sprendimai, t.y. prieš rinkimus rinkėjams siekiančio įsisteikti Seimo sprendimai. Vienas jų – sprendimas senatvės pensijas sugrąžinti į prieškrizinį lygį neturint tam reikiamų finansinių išteklių [90]. Tai gi, remiantis Finansų ministerijos pateikiamomis valstybės skolos prognozėmis, galima teigti, kad didėjant valstybės skolai, didės skolinimosi poreikis: Lietuvos bankų sistemos valdžios institucijoms bei valstybinėms ir savivaldybės įmonėms suteiktų paskolų apimtys turėtų didėti. Tai patvirtina ir SEB

banko atliekamos Lietuvos makroekonomikos apžvalgos autoriai G. Nausėda ir V. Tauraitė (2012) teigdami: „jausdami privataus sektoriaus paskolų paklausos trūkumą, bankai aktyviau kreditavo valstybinį sektorių (aut. pastaba: kalbama apie 2011 m.). Tikimasi, kad orientacija į viešąjį sektorių bus ir 2012 metų bankų kreditavimo politikos akcentas“.

Atliktos dauginės regresinės analizės rezultatai parodė, kad *būsto kainų* pokyčiai yra reikšmingiausias Lietuvos bankų sistemai priklausančių bankų paskolų portfelio kitimą sąlygojantis veiksnys. O. Bertaškienės (2012) teigimu, ekonomikos nuosmukio laikotarpiu būsto kainos sumažėjo apie 40 proc. Nors būsto kainos sumažėjo (lyginant su laikotarpiu iki ekonomikos nuosmukio), tačiau būsto paskolų rinka ir toliau traukiasi. J. Marinsko (2012) teigimu, viena svarbiausių priežasčių, sąlygojančių būsto paskolų paklausos ir pasiūlos pokyčius yra suprastėję žmonių lūkesčiai dėl ateities. Kita priežastis, sąlygojanti būsto paskolų apimtį mažėjimą, kai būsto sandorių rinka plečiasi yra ta, kad vis didesnę dalį būstų žmonės perka savomis lėšomis. S. Vagonio (2012) teigimu, būsto paskolų paklausos tendencijos priklauso nuo bankų vykdomos kreditavimo politikos bei nuo būsto rinkos kainų. Jo nuomone, šią susiklosčiusią situaciją galima paaiškinti turto pigumu, kuris sudarė sąlygas žmonėms įsigyti turto nuosavomis lėšomis. Tačiau R. Dargis, Lietuvos nekilnojamojo turto plėtros asociacijos prezidentas šią situaciją aškina sugriežtėjusiomis bankų skolinimo sąlygomis [8; 9; 80].

Dar vienas veiksnys, turintis įtakos Lietuvos bankinio sektoriaus paskolų paklausos ir pasiūlos pokyčiams 2012 m. yra *lūkesčiai*. SEB banko atliekamoje Lietuvos makroekonomikos apžvalgoje (2012) pažymima, kad namų ūkių ir įmonių lūkesčiams yra būdinga blogėjimo tendencija. Tai sąlygoja neigiamas naujiųjų srautas iš užsienio dėl skolų problemų ES valstybėse bei nerimas dėl eksporto rinkų tvarumo. „Swedbank“ vyriausiojo ekonomisto N. Mačiulio (2011) teigimu, „maža ir atvira Lietuvos ekonomika yra ne tik tiesiogiai pažeidžiama eksporto rinkų svyravimų, bet taip pat jautriai reaguoja ir į susvyravusį pasitikėjimą pasaulio ekonomikos augimo perspektyvomis“, kas, savo ruožtu, skatina sumažėjusį verslo ir namų ūkių skolinimosi poreikį [64]. Lietuvoje veikiantys bankai taip pat įvertina ateities lūkesčius ir priklausomai nuo jų priima kreditavimo sprendimus.

Paskolų palūkanų norma – tai vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių paskolų paklausos formavimąsi, kadangi paskolų palūkanos – tai kaina, už kurią deficinis ūkio subjektas savo būsimus pinigų srautus gali perkelti į dabartinį laikotarpį. T. Dinsmonas (2012) pastebi, kad tarpbankinių paskolų litais ir eurai palūkanos mažėja ir ši tendencija išsilaikys artimiausiu metu, tačiau, J. Marinsko (2012) teigimu, dėl įtampos Europos ir pasaulio rinkose palūkanų maržos, atspindinčios skolinimo riziką, didėja. Taigi, dėl mažėjančių tarpbankinių paskolų litais ir eurai palūkanų normų ir nemažėjančių skolinimo priedų (palūkanų maržų), prognozuojamos nežymiai svyruojančios (mažėjančios ar didėjančios) paskolų palūkanų normos [8; 80].

Vienas iš paskolų paklausos veiksnių yra *verslo skatinimo priemonės*. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, atsižvelgdama į pasaulinės finansinės krizės padarinius Lietuvos ūkiui bei siekdama suteikti šalies ekonomikai plėtros stimulą, kartu su INVEGA siūlo papildomų ekonomikai skatinti skirtų priemonių. Šiuo metu yra siūlomos šios verslo skatinimo priemonės, susijusios su įmonėms reikalingų papildomų lėšų pritraukimu skolinantis: dalinis paskolų palūkanų kompensavimas bei lengvatinės paskolos (mikrokreditavimas, mažų kreditų teikimas, atviras kreditų fondas, paskolų fondas). Lietuvoje veikiantys bankai remia šias Vyriausybės finansų inžinerijos priemones ir verslo skatinimo iniciatyvas, suteikiant galimybes smulkiam ir vidutiniam verslui pasiskolinti lėšų lengvatinėmis sąlygomis. Tačiau S. Kropas (2012) pažymi, kad „net ir skatinimo priemonių nepakanka, jei verslas nėra tikras dėl rinkų ir ateities plėtros perspektyvų“ [3].

Apibendrinant galima teigti, kad naujajame verslo cikle paskolų srautas į šalies ekonomiką nebus tokio lygio, koks buvo iki ekonomikos nuosmukio. Pirma, skolinimo apimtis „slopins“ papildomi „Bazelis III“ kapitalo reikalavimai, kuriais siekiama užtikrinti, kad bankai turėtų daugiau ir geresnės kokybės kapitalo tam, kad ateityje bankai gebėtų savarankiškai susidoroti su krizėmis. Antrasis veiksnys, turėsiantis įtakos paskolų paklausos ir pasiūlos pokyčiams yra Lietuvos banko patvirtintos „Atsakingojo skolinimo nuostatos“. Kredito ir įkeisto turto vertės santykis, reglamentuojamas atsakingojo skolinimo nuostatose, turės didžiausios įtakos paskolų srauto pasikeitimui, kadangi namų ūkiai (asmenys), artimiausiu metu ketinę įsigyti nekilnojamąjį turtą, turės atidėti savo planus, jei neturės sukaupe pakankamai nuosavų lėšų pradiniam įnašui padengti – 15 proc. turto vertės. Trečia, verslo ir namų ūkių paskolų paklausą mažins atsargumas ir neapibrėžtumas dėl ateities, nes Lietuvos ūkio augimas nėra stabilus. Taigi, vertinant sistemos „Bazelis III“, „Atsakingojo skolinimo nuostatus“ ir numatomus pagrindinių paskolų paklausą ir pasiūlą formuojančių veiksnių pokyčius ir atsiribojus nuo kitų veiksnių įtakos, galima teigti, kad Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelis išliks nepakitęs arba didės labai nežymiai. Vienareikšmiškų išvadų apie portfelio pokyčius daryti negalima, nes liko neįvertinta daug veiksnių ir negalima išvelgti aiškių naujos ekonominio ciklo fazės ženklų. Ekonominiai rodikliai neturi aiškios (vienareikšmiškos) augimo tendencijos.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Atlikus Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio pokyčio ekonomikos nuosmukio sąlygomis tyrimą nustatyta, kad:

Banko paskolų portfelis – banko suteiktų paskolų, sugrupuotų pagal tam tikrus kriterijus (skolininkų tipas, palūkanos, paskirtis ir pan.) visuma – formuojamas įvertinant pagrindinius banko tikslus – maksimalus pelnas, mažiausias įmanomas rizikos laipsnis ir aukštas likvidumo lygis. Kadangi šie tikslai negali būti pasiekti vienu metu, tai formuojant paskolų portfelį susiduriama su trimis konfliktinėmis situacijomis ir prioritetinių banko tikslų pasirinkimu. Banko tikslai glaudžiai susiję su ekonominio ciklo faze ir priklauso nuo to, kurioje ciklo fazėje yra vidaus ir užsienio šalių ekonomikos: esant ekonomikos nuosmukiui, bankas prioritetiniu tikslu pasirenks ne didžiausią pelningumą, bet saugumą, t.y. ekonomikos nuosmukio laikotarpiu bankai nėra linkę rizikuoti ir formuoti savo paskolų portfelį suteikiant rizikingas, bet pelningas paskolas. Vertinant paskolų portfelio formavimo principus struktūriniu aspektu, išskiriami šie esminiai veiksniai, nuo kurių priklauso paskolų portfelio struktūra: tikslinis rinkos segmentas, į kurį orientuojasi bankas, teisinė aplinka, banko dydis ir nuosavybės forma. Bankai, norintys turėti „sveiką“ paskolų portfelį daug dėmesio skiria ne tik portfelio formavimo principams ir jų laikymui, bet ir paskolų portfelio valdymui. Portfelio valdymas – tai viena svarbiausių bankų veiklų, susijusių su banko paskolų portfeliumi, apimanti tokius pagrindinius procesus: paskolų portfelio formavimą, jo priežiūrą (kontrolę), pelningumo didinimą, kreditinės rizikos vertinimą ir valdymą bei paskolų portfelio diversifikaciją. Siekiant disponuoti „sveiku“ paskolų portfeliumi, turi būti atliekama nuolatinė suteiktų paskolų peržiūra. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad šalių ekonomikoms yra būdingi cikliškumai. Galima išskirti tokius pagrindinius rodiklius, leidžiančius identifikuoti ekonominio ciklo fazę: BVP, nedarbo lygis, namų ūkių disponuojamos pajamos ir vartojimo išlaidos bei infliacija. Taigi, nuosmukis, yra vienas iš ekonominio ciklo fazių, kurio metu didėja skirtumas tarp potencialaus ir realaus BVP, auga nedarbo lygis, mažėja namų ūkių disponuojamos pajamos ir išlaidos, o infliacija mažėja. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu mažėjantis ekonomikos aktyvumas turi įtakos paskolų portfelio pokyčiams. Ekonomikos nuosmukio metu, mažėja kreditų pasiūla ir paklausa. Paskolų pasiūlą formuoja bankai, kurie, siekdami apsisaugoti nuo rizikos ir reaguodami į blogėjančią šalies ir pasaulio ekonominę situaciją, mažina paskolų srautą į šalies ekonomiką. Paskolų paklausą formuoja verslas, namų ūkiai ir valdžios sektoriai. Skolinimo paklausa taip pat kinta priklausomai nuo ekonominės situacijos pokyčių. Lūkesčiai – tai dar vienas veiksnys, turintis įtakos paskolų portfelio kiekybiniam pokyčiams, kadangi tai yra psichologinis veiksnys, lemiantis rinkos dalyvių apsisprendimą imti paskolą ar ne.

Analitinėje darbo dalyje atliktos Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio apimties ir kokybės pasikeitimo retrospektyvinės analizės ir veiksnių įtakos analizė. Paskolų portfelio kiekybinės ir kokybinės analizės metu gauti rezultatai parodė, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu stebimos paskolų portfelio kokybinių ir kiekybinių rodiklių blogėjimo tendencijos. Nustatyta, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu Lietuvoje veikiančių bankų paskolų portfelis sumažėjo 19,20 proc. Analizuojant paskolų apimties pasikeitimą pagal paskolos gavėjus nustatyta, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpiu labiausiai sumažėjo finansų institucijoms suteiktų paskolų apimtys (37,77 proc.), privačioms įmonėms suteiktos paskolos sumažėjo 26,51 proc., fiziniams asmenims – 14 proc. Kitos paskolos, priešingai nei finansų institucijoms, gyventojams ir įmonėms suteiktos paskolos – didėjo (padidėjo 2,03 kartus). Atliktas paskolų portfelio kokybinių rodiklių vertinimas 2007-2011 m. laikotarpiu parodė, kad ekonomikos nuosmukio laikotarpio blogėjo visi pagrindiniai rodikliai, padedantys identifikuoti portfelio kokybę – neveiksnių paskolų ir specialiųjų atidėjinių dalis paskolų portfelyje: padidėjo atitinkamai 16,90 p.p. ir 6,31 p.p. Atlikta paskolų portfelio kokybės analizė pagal bankus atskleidė, kad pirmosios grupės bankų patiriami nuostoliai dėl pablogėjusios portfelio kokybės buvo didesni, nei antrosios grupės bankų: ekonomikos nuosmukio laikotarpiu pirmosios grupės bankų paskolų portfelyje specialieji atidėniai padidėjo 4103,22 mln. Lt (8 kartus), o antrosios grupės bankų – 2903,68 mln. Lt (7 kartus). Be to, nustatyta, kad didžiausios įtakos Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio kokybės blogėjimui turėjo verslo klientams suteiktos paskolos, kadangi neveiksnių paskolų verslo klientams dalis paskolų portfelyje padidėjo 21,20 p.p. Ekonomikos nuosmukio poveikis Lietuvos bankinio sektoriaus paskolų portfelio kokybiniams ir kiekybiniams pokyčiams įvertintas atlikus dauginę regresinę analizę. Pritaikius Helvingo metodą, iš pateiktų egzogeninių kintamųjų sudaryta dauginei regresinei analizei tinkamiausių veiksnių kombinacija ($H_{52}=1,192$): valstybės skola, būsto kainos ir vidutinė svertinė paskolų portfelio palūkanų norma. Dauginės regresinės analizės rezultatai rodo, kad tarp valstybės skolos, būsto kainų ir vidutinių svertinių paskolų portfelio palūkanų normų (egzogeniniai kintamieji) ir klientams suteiktų paskolų (endogeninis kintamasis) egzistuoja labai glaudus ryšys ($r=0,941$). Egzogeninių kintamųjų pokyčiais galima paaiškinti 86,70 proc. endogeninio kintamojo sklaidos, 13,30 proc. endogeninio kintamojo sklaidos paaiškina kiti – neįvertinti veiksniai. Būsto kainų pokyčiai yra reikšmingiausias paskolų portfelio pokyčius sąlygojęs veiksnys, o mažiausiai reikšmingas – valstybės skolos pokyčiai. Rinkos dalyvių lūkesčiai ekspertų ir analitikų įvardijami kaip dar vienas, paskolų portfelio pokyčius sąlygojantis veiksnys. Rinkos dalyvių lūkesčius atspindintis vartotojų pasitikėjimo rodiklis ekonomikos recesijos požymius rodė jau 2007 m. pabaigoje, kai tuo tarpu, paskolų portfelis pradėjo mažėti tik 2009 m. pirmąjį ketvirtį.

Atlikus Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelio perspektyvų 2012 m. vertinimą remiantis naujais sistemos „Bazelis III“, „Atsakingojo skolinimo nuostatų“ reikalavimais ir numatomais

ekonominių rodiklių pokyčiais ir atsiribojus nuo kitų veiksnių įtakos galima teigti, kad Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelis 2012 m. išliks nepakitęs arba nežymiai didės. Neigiamos įtakos paskolų portfelio augimui turės Lietuvos banko patvirtintos „Atsakingojo skolinimo nuostatos“. Daroma prielaida, kad dėl jų mažės būsto paskolų apimtys. Skolinimo apimtims neigiamos įtakos turės papildomi „Bazelis III“ kapitalo reikalavimai, kadangi bankai nustatytus naujus kapitalo ir likvidumo reikalavimus gali pradėti įgyvendinti apribodami kreditavimą. Tačiau naujų reikalavimų įdiegimas turės teigimos įtakos paskolų portfelio kokybei. Vertinant ekonominės situacijos pokyčio poveikį bankų paskolų portfeliui galima teigti, kad išliekant rizikai, kad ekonomikos augimas lėtės ir nesant aiškių naujojo ekonomikos ciklo fazės ženklų (nedarbo lygis išlieka aukštas, darbo užmokestis auga nežymiai, valstybės skola didėja) Lietuvos bankų sistemos paskolų portfelis 2012 m. turėtų išlikti tame pačiame lygyje arba nežymiai padidėti.

Suformuluota tyrimo hipotezė, kad *ekonomikos nuosmukis sąlygoja paskolų portfelio kiekybinius ir kokybinius pokyčius* pasitvirtino, kadangi tyrimo metu nustatyta, kad ekonomikos nuosmukio metu Lietuvos bankų sistemai priklausančių bankų paskolų portfelis mažėjo ir blogėjo paskolų portfelio kokybiniai rodikliai.

Lietuvos bankas, siekdamas užtikrinti, kad Lietuvos bankinei sistemai priklausantys bankai, ateityje išvengtų nuostolių, susijusių su kreditavimo veikla, t.y. paskolų apimtys mažėjimo bei paskolų portfelio kokybės blogėjimo, turėtų taikyti tokias priemones:

Bankų paskolų portfelis turėtų būti labiau diversifikuotas paskolų, pagal ekonomines veiklas atžvilgiu. Bankų paskolų portfelyje neturi figūruoti vienam verslo sektoriui suteiktos paskolos. Tuo tikslu, šalies Centrinis bankas turėtų nustatyti normatyvus, padėsiančius riboti Lietuvoje veikiančių bankų kreditinių išteklių sutelkimą viename verslo sektoriuje;

Turėtų būti numatomas palūkanų maržos svyravimo intervalas tam, kad ekonomikos pakilimo laikotarpiu bankai, konkuruodami tarpusavyje ir norėdami pritraukti didesnę klientų skaičių, netaikytų pernelyg mažų palūkanų maržų ir tokiu būdu nebūtų suteikiamos paskolos klientams, kurie iki tol neturėjo galimybės gauti paskolų. Palūkanų maržos reglamentavimas apsaugotų ir banko klientus nuo nepagrįsto palūkanų augimo, kai bankai siekdami apsisaugoti nuo rizikos didina rizikos priedą ir tokiu būdu palūkanos ir paskolos mokėjimas skolininkui tampa nepakeliamas našta;

Taikyti atsakingesnius ir konservatyvesnius klientų vertinimo metodus nepriklausomai nuo ekonominio ciklo fazės. Tokiu būdu bus išvengta paskolų suteikimo rizikingiems klientams ekonominio augimo laikotarpiu.

LITERATŪRA

1. Aleknevičienė, V. (2005). *Finansai ir kreditas*. Vilnius: Enciklopedija.
2. Artis, M., Okubo, T. (2008). Globalization and Business Cycle Transmission [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-01]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.rieb.kobe-u.ac.jp/academic/ra/dp/English/dp232.pdf>>.
3. Bankai nepatenkinti tuo, kad mažiau skolina (2012, balandžio 10d.) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-13]. *Prieiga per internetą*: <<http://verslozinios.lt/?PublicationId=4D072CAE-F9E1-4616-935B-EBAE7A12535A&SiteId=35A2BE21-9EDB-4B71-B83D-927285E773BB>>.
4. Bankus užklupo nerimo metas (2011, rugsėjo 28 d.) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-10]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.ekonomika.lt/naujiena/bankus-uzklupo-nerimo-metas-13328.html?page=1>>.
5. Bankų paskolų nuvertėjimas – faktas be rezultato [interaktyvus] [žiūrėta 2012-01-05]. *Prieiga per internetą*: <<http://finansai.eversus.lt/naujienos/1434>>.
6. Bikas, E., Čepienė, I., Jasienė, M. (2007). *Pinigai. Kreditas. Valstybė finansai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
7. Blümle, G, Goldschmidt, N. (2006). From economic stability to social order: The debate about business cycle theory in the 1920s and its relevance for the development of theories of social order by Lowe, Hayek and Eucken. *European Journal of the History of Economic Thought*, NR. 13 (4), p. 543-570.
8. Būsto paskolų rinkoje iššalas niekaip neatitirpsta (2012, balandžio 6d.) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-13]. *Prieiga per internetą*: <<http://laikrastis.verslozinios.lt/index.php?act=mprasa&sub=article&id=47551>>.
9. Būstų rinką pirkėjai gaivina iš savo kišenės (2012, balandžio 6 d.) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-13]. *Prieiga per internetą*: <<http://laikrastis.verslozinios.lt/index.php?act=mprasa&sub=page&id=994&page=15916&type=2&z=50>>.
10. Buškevičiūtė, E., Navickaitė, E., Arlauskienė, I. Theoretical and Practical Aspects in Managing Financial Assets of Commercial Bank. *Inžinerinė ekonomika*. 2004 Nr. 1 (36).
11. Christl, J., Pribil, K. (2004). Credit Approval Process and Credit Risk Management [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-03]. *Prieiga per internetą*:
12. Citavičiūtė, A. (2005). Kreditų portfelio rizikos valdymas [interaktyvus] [žiūrėta 2011-05-02]. *Prieiga per internetą*: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2005~D_20050603_130136-54323/DS.005.0.02.ETD>.

13. Čepinskas, J., Gancevskaitė, K. Lietuvos gyvybės draudimo rinkos koncentracijos ir konkurencijos kiekybinis įvertinimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2008.2/1.

14. Davulis, G. (2009). *Ekonomikos teorija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.

15. Deltuvaite, V. Koncentracijos įtakos bankų sistemos finansiniams stabilumui tyrimas. *Ekonomika ir vadyba*, 2009.14.

16. Deltuvaite, V., Vaškelaitis, V. Competition, concentration, efficiency, and their relationship in the Lithuanian banking sector. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2007 (1), 1.

17. Diebold, F.X., Rudebusch, G. (1996). Measuring Business Cycles: A Modern Perspective. *Review of Economics and Statistics*, 78, 67-77.

18. Dornbusch, R., & Fischer, S. M., & Start R. (1998). *Macroeconomics / 6th edition*, Irwin McGraw Hill.

19. Dornbusch, R., Fischer, S., Startz, R. (1998). *Macroeconomics*. Boston : Irwin/McGraw-Hill.

20. Dudzevičiūtė, G. Bankininkystės sektoriaus poveikis ekonomikos augimui: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Verslas: teorija ir praktika*. 2006, t. VII, Nr. 2.

21. Džikevičius, A., Steckytė, L. (2003). Kredito rizika ir jos valdymas komerciniame banke [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-26]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.manoinvesticijos.lt/pics/file/kredito%20rizika%20ir%20jos%20valdymas%202003%20su%20LS.pdf>>.

22. ECB Mėnesinis biuletenis 2012 m. vasario mėn. [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lb.lt/europos_centrinio_banko_menesinis_biuletenis_2012_nr_2>.

23. Ekonomikos ir NT rinkos apžvalga (2011/2012) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10]. *Prieiga per internetą*: <http://www.inreal.lt/media/editor/inreal/rinkos-apzvalgos/untitled%20folder/2011-2012_NT_rinkos_apzvalga.pdf>.

24. Eshlaghy, A. T., Shahriari, M. Bank Loan Portfolio, an MOLP Based Modeling. *International Research Journal of Finance and Economics*. Issue 80 (2011).

25. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl rizikos ribojimo reikalavimų kredito įstaigoms ir investicinėms įmonėms (2012, sausio 18-19 d.). [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-13]. *Prieiga per internetą*: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:068:0039:01:LT:HTML>>.

26. Europos parlamento ir tarybos reglamentas (2011, liepos 20 d.) dėl rizikos ribojimo reikalavimų kredito įstaigoms ir investicinėms įmonėms [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10].

Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SPLIT_COM:2011:0452%2801%29:FIN:LT:PDF>.

27. Finansinio stabilumo apžvalga (2010). *Lietuvos bankas. Interaktyvus: prieiga per internetą:* <http://www.lb.lt/finansinio_stabilumo_apzvalga_2010_m>.

28. Gagilaitė, N. (2008). Duomenų gavybos technologijų taikymas, sudarant kredito rizikos vertinimo modelius [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-01]. *Prieiga per internetą:* <http://www.vgtu.lt/upload/leid_konf/galilaite_334-340.pdf>.

29. Girdzijauskas, S., Štreimikienė, D., Mackevičius, R. Ekononminių svyravimų logistinė analizė. *Vadyba*, 2009 Nr. 14(2).

30. Gvozdaitė, L. Kreditų neverta Lietuva [interaktyvus] [žiūrėta 2012-02-29]. *Prieiga per internetą:* <<http://finansai.eversus.lt/naujienos/1035>>.

31. Haas, R. D., Ferreira, D., Taci, A. What determines the composition of banks' loan portfolios? *Journal of Banking&Finance*. 34 (2010).

32. Henke, S., Burghof, H. P., Rudolph, B. (1998). Credit Securitization and Credit Derivatives: Financial Instruments and the Credit Risk Management of Middle Market Commercial Loan Portfolios [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-26]. *Prieiga per internetą* <https://www.ifk-cfs.de/fileadmin/downloads/publications/wp/98_07.pdf>.

33. Housing and the Business Cycle (2008) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10]. *Prieiga per internetą:* <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/pdf/text.pdf>>.

34. Jasevičienė, F., Valvonis, V. (2003). Paskolų vertinimas: tarptautinė ir Lietuvos praktika. *Pinigų studijos*, 2003 m. Nr. 1.

35. Jasienė, M. (2010). *Palūkanų normos ir jų rizika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

36. Jaskelvičius, K. (2008). *Makroekonomikos pagrindai*. Vilnius: Petro Ofsetas.

37. Jimenez, G., Saurina, J. (2006). Credit Cycles, Credit Risk, and Prudential Regulation [interaktyvus] [žiūrėta 2011-0-04]. *Prieiga per internetą:* <<http://www.ijcb.org/journal/ijcb06q2a3.pdf>>.

38. Juozaitienė, L. (2000). *Įmonės finansai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

39. Kancerevyčius, G. (2009). *Finansai ir investicijos*. Kaunas: Smaltijos leidykla.

40. Kasperiušienė, J. (2009). Valstybės skola: raida, struktūra ir įtaka Lietuvos ekonomikai. Magistro darbas. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20100224_133734-02711/DS.005.0.01.ETD>.

41. Kropas, S. (2009). Lietuvos bankininkystė: mitai ir tikrovė [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-01]. *Prieiga per internetą:* <http://www.lba.lt/go.php/lit/Lietuvos_bankininkyste_mitai_ir_tikrove/48/1>.

42. Kuodis, R. (2010). Gyvenimas be bankų, kokius žinojome. *Valstybė*, 2010 m. vasario 16d.

43. Kuzmienė, A. (2010). Lietuvos draudimo rinkos analizė. Magistro darbas [interaktyvus] [žiūrėta 2011-12-01]. *Prieiga per internetą*: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20110207_110439-80723/DS.005.0.01.ETD>.

44. Lakštutienė, A., Breiterytė, A., Rumšaitė, D. (2009). Stress Testing of Credit Risk Lithuania Banks under Simulated Economical Crisis Environment Conditions. *Inžinerinė ekonomika*, 5.

45. LB norėtų griežtesnių reikalavimų nei siūlo Europa (2012, vasario 8 d.) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-10]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.balsas.lt/naujiena/580719/lb-noretu-grieztesniu-reikalavimu-nei-siulo-europa>>.

46. Leamer, E. E. (2008). What's a recession, anyway? [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-01]. *Prieiga per internetą*: <http://www.nber.org/papers/w14221.pdf?new_window=1>.

47. Lietuvos bankas (2009). Finansinio stabilumo apžvalga [interaktyvus] [žiūrėta 2012-01-05]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lb.lt/fsa_2009_2>.

48. Lietuvos bankas (2011). Bazelis III įgyvendinimas ir veikimas Lietuvoje [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-13]. *Prieiga per internetą*: <www.evershedssaladzius.lt/download.php?file_id=222>.

49. Lietuvos bankas (2011). Finansinio stabilumo apžvalga [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-03]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lb.lt/finansinio_stabilumo_apzvalga_2011>.

50. Lietuvos bankas (2011). Lietuvos bankas atšaukė AB banko SNORAS veiklos licenciją, kreipsis į teismą dėl bankroto [interaktyvus] [žiūrėta 2011-12-12]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lb.lt/lietuvos_bankas_atsauke_ab_banko_snoras_veiklos_licencija_kreipsis_i_teisma_del_bankroto>.

51. Lietuvos bankas (2011, gruodžio mėn.). Pranešimas, teikiamas Lietuvos Respublikos Seimui. [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-03]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lb.lt/pranesimas_teikiamas_lietuvos_respublikos_seimui>.

52. Lietuvos bankas. Finansų rinkos dalyviai [interaktyvus] [žiūrėta 2011-12-12]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.lb.lt/bankai>>.

53. Lietuvos bankas. 2003 m. kovo 20 d. Nutarimas dėl abejotinių aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrųjų nuostatų patvirtinimo [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lb.lt/valdyb_nutar_15_1>.

54. Lietuvos bankas. 2005 m. liepos 28 d. Nutarimas dėl minimalių paskolų vertinimo reikalavimo patvirtinimo [interaktyvus] [žiūrėta 2012-02-20]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lb.lt/valdyb_nutar_114_2>.

55. Lietuvos bankas. 2010 m. spalio 21 d. Nutarimas dėl Lietuvos banko valdybos 2006 m. lapkričio 9 d. Nutarimo Nr. 138 „Dėl kapitalo pakankamumo skaičiavimo bendrųjų nuostatų“ pakeitimo [interaktyvus] [žiūrėta 2012-02-20]. *Prieiga per internetą*:

<<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=A214CC54-DCAE-4723-9812-58E87AADCC4D>>.

56. Lietuvos banko valdybos nutarimas 2011 m. rugsėjo 1 d. Nutarimas dėl „atsakingojo skolinimo nuostatų“ [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-03]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lb.lt/atsakingojo_skolinimo_nuostatai_1>.

57. Lietuvos bankų klientų asociacija (2010). *Atsakingo kreditavimo principai* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-04-01]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.lbka.lt/node/14>>.

58. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Lietuvos ekonomikos tyrimas 2011/2012 (2012 m. sausio-vasario mėn.). [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10]. *Prieiga per internetą*: <<http://files.lrinka.lt/analitiniai%20darbai/LET29.pdf>>.

59. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2009). Vilnius: VĮ Registrų centras.

60. Lileikienė, A. Analysis of Chosen Strategies of Asset and Liability Management in Commercial Banks. *Inžinerinė ekonomika*, 2008, 2 (57).

61. Loan Portfolio Management [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-04]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.fca.gov/Download/lpmfortheweb.pdf>>.

62. Mačerinskienė, I., Ivaškevičiūtė, L. Banko paskolų portfelio valdymo tyrimo metodologiniai aspektai. *Socialiniai mokslai*, 2000, Nr. 5 (26).

63. Mačiulis, N. (2010). ISM studijų dekanas N. Mačiulio komentaras dienraštyje "Verslo žinios" apie palūkanų normas [interaktyvus] [žiūrėta 2011-12-01]. *Prieiga per internetą*: <http://www.ism.lt/index.php?item_id=86868>.

64. Mačiulis, N. (2011). Lietuvos ekonomikos augimas lėtės, tačiau gilesnio ekonomikos nuosmukio tikimybė išlieka maža [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10]. *Prieiga per internetą*: <<https://www.manofinansai.lt/lt/eksperto-komentaras/202/->>.

65. Mačiulis, N. Nevaldomų lūkesčių ekonomika. *Veidas*. 2011 m. kovo 10 d.

66. Madhur, M., Lyn, T. (2007). Modeling Credit Risk of Portfolio of Consumer Loans [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-04]. *Prieiga per internetą*: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1287845>.

67. Martinkus, B., Žilinskas, V. J. (2008). *Ekonomikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.

68. Martišiūtė, D., Aleknevičienė, V. (2004). Kredito rūšių ir jų pasirinkimo kriterijų sisteminis įvertinimas [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-01]. *Prieiga per internetą*: <http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2004/Finansai/Martisiute_Dovile.htm>.

69. Metiniai darbo jėgos, užimtumo ir nedarbo duomenys [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-26]. *Prieiga per internetą*: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1760>>.

70. Mileris, R., Boguslauskas, V. Credit Risk Estimation Model Development Process: Main Steps and Model Improvement. *Inžinerinė ekonomika*, 2011, 22 (2).

71. Mituzienė, R. (2005). *Finansų pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras.
72. Mockevičius, R. (2002). *Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras.
73. Moore, G. F. (1961). Business Cycle Indicators interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-26]. *Prieiga per internetą* <<http://www.nber.org/chapters/c0720.pdf>>.
74. Natkevičienė, R. (2010). Namų ūkių ekonominių lūkesčių ir makroekonominių procesų sąsajų vertinimas Baltijos šalyse. Magistro darbas.
75. Nawrocki, D., Carter, W. (1997). Phase of the Business Cycle and Portfolio Management [interaktyvus] [žiūrėta 2011-09-26]. *Prieiga per internetą* <<http://www.handholders.com/old/phase.pdf>>.
76. Ober-House (2011). Gyvenamojo nekilnojamojo turto rinkos komentaras [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-03]. *Prieiga per internetą*: <http://www.oberhaus.lt/files/lt/files/apzvalgos/OH_Gyvenamasis_2011_IV_ketv.pdf>.
77. Paulauskaitė, S., Jašmontaitė, G. (2009). AB DnB Nord banko kreditavimo paslaugų analizė ir perspektyvos (Magistro darbas) [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-01]. *Prieiga per internetą*: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090909_091221-45926/DS.005.0.02.ETD>.
78. Račickas, E., Vasiliauskaitė, A. Global financial crisis and it's impact on Lithuanian economy. *Ekonomika ir vadyba*, 2010, 15.
79. Simanavičienė, A., Užkurytė, L. (2009). Pokyčiai darbo rinkoje ekonominio nuosmukio metu: Lietuvos atvejis. *Ekonomika ir vadyba*. 2009.14.
80. Skolinimasis vis dar mažėja, bet pragiedrulių jau matyti (2012, vasario 9 d.) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10]. *Prieiga per internetą*: <<http://laikrastis.verslozinios.lt/index.php?act=mprasa&sub=article&id=45272>>.
81. Smalenskas, G. (2008). *Finansai*. Vilnius: Homo liber.
82. Snieška, V. (2008). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
83. Sorg, M., Tuusis, D. Does interest rate matters: Empirical Study of Estonian Private Persons. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2009. 3/1.
84. Stankevičius, P. Ekonominės krizės ir jų raiška Lietuvoje. *Lietuvos konkurencingumas ir socialinė sanglauda: Ekonominės ir socialinės politikos studijos VII*, Mokslinių straipsnių rinkinys (VII), 2010.
85. Statistikos departamentas. Rodiklių duomenų bazė [interaktyvus] [žiūrėta 2012-04-03]. *Prieiga per internetą*: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1600>>.
86. Steckytė, L. (2002). Kredito rizikos valdymas komerciniame banke [interaktyvus] [žiūrėta 2011-05-26]. *Prieiga per internetą*:

<<http://www.manoinvesticijos.lt/pics/file/kredito%20rizikos%20valdymas%20komerciniame%20banke%202002.pdf>>.

87. Šarkinas, R. (2008). Pasaulio finansų krizės pamokos Lietuvai. *Pinigų studijos*, 2008/2.
88. Šarkinas, R. (2008). Pasaulio finansų krizės pamokos Lietuvai. *Pinigų studijos*, 2008/2.
89. Šatas, J. (2006). *Tarptautiniai atsiskaitymai: teisiniai pagrindai ir praktika*. Vilnius: Eugrimas.
90. Šiomet skolinsimės 10,3 mlrd. Litų. (2012, sausio 8 d.) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-10]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.veidas.lt/siomet-skolinsimes-103-mlrd-litu>>.
91. Taraila, S. (2001). *Kreditavimas: teorija ir praktika*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas.
92. Timinskaitė, V. Statybos ir nekilnojamojo turto rinka ekonominės krizės kontekste. *14-osios Lietuvos jaunujų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ 2011 m. teminės konferencijos straipsnių rinkinys*.
93. Trukšinas, V. 2011 m. I ketvirčio bankų ir kredito unių veikimo apžvalga [interaktyvus] [žiūrėta 2012-02-11]. *Prieiga per internetą*: <<http://www.lbka.lt/index.php?id=23>>.
94. Tupėnaitė, L., Kanapeckienė, L. Nekilnojamojo turto kainų burbulas ir jo pasekmės Baltijos šalims. *Mokslas – Lietuvos ateitis*. 2009, tomas 1, Nr.1.
95. Urniežius, R. Penkeri Lietuvos narystės Europos Sąjungoje metai ir ekonominė situacija. *Lietuvos konkurencingumas ir socialinė sanglauda: Ekonominės ir socialinės politikos studijos VII*, Mokslinių straipsnių rinkinys (VII), 2010.
96. Vainienė, R. (2008). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.
97. Valvonis, V. (2004). Kredito rizikos valdymas banke [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-26]. *Prieiga per internetą* <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/DB/LB/LB_pinigu_studijos/Pinigu_studijos_2004_04_04.pdf>.
98. Valvonis, V. (2006). Šiuolaikinis kredito rizikos vertinimas banke: paskolos ir skolininko rizika. *Pinigų studijos*, 2006/1.
99. Vaškelaitis, V. (2003). *Pinigai: komerciniai bankai ir jų rizikos valdymas*. Vilnius: „Lietuvos mokslo“ redakcija.
100. Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1990). *Economics*. New York : John Wiley & Sons.
101. Žeimantas, V. V. Papildomi pinigai Lietuvoje darbo nesurado. *Verslo žinios*. Nr. 82, 2011 m. balandžio 29 d.
102. Žėkas, M., Žigienė, G. Ekononmikos ciklų įtaka VP portfelio formavimui. *Vadyba*, 2009 Nr. 14(2).
103. Žukauskas, V. (2011). *Lietuvos ekonomikos tyrimas*. Lietuvos laisvosios rinkos institutas 2011/2012 (1).

ŽODYNĖLIS

Bankinis kreditas – piniginės paskolos, bankų teikiamos juridiniams ir fiziniams asmenims. Bankinio kredito naudojimo erdvė daug platesnė už komercinio, nes jis gali būti suteikiamas ne tik prekių apyvartai finansuoti, bet ir gamybai plėtoti, kapitalui kaupiti (J. Šatas, 2006).

Trendas – tai ilgai trunkančių ekonominių reiškinių kaitos pagrindinė kryptis, plėtotės tendencija (B. Martinkus, V. J. Žilinskas, 2008).

Prekinis kreditas – tai prekinė paskola, kurią teikia prekių gamintojai ir pardavėjai pirkėjams, atidėdami parduotų prekių apmokėjimą (Bikas, E., Čepienė, I. Jasienė, M. (2007)).

Piniginis kreditas – tai banko, kitos kredito institucijos, valstybės, ne finansų įmonės ar fizinio asmens lėšų suteikimas skolininkams atlygintinumo ir grąžintinumo pagrindais (Bikas, E., Čepienė, I. Jasienė, M. (2007)).

Reikšminga paskola – banko nuomone, dėl savo dydžio, projekto ar skolininko svarbumo reikšminga paskola (LB nutarimas „Dėl minimalių paskolų vertinimo reikalavimų patvirtinimo“, (2005 m. liepos 28 d., Nr. 114)).

Panašių paskolų grupė – pagal tam tikrus kriterijus (pavyzdžiui, panašius kredito rizikos požymius) sugrupuotos paskolos, norint įvertinti bendrą paskolų vertės sumažėjimą (LB nutarimas „Dėl minimalių paskolų vertinimo reikalavimų patvirtinimo“, (2005 m. liepos 28 d., Nr. 114)).

Nuostolio įvykis – įvykis, objektyviai įrodantis, kad paskolos vertė nuo jos pirminio pripažinimo galėjo sumažėti arba sumažėjo (LB nutarimas „Dėl minimalių paskolų vertinimo reikalavimų patvirtinimo“, (2005 m. liepos 28 d., Nr. 114)).

Valstybės skola – vyriausybės, savivaldybių, socialinės apsaugos fondų ir su jais susijusių subjektų, turinčių teisę skolintis, prisiimtų, bet dar neįvykdytų išsipareigojimų konsoliduota suma (LB „Finansinio stabilumo apžvalga“, 2011 m.).

Banko kapitalą sudaro banko nuosavas ir skolintas kapitalas.

Nuosavą kapitalą sudaro įstatytinis kapitalas be privilegijuotųjų akcijų su vertės, atsargos kapitalas, kapitalo rezervas be su privilegijuotųjų akcijų išleidimu susijusios sumos, privalomasis rezervas arba rezervinis kapitalas, nepaskirstytas pelnas arba nuostolis, ilgalaikio materialiojo turto perkainojimo rezervas, finansinio turto perkainojimo rezervas, specialusis nepaskirstytas rezervas, privilegijuotos akcijos ir su jų išleidimu susijusi kapitalo rezervo suma (Lietuvos bankų įstatymas, 2004 m. kovo 30 d., aktuali redakcija nuo 2012-01-01).

Banko **skolintą kapitalą** sudaro lėšos, kurias bankas įsigijo nuosavybės teise pagal pasitikėtines (subordinuotas) paskolas sutartį arba išleisdamas ne nuosavybės vertybinius popierius, kurie turi visus pasitikėtines (subordinuotas) paskolos požymius (Lietuvos bankų įstatymas, 2004 m. kovo 30 d., aktuali redakcija nuo 2012-01-01).

Bendro **I lygio nuosavo kapitalo** straipsnius sudaro – akcijų priedai, nepaskirstytasis pelnas, sukauptos kitos bendrosios pajamos, kitos pajamos, atidėjiniai bendrai banko rizikai.

II lygio nuosavo kapitalo straipsnius sudaro kiti bendrosios paskirties rezervai, ilgalaikio turto perkainojimo rezervai, finansinio turto perkainojimo rezervai, specialusis nepaskirstytasis rezervas.

Likvidumo padengimo rodiklis – tai likvidumo atsargos santykis su grynąja finansavimo spraga.

Grynasis stabilaus finansavimo rodiklis – tai turimų ilgalaikių įsipareigojimų santykis su reikalingais turėti ilgalaikiais įsipareigojimais.

PRIEDAI